

**T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

PEYAMİ SAFA'DA DEJENERE TOPLUM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cenk Şirinoğlu

Ana Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Yüksek Lisans

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Hacer GÜLŞEN

Eylül-2008

**T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

PEYAMİ SAFA'DA DEJENERE TOPLUM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cenk Şirinoğlu

(0610080001)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 28.08.2008

Tezin Savunulduğu Tarih: 27.10.2008

Tez Danışmanım: YARD. DOÇ. DR. HACER GÜLŞEN

Diğer Jüri Üyeleri: PROF. DR. DURALİ YILMAZ

YARD. DOÇ. DR. ZEKİYE ANTAKYALIOĞLU

Eylül-2008

ÖNSÖZ

Cumhuriyet Devri Türk Romanında müstesna bir yeri olan Peyami Safa'nın romanlarında, umumiyetle zannedildiği gibi, sadece insanın psikolojik problemlerine eğilmiş, insan ruhunun karışık ve karmaşık hâyâllerini ortaya koymuş değildir. Bir romancı olduğu kadar, fikir adamı da olan Peyami Safa'nın romanlarının en önemli bölümlerinden birini sosyal meseleler ve dejenere olmuş toplum teşkil eder. O, Türkiye'nin geçirdiği ve geçirmekte olduğu kültür ve medeniyet değişmesinin toplum hayatının çeşitli sahalardaki izlerini, psikolojik ve sosyal neticelerini, yarattığı buhranları, uzlaşma ve çatışmaları, hemen her romanında almış, bunları tahlilci ve terkipçi düşünce tarzı ve orijinal üslubuyla çeşitli tip ve meseleler halinde ortaya koymuştur.

Ben yüksek lisans tezi olarak büyük romancımızın işte bu cephesini seçtim ve onun romanlarında bahsedilen sosyal meseleleri araştırdım. Kaynakça bölümünde de gösterilen Mehmet Tekin'in "Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler" isimli İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezinden (1976), özellikle romanlardaki sosyal meselelerin sınıflandırılması ve Peyami Safa'nın bu sosyal meseleler hakkındaki yorumları yönünden yararlanılmıştır.

Bu araştırmamda, Peyami Safa'nın; Mahşer, 9.Hariciye Koğuşu, Yalnızız, Fatih-Harbiye, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu ve Bir Tereddüdün Romanı isimli yapıtlarını kendi içinde inceledim. Bütün esere dağılmış konu ile ilgili unsurları, hâkim fikirler etrafında toplayabilmek için, onları ana meselelere ayırarak, türlü başlıklar altında birleştirdim. Bu meseleler, özellikle şahısların ait oldukları sosyal tabakalara, yetişme tarzlarına, aile çevrelerine, kültür ve ideolojilerine bağlı olduğu ve onlar tarafından ifade edildiği için, yer yer şahısların hususiyetleri halinde tenkit edilmiştir. Böylece Peyami Safa'nın romanlarında Türk insanının ve Türk toplumunun hangi bakış açılarından görüldüğü, romancının nasıl bir Türk insanı ve Türk toplumu tasvir ettiği ortaya çıkmaktadır. "Kültür ve medeniyet", "ideoloji", "maddeciliğe karşı maneviyatçılık ve ruhçuluk", "nesil anlaşmazlığı ve zihniyet çatışması", "kadın", "evlilik", "aile", "tahsil ve terbiye", "ahlâk buhranı", "hürriyet", "ekonomik sistemler ve ekonomik refah" gibi meseleleri tenkitçi bir bakış açısıyla ele alan Peyami Safa, bu yönüyle sosyal edebiyatımızın da önemli şahsiyetlerinden biridir.

Bana, çok sevdiğim Peyami Safa'nın romanlarında bu konu üzerinde çalışmak fikrini ve fırsatını veren, araştırmamı yöneten Sayın Hocam Doç. Dr. Hacer Gülşen Hanım'a ve yardımlarını esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Durali Yılmaz Bey'e teşekkürü borç bilirim.

Cenk ŞİRİNOĞLU
Eylül 2008

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii-v
KISAÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
GİRİŞ.....	1
1.HAYATI, SANATÇI YÖNÜ VE ROMANLARI (1899-1961).....	7
1.1 .Hayatı.....	7
1.2 .Yazın Yaşamı ve Edebî Şahsiyeti.....	8
2.ROMANCILIĞI.....	10
3.ROMANLARINDAKİ OLAYLAR.....	15
4.DOĞU-BATI MUKAYESESİ VE SENTEZİ.....	18
4.1.Batı.....	18
4.1.1.Sosyal Hayatın İçindeki Batı.....	20
4.1.2.Yanlış Algılanan Batılılaşma.....	21
4.1.3.Yanlış Batılılaşmanın Olumsuz Etkileri.....	23
5.BAZI ROMANLARINDAKİ SOSYAL MESELELER.....	29
5.1.Mahşer Romanı.....	29
5.1.1. Özet.....	29
5.1.2. Sosyal Meseleler.....	30
5.1.2.1. Aile Sorunu.....	31
5.1.2.2. Sosyal Adaletsizlik-İhtilal ve Gençlik Sorunu.....	33
5.1.2.3. Kültür Sorunu.....	35

5.2. 9.Hariciye Koğuşu Romanı.....	38
5.2.1. Özet.....	38
5.2.2. Sosyal Meseleler.....	39
5.2.2.1. Sosyal Çevreler, Onları Teşkil Eden Şahısların Seviye ve Yaşayış Tarzları.....	39
5.2.2.2. Kültür Sorunu.....	41
5.3. Yalnızız Romanı.....	43
5.3.1. Özet.....	43
5.3.2. Sosyal Meseleler.....	44
5.3.2.1. Eğitim ve Öğretim.....	45
5.3.2.2. İlim.....	46
5.3.2.3. Kadın ve Estetik.....	47
5.3.2.4. İnsan-Toplum İlişkisi ve Kendini Aşma Fikri.....	47
5.3.2.5. Ekonomi.....	48
5.3.2.6. İnsan Düşüncesinin Olgunluğu ve Bu Olgunluğun Toplumdaki Etkileri ve Sonuçları.....	49
5.4. Fatih-Harbiye Romanı.....	50
5.4.1. Özet.....	50
5.4.2. Sosyal Meseleler.....	51
5.4.2.1.Sosyal Çevre Sorunu.....	52
5.4.2.2.Bir Medeniyet ve Kültür Meselesi Olarak Doğu-Batı.....	54
5.4.2.3.Musiki Sorunu.....	58
5.5. Matmazel Noraliya'nın Koltuğu Romanı.....	60
5.5.1. Özet.....	60
5.5.2. Sosyal Meseleler.....	61
5.5.3. Şahısların Yetiştirme Tarzı-Kültürleri ve Cemiyet Hakkındaki Görüşlerini Tayin Eden İnanç Problemi.....	62
5.5.4. Kültür ve Medeniyet Sorunu.....	68
5.5.5. Hürriyet ve Ekonomik Refah Problemi.....	69

5.6. Bir Tereddüdün Romanı	71
5.6.1. Özet.....	72
5.6.2. Sosyal Meseleler.....	72
5.6.2.1.Çağın Genel Manzarası.....	73
5.6.2.2.Kadın ve Aile.....	76
5.7. Gençliğimiz Romanı	79
5.7.1. Özet.....	79
5.7.2. Sosyal Meseleler.....	79
5.7.2.1. Evlilik Sorunu.....	80
5.7.2.2. Gençlik Sorunu.....	82
5.7.2.3. Terbiye ve Kültür Sorunu.....	83
5.8. Sözde Kızlar Romanı	85
5.8.1. Özet.....	85
5.8.2. Sosyal Meseleler.....	86
5.8.2.1. Ailevî Sorunlar.....	86
5.8.2.1.1. Kadın-Erkek Anlayışı.....	88
5.8.2.1.2. Çocuk Sorunu.....	88
5.8.2.2. Eğlence ve Musikî Sorunu.....	89
5.8.2.3. Kültür ve Terbiye Sorunu.....	89
5.8.2.4. Gençlik Sorunu.....	91
5.8.2.5. Şehir-Taşra Tezadı.....	93
5.9. Şimşek Romanı	94
5.9.1. Özet.....	94
5.9.2. Sosyal Meseleler.....	95
5.9.2.1. Ailevî Sorunlar.....	95
5.9.2.1.1. Kadın Anlayışı.....	96
5.9.2.1.2. Aşk.....	97
5.9.2.2. Kültür ve Terbiye Sorunu.....	97
5.9.2.3. İnsan Anlayışı.....	98
5.9.2.4. Sosyal Çevre-Fert Çatışması.....	99

5.10. Bir Akşamdı Romanı.....	100
5.10.1. Özet.....	100
5.10.2. Sosyal Meseleler.....	101
5.10.2.1. Devir Sorunu.....	102
5.10.2.2. Ailevî Sorunlar.....	103
5.10.2.2.1. Kadın-Erkek Anlayışı.....	104
5.10.2.2.2. Evlilik Anlayışı.....	104
5.10.2.3. Kültür ve Terbiye Sorunu.....	105
5.11. Canan Romanı.....	107
5.11.1. Özet.....	107
5.11.2. Sosyal Meseleler.....	108
5.11.2.1. Kültür ve Aile Sorunu.....	108
5.12. Attilâ Romanı.....	111
5.12.1. Özet.....	111
5.12.2. Sosyal Meseleler.....	112
5.12.2.1. Medeniyet Sorunu.....	112
5.12.2.1.1. Hun Medeniyeti.....	112
5.12.2.1.2. Roma Medeniyeti.....	114
5.12.3. Hun Medeniyetinin Yarattığı Cihangir Tipi: Attilâ.....	115
5.12.4. Dönemin Genel Sosyal ve Politik Görünüşü.....	116
5.13. Biz İnsanlar Romanı.....	118
5.13.1. Özet.....	118
5.13.2. Sosyal Meseleler.....	119
5.13.2.1. Batı Hayranlığı ve Köksüzlük.....	119
5.13.2.2. Millî Mücadele Karşısında İstanbul ve Anadolu.....	121
5.13.2.3. Kültür Sorunu.....	123
5.13.2.4. Avrupa Emperyalizmi.....	124
5.13.2.5. İşgal İstanbul'u ve Sosyal Ahlâk Buhranı.....	125
SONUÇ.....	126
KAYNAKLAR.....	129

Enstitüsü	:	Sosyal Bilimler
Ana Bilim Dalı	:	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	:	Yüksek Lisans
Tez Danışmanı	:	Yard. Doç. Dr. Hacer GÜLŞEN
Tez Türü ve Tarihi	:	Yüksek Lisans – Eylül 2008

KISA ÖZET

PEYAMİ SAFA'DA DEJENERE TOPLUM

Cenk ŞİRİNOĞLU

Cumhuriyet Devri'nin önemli yazarlarından birisi olan Peyami Safa'nın bu tez içerisinde öncelikle doğup büyüdüğü, kendisini yetiştirdiği sosyal ve edebî çevre tanıtılmaktadır. Daha sonra edebiyat hayatına girişi, sanat anlayışı ve romancılığı üzerinde bilgi verildi. Bu kısım Peyami Safa'yı hem şahsî hem de edebî yönünü keşfetmemiz açısından mühimdir.

Tezin beşinci kısım diye kabul edilen bölümünde ise yazarın bilhassa Mahşer, 9. Hariciye Koğuşu, Yalnızız, Fatih-Harbiye, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu ve Bir Tereddüdün Romanı isimli eserlerindeki sosyal meseleler üzerinde yoğunlaşmaya çalışılmıştır. Romanlarda doğrudan sosyal sorunlara geçilmeden kısaca anafikirleri ve özetleri de verilmiştir. Özellikle dipnot olarak belirtilen Peyami Safa'nın sosyal meseleler üzerindeki yorumları esas amacımı gerçekleştirmem bahsinde bana son derece faydalı olmuştur.

Romanlarda en çok dikkati çeken özellik öncelikle bir psikolojik roman özelliği taşıırken sonradan sosyal roman olma niteliğinin ağır basıyor olmasıdır. Ele aldığım romanlardan yola çıkarak şunu söyleyebilirim ki yazar sürekli olarak Avrupa'nın yanlış algılandığı ve bu sebepten ötürü de toplumda ortaya çıkan dejenere tiplerin gelenek ve göreneklerimizin yıkılmasında büyük bir etki gösterdiğini vurgulamaktadır. Bu kişilerin sürekli olarak Doğu'yu kötümser bir tavırla eleştirmeleri ve kendi benliklerini yok saymaları Birinci Dünya Savaşı sonrası Türk toplumunun ne kadar ciddi bir sorunla ya da başka türlü bir ifadeyle hastalıkla iç içe olduğunu okuyucuya anlatmaya çalışmıştır.

Anahtar Sözcükler: Peyami Safa, Dejenere Toplum, Cumhuriyet Dönemi
Türk Edebiyatı, Roman, Sosyal Meseleler

Bilim Dalı Sayısal Kodu:

University : İstanbul Kültür University
Institute : Institute of Social Sciences
Department : Turkish Language and Literature
Programme : Turkish Language and Literature
Supervisor : Yard. Doç. Dr. Hacer GÜLŞEN
Degree Awarded and Date : MA - September 2008

ABSTRACT

DEGENERATE SOCIETY FROM PEYAMI SAFA

Cenk ŞİRİNOĞLU

In this thesis, primarily birth place and social and literary environment of Peyami Safa is described who is one of the most important writers of Republic Period. After this introduction, focus will be on his entry to the literary world, his understanding of art and writing. This part is important in terms of exploring Peyami Safa's both personal and literary side.

On the 5th part of the thesis, it's majored on social matters in writer's novels such as Mahşer, 9. Hariciye Koşuşu, Yalnızız, Fatih-Harbiye, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu and Bir Tereddüdün Romanı. Before focusing on the social matters, main theme and short summary of the novels are given. Especially Peyami Safa's comments on social matters which are specified as the footnote, was extremely valuable in realizing my main purpose here.

In his novels the feature which attracts the most attention is; at first his novels carry psychological characteristics, while afterwards they become novels with social attributions intensely. What I can add here according to the novels I handled is writer constantly focuses on how Europe is misperceived and that's why degenerated type of people emerged in the society plays a big role in breaking our traditions. Peyami Safa tired to explain that Turkish society after the 1st World War is face to face with a big trouble or in another words surrounded by disease because of these people who are criticizing the East with negative approach and who ignore their own individualism.

Key Words : P. Safa, Degenerated Society, Republican Period Turkish Literature, Novel, Social Matters

Science Code :

GİRİŞ

Birçok edebiyatçı ve fikir adamı tarafından batılılaşmanın yanlış anlaşılması ve bu sebeple dejenere hâle gelmiş Türk toplumunun durumu birbirinden farklı niteliklerle ele alınmıştır.

Türkiye’de batılılaşmanın dönüm noktası Tanzimat olarak görülmektedir. Batılılaşma hareketinin daha önceki yıllara dayandığını da göz ardı etmememiz gerekir. Batılılaşma sürecinde Tanzimat’ı bir dönüm noktası olarak değerlendirmekte kaçınılmaz bir gerçektir.

Tanzimat’la birlikte siyasî, askerî ve hukukî alanda görülmeye başlayan yenilikler, kısa bir zaman zarfında kültür ve edebiyat alanında da kendini hissettirmiştir. Özellikle edebiyat açısından büyük yenilikler yapılmıştır. Bu yenilikler hukukî reformun etkisiyle, Türk edebiyatına özgürlük, eşitlik, hak, hukuk ve meşrutiyet gibi kavramları beraberinde getirmiştir. Bu kavramların düşünce yaşamında yer almasında, Fransız yazar ve düşünürlerin etkisi büyük olmuştur. Bununla birlikte Fransız edebiyatında görülen klâsik, romantik ve realist edebiyat akımları Tanzimat yazarlarını da etkilemiştir. Türk edebiyatında batılı edebî türlerden olarak başlangıçta en çok tiyatro ve roman türü ön plâna çıkmıştır. Bunları makale, anı, eleştiri, deneme gibi edebiyat türleri takip etmiştir. Şiirde ise biçim açısından değişikliğin yanında muhteva açısından önemli ölçüde bir zenginleşme söz konusu olmamıştır.

Cumhuriyet döneminde Türk edebiyatında batılılaşma yine birçok yazarın eserine konu olmaya devam etmiştir. Bu yazarlardan Peyami Safa ise doğu-batı meselesini ele almış ve buna bağlı olarak dejenere olmuş toplum üzerine kapsamlı çalışmalarda bulunup yazılar yazmıştır. Yazar fikir eserlerinde bu konuyu derinlemesine irdelerken, dönemin toplumunun ruhsal bunalımını doğu-batı ikilemine dayandıran romanlar da kaleme almıştır. Peyami Safa hemen hemen bütün romanlarında Türk toplumundaki doğu-batı çelişkileri ve bunların getirdiği sorunları ele alıp dejenere olmuş Türk toplumu üzerinde durmuştur.

Neticede de doğulu ve batılı değerler arasında uzlaşma noktaları arayarak bir doğu-batı sentezine ulaşmıştır. Ulaştığı bu son noktayla, toplumun yaşadığı dejenerasyona bir son verme amacını gütmüştür.

Peyami Safa'nın bir yazar olarak en çok dikkat çeken yönü romancılığıdır. O, bir bakıma romancı yeteneğiyle doğmuştur denilebilir. Ancak yazar için yeteneğin varlığı yetmez; pratiğe dökülmesi, işletilmesi gerekmektedir. Henüz iki yaşındayken derinden yaşanan bir aile dramı, onu, kelimenin tam anlamıyla bir faciaya sürükler. Yaşadığı bu acı olay hayatın ona verdiği ilk derstir. Yazar yaşadığı sıkıntıların verdiği etkiyle yazmaya başlamıştır. Görüldüğü gibi Peyami Safa, hikâye ve roman sanatına adım atarken, bir yazarı ayakta tutacak bilgi ve kültür birikimine, güvene ve hayat tecrübesine sahiptir. Onun, 1914'ten beri kaleme aldığı ilk hikâye denemeleri, o dönemin eğilimlerine uygun olarak "entrika" ağırlıklıdır.

İnsan, doğa, din, bilim, kültür ve kimlik kavramları eşliğinde yapılan medeniyet tartışması, düşünce dünyamızı uzun zamandan beri meşgul eden kronik tartışmalardan birisidir. 19'uncu yüzyılda, Batı'nın birçok açıdan büyük bir güce ulaşmış olduğunun bariz olarak anlaşılması üzerine, diğer coğrafyalarda ve toplumlarda bu güç karşısında neler yapılabilir sorusu daha yüksek sesle sorulmaya başlanmıştır. Batı'yı olduğu gibi taklit etmek, Batı'dan sadece bilim ve tekniği almak, taklit yerine kendi köklerimize dönmek, kendi medeniyetimiz ile Batı medeniyeti arasında bir sentez yapmak gibi değişik yaklaşımlar, geçmişten günümüze tartışmalara damgasını vurmuştur. Türkiye'de birçok düşünür gibi Peyami Safa'da bu konuda önemli düşünceler ortaya koymuştur. Türkiye'nin çağdaşlaşma sorununa kafa yormuş olan ve Doğu-Batı sentezinin gerekliliğini savunan Peyami Safa, bu konuda şu yaklaşımı savunmuştur: *"Yabancı medeniyeti ya toptan reddetmek veya toptan benimsemek gibi iki tepkinin dışında üçüncü bir şans daha vardır ki o da bu milletin yabancı bir medeniyetle kendi millî ve dinî geleneklerini uzlaştıran ahenkli bir sentez yaratabilmesidir... Doğu-Batı sentezi bizim yani bütün insanların tarih ve ruh yapısı kaderimizdir. Doğu ile Batı arasındaki mücadele her insanın kendi nefsiyle mücadelesine benzer. Bunların sentezi insanın var olmak için muhtaç olduğu vahdetin ifadesidir. İnsan bütünlüğü ve tamlığını ancak bu sentezde bulabilir."*

Bu kadar geniş alanlara dağılan Peyami Safa'nın bütün fikirlerini derleyip ortaya koymak, ayrı ve gerekli bir inceleme isidir. Peyami Safa milliyetçidir. Bunu Türkler için bir varlık şartı sayar. Milliyetçiliği kanda değil ortaklaşa bir soya ve ülkeye bağlılık şuurunda görür. "Türk İnkılabına Bakışlar" adlı eserinde de iki milliyetçiliğin farklarını gösterir. Bunlardan biri sosyalist anlayışdır ki bütün milli kavgaları ve kalkınmaları sadece emperyalizm baskısından bir kurtuluş hareketi şeklinde gösterir. Böylece yarı müstemleke halinde yaşayan esir milletlerde, burjuva ve kapitalist nizamına karşı bir direniş uyandırmak ister. Bu sosyalist görüşte bir Çinli'nin, bir Kamboçyalının veya bir Türk'ün hiç farkı yoktur.

Milliyetçiliği ikinci bir tarzda anlayanlar daha vardır ki onlar öz milliyetçilerdir. Bunlar için milliyetçilik geniş bir ırk, dil ve tarih hareketidir. Soyut insanın ihtiyaçlarından ve haklarından önce milli zaruretleri kabul eder. Dolayısıyla Peyami Safa, batının ilmini doğunun manevi gücüne kaynaştırıp, Türklere mahsus, yeni bir medeniyet sentezi çıkarmak ister. Dinin ancak laiklikle kemale erebileceğini söyleyerek hem dindar hem de filozof olunması gerektiğini belirtir.

Peyami Safa, bu fikirlere bağlılığını 1960'ta şöyle anlatmıştır:

"Şüpheli zamanlar da dahil daima milliyetçi ve insaniyetçi oldum. Allah'tan şüphe ettiğim zamanlar bile onun varlığı imkânını reddetmedim... İnsan kendi kendisi kalmak şartıyla değişmesi, bütün eşyaya şamil bir zarurettir. Bunun için hem muhafazakâr hem de inkılapçuyum."

Peyami Safa, Batıcı ve devrimcidir, fakat geçmişle lüzumlu bağların kopmasını istemez. Çünkü bu Doğu-Batı sentezi fikrine aykırıdır. Yazar bilhassa Avrupa karşısında düşülen aşağılık duygusunu milli onurumuz için zararlı görür. Fertlerin şahsiyet sahibi olduğu ölçüde toplumun yükseleceğine inanır. Ferdietiyi, bir ata, şahsiyeti süvariye benzetebiliriz. *"İnsanın varlığını bu at tabiatı temsil eder. Süvari cemiyeti temsil eder"* diyerek, şahsiyetin ancak milli ortamdan çıkacağı fikrini özetler.

Hemen bütün romanlarında bir mesele ortaya atar. Bilhassa Türk toplumundaki Doğu-Batı çekişmelerini ve bunların çözüm tarzlarını;1.ve 2. Dünya savaşlarının getirdiği buhranları, bu buhranlarda aydınların ve maddî olayların payını ruh-madde, akıl-his, inanç-inançsızlık konularını tartışır. Romancı, bu meseleler karşısında kesin bir cephe tutmaz. Hepsini bazı tartışmalar halinde önümüze serer. Romanlarından birine: “Bir Tereddüdün Romanı” adını vermiştir. Aslında bütün romanlarına bu isim konulabilir, çünkü tereddütler, şüpheler, yarım inançlar, kararsızlıklar bazı tipler etrafında toplanmaktadır. Peyami Safa'nın görüşü kişilerden biri tarafından, fakat açıkça değil, âdeta varılacak bir hedef halinde temsil edilmektedir.

Son eserlerinden olan “Matmazel Noraliya'nın Koltuğu”nda ruhçu felsefeye daha fazla yaklaşmış görünürse de bağlılığı mutlak değildir. O, görünen (fizik) âlemin üstünde bir sır, bir ruh, bir tabiatüstü ve fizikötesi bulunduğu inanır ama bu inancını yine gerekçi bir mantıkla, ilmi belgelerle ortaya koymaya çalışır. Kısacası: Bu hayat ve fikir denilen köşke, tek bir kapıdan girilemeyeceğini kabul eder. Bu ise özlü fikir adamlarına yakışan niteliktir. 1945'ten sonra Türkiye'de de meraklısı çok artmış olan ruh tecrübeleri ile yakından ilgileniyordu. Bu yolda fıkralar, makaleler yazıyor, romanlarına da öyle bir doğrultu vermiş görünüyordu. Özetle sunu düşünmekteydi:

19.yüzyılda tekniğin gelişmesiyle manevi değerlerin çökmesi arasında gittikçe artan bir münasebet oldu. 20.yüzyılda Batının kültür buhranını doğuran ve onu Doğunun eski manevi değerlerinde yeni kaynaklar aramaya koşturan sebep budur. İkinci Dünya Savasından sonra 19.yüzyılın kapalı ilim zihniyetinin yıkılması ve tabiat bilgilerinin bile yepyeni metafizik imkânlar açması üzerine, kuvvetini yalnız felsefeden ve metafizikten değil, tabiat bilgilerinden de alan bir manevileşme havası doğdu.

Peyami Safa, Türk edebiyatı ve fikir dünyasının müstesna kalemlerinden biri olarak romanlarının yanında pek çok fikir eseri de meydana getirmiştir. Bu eserlerinden birisi de "Doğu-Batı Sentezi"dir. Safa, bu eserini vefatından kısa bir süre önce tamamlamış; fakat yayımlandığını görememiştir. Yazar eserlerinde genellikle Doğu-Batı fikrinden yola çıkarak Türkiye'deki Atatürk sonrası yanlış çağdaşlaşmayı eleştirir ve çağdaşlaşmamızı nasıl olması gerektiğini ortaya koyar. Çağdaşlaşmak, Atatürk'ten sonra sadece batılılaşmak olarak alınmıştır. Peyami Safa ise bunu büyük bir tehlike olarak görmüştür. Bu tehlikeyi İngiliz tarihçi Toynbee de görmüş ve uyarılarda bulunmuştur. Peyami Safa'nın bu konuyla ilgili şöyle bir görüşü de olmuştur. *"Atatürk, İngiliz tarihçisinin haber verdiği tehlikeyi çoktan sezmiş gibi, garplılaştırma devrimini dil ve tarih hareketiyle tamamlamak ve Batı kültür ailesi içine Türk milletinin bir taklitçi gibi değil, kendine has bir hüviyet ve şahsiyet olarak girmesini sağlamak istedi. Atatürkçülerimizin çoğu bunu unutuyor ve daha fenası Türk devriminin bu halis milliyetçi karakterini unutturmak isteyenleri farkında olmadan destekliyorlar."*

Peki kendi evrim şartları içinde değerlendiremediğimiz batıda durum nasıldı? Peyami Safa'ya göre bizim taklit ettiğimiz batı, haberdar olamadığımız bir değişim içerisindeydi: *"Batının kendi kendisi hakkındaki görüşünün geçirdiği büyük devrimi, ister Spengler gibi Batının Sonu, ister Berdiaeff gibi Yeni zamanların sonu gibi görenlere katılalım, bizim devrimimizi ölü bir Batı anlayışına göre kalıplandırmamız ve Batı'nın bugünkü dinamizmini yapan fikir hummasını paylaşmaktan kaçınmamız, bizi donmuş bir örnek önünde pasif kalmaya, tehlikeli bir düşünce yapısında kısırlaştırmaya götürür. Son olarak şunu söyleyebiliriz ki Türk düşüncesinin temelinde Avrupa'nın ilmî görüşünü dogmatizme kadar vardırılmamak için, bir yandan Avrupalılaşırken, bir yandan da bize bir tarih ve iklim nimeti olan şarklıya has kuvvetli sezîş hissimizi iptidaî mistik halinden yeni terkiplere doğru tekâmül ettirmeliyiz."*

Bu bir sentezdir. Mânevî taraflıyla Doğu'yu benimseyen, köklerine bağlı; teknik ve bilim açısından Batı'yı model alan bir sentez. Doğu ile Batı'nın sentezi: Vücut Batı'lı, ruh Doğu'lu. Bu aslında insanın varlığında olan bir durumdur. Mânevî değerler ve tekniğin birlikte bulunması insan fıtratına ters değildir. Aksine olması gereken de zaten budur.” Peyami Safa bunu eserinde açıkça iki bölümde açıklar:

“Maeterlinck'in meşhur sözüne göre, her insanın beyninde bir Doğu köşesi bir de Batı köşesi bulunmaktadır. Hiçbir memleket veya insan için yüzde yüz Batılı olmak imkânı yoktur. Yalnız beynimizin bir köşesiyle Doğuya, bir köşesiyle de Batıya bağlı değil, coğrafyamızın bir taraflıyla Doğuya, öte taraflıyla da Batıya mensubuz. Tek taraflı bir bağlanış ve yanlış batılılaşma ve toplum içinde dejenerasyon bizi ruhî, tarihî, coğrafi, millî bütünlüğümüzden mahrum eder, yarım yamalak, sakat, hayatiyetten mahrum bir varlık hâline sokar.”

“Aramızda müfritler müstesna, hepimiz hem Doğulu, hem de Batılıyız. Doğu- Batı sentezi bizim yani bütün insanların tarih ve ruh yapısı, kaderimizdir. Doğu ile Batı arasındaki mücadele, her insanın kendi nefsiyle mücadelesine benzer. Bunların sentezi, insanın var olmak için muhtaç olduğu vahdetin ifadesidir. İnsan, bütünlüğünü ve tamlığını ancak bu sentezde bulabilir.”

PEYAMİ SAFA'DA DEJENERE TOPLUM

1.HAYATI, SANATÇI YÖNÜ VE ROMANLARI (1899-1961)

Hayatı:

Servet-i Fünun dönemi şairlerinden İsmail Safa'nın oğlu olan Peyami Safa, Sivas'a sürgüne gönderilen babasının orada ölmesi üzerine 1901 yılında iki yaşında yetim kalmıştır. Bu yüzden "Yetim-i Safa" adıyla anılmıştır. Babasız büyümenin acılarının yanı sıra, sekiz dokuz yaşlarında yakalandığı bir kemik hastalığı dolayısıyla 17 yaşına kadar, bu hastalığın fiziksel ve ruhsal bunalımlarını yaşamıştır. Bu yaşadığı sıkıntılar da romanlarındaki kahramanlardan yola çıkarak konulaştırılmıştır. Sonradan bu günleri "9. Hariciye Koğuşu" adlı romanında dile getirmiştir. Ayrıca "Fatih-Harbiye" gibi diğer romanlarında da kendi hastalığının buhranını yansıttığı karakterlere rastlanmaktadır.¹

Hastalık ve savaşın yol açtığı maddî sıkıntılar dolayısıyla öğrenimini sürdürememiş, o sıralar Maarif Nazırı olan Rezaizade Ekrem Bey (Rezaizade Mahmut Ekrem), bu görevinden ayrılınca onu Galatasaray Lisesi'nde okutma vaadini yerine getirememiş, Peyami Safa da hayatını kazanmak ve annesine bakmak için Vefa İdadisi'ndeki öğrenimini yarıda bırakmıştır. "Keaton Matbaası"nda bir süre çalışan Peyami Safa, açılan sınavı kazanarak Posta-Telgraf Nezareti'ne girmiş, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar orada çalışmıştır(1914).Daha sonra Boğaziçi'ndeki Rehber-i İttihat Mektebi'nde öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Dört yıl çalıştığı bu okulda, hem öğretmiş, hem de kendi çabasıyla Fransızcasını ilerletmiştir.

1918 yılında ağabeyi İlhami Safa'nın isteğine uyarak öğretmenlikten ayrılmış ve birlikte çıkardıkları "20.Asır" adlı akşam gazetesinde "Asrın Hikâyeleri" başlığı altında yazdığı öykülerle gazetecilik yaşamına başlamıştır. İmzasız olarak yazdığı bu hikâyelerin tutulması üzerine annesinin ismi olan ve önceden abisinin kullandığı Server Bedi takma adını kullanmaya başlayan Peyami Safa, daha sonra 1921'de Son Telgraf Gazetesi'nde yazmış, oradan da Tasvir-i Efkâr'a geçmiştir.

¹ Arslan Tekin, Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, 1.b. (İstanbul: Ötüken Yayınları,1995),560.

Sonraki dönemlerde Cumhuriyet Gazetesi'ne geçmiş olan yazar, 1940 yılına kadar bu gazetede fıkra ve makalelerinin yanı sıra, roman da tefrika etmiştir.² 1960'lı yıllara kadar başta Milliyet olmak üzere birçok gazete ve dergide yazan Peyami Safa 27 Mayıs'tan sonra Son Havadis Gazetesi'nde yazmaya başlamıştır(1961). Aynı yıl Erzurum'da yedek subaylığını yapmakta olan tek oğlu Merve'nin ölümü üzerine büyük bir sarsıntı geçiren Peyami Safa, iki üç ay sonra İstanbul'da ölmüştür.³

Yazın Yaşamı ve Edebî Şahsiyeti:

Yazın yaşamına 20. Asır'daki öyküleriyle başlayan Peyami Safa, tam 43 yıl, hemen hemen hiç ara vermeden Türkiye'de yayımlanan tüm gazete ve dergilerde çeşitli zamanlarda fıkra, makale ve romanlarını yayımlamış, son derece verimli bir yazar olmuştur. Kendi kendini yetiştirmiş olan Peyami Safa, çağın düşünce akımlarıyla ilgilenmiş, siyasal sorunlar karşısında tavır almış, bu yüzden Türk basınında derin izler bırakan polemiklere girişmiştir. Bunlar arasında en ünlüleri Nâzım Hikmet, Nurullah Ataç, Sabiha ve Zekeriya Sertel ve Aziz Nesin'le yaptığı kalem kavgaları olmuştur.

İlk romanlarında sola yakın görüşler taşıyan yazar, bir hastanın psikolojisini anlattığı otobiyografik romanı "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu"nu Nâzım Hikmet'e ithaf etmiştir. Bu roman hariç, 1922-1939 yılları arasında yazdığı Mahşer(1924), Şimşek(1928), Fatih-Harbiye(1931) ve Biz İnsanlar(1939) adlı romanlarında Doğu-Batı sorunsalını karakterlerde somutlaştırarak işlemiştir. Safa; bu romanlarında, ruh hallerini çözümlemede, kurguda, dilinin kıvraklığında, anlatım tekniklerindeki denemelerde başarılı bulunurken romanlarında düşünceyi öne çıkarması dolayısıyla eleştiriler almıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Nasyonal Sosyalistlere yakınlaşmasıyla dikkat çeken yazarın gerçekçi roman çizgisi Matmazel Noraliya'nın Koltuğu(1949) ile Mistisizme yönelmiştir. İlk uzun öyküsü olan "Gençliğimiz"i 1922 yılında Peyami Safa, para kazanmak amacıyla yazdığı kimi yapıtlarında, ilk defa ağabeyi İlhami Safa'nın takma ad olarak kullandığı annesinin Server Bedi adını benimsemiş, bu takma adla 80'e yakın ürün vermiştir. Bunlar arasında en sevilenleri: Cingöz Recai macera romanları ile Cumbadan Rumbaya adlı romanı olmuştur.

² Arslan Tekin, Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, 1.b. (İstanbul: Ötüken Yayınları,1995),561.

³ Arslan Tekin, Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, 1.b. (İstanbul: Ötüken Yayınları,1995),560.

Peyami Safa, Türk kültür yaşamında yayımlandığı yıllarda hayli etkili olmuş Hafta, Kültür Haftası(1936, 21 sayı) ve Türk Düşüncesi(1953-1960, 63 sayı) dergilerini çıkarmıştır.⁴ Asıl ününü romancı olarak yapan Peyami Safa, bazı uzun öyküleri ile de dikkati çekmiştir. Romanlarında çok yönlü kişiliğini yansıtan, kendisini yetiştiren yazar; geniş kültürünü, güçlü sezgilerini duygu ve düşünce planındaki araştırmalarında kullanmıştır.

Türkiye'nin geçirdiği kültür ve medeniyet değişiminin toplum hayatına etkilerini, bunların psikolojik ve sosyal sonuçlarını, buhranlarını, çatışma ve uzlaşmaları ele almıştır. Tahlilci, tenkitçi bir bakış açısı kullanan yazar, romanlarında olaydan çok tahlile önem vermiştir. Toplumumuzdaki ahlâk çöküntüsünü, medeniyetin yarattığı bocalamayı, nesiller ve sosyal çevreler arasındaki çatışmayı dile getirmiştir. Zıt kavramları, duygu ve düşünce tezadını ustaca işlemiştir.⁵ Türk düşünce hayatında her şeyin temelinin madde olduğu anlayışına şiddetle karşı çıkan, eserlerinde Doğu-Batı çatışmasını mükemmel bir üslupla ele alan ve Doğu-Batı sentezinden yana olan, hemen hemen bütün romanlarında bir sorunu çözümleriyle birlikte okuyucunun karşısına çıkartan müthiş bir yazar mükemmel bir düşünce adamımızdır.

Eserlerinde psikolojik tahlillere sık yer vermesi nedeniyle Türk romancılığında önemli bir yer tutmaktadır. Kitaplarında genellikle batı özentisi tiplerle, kendi kültürüne sadık kalabilmiş insanların iç içe geçmiş öyküleri anlatılmaktadır. Doğu ile Batı arasındaki yolları zerrelere kadar zihninde çizebilmiş, bilgi verme ve yorumlama konusunda arkasından gidilebilecek bir deha niteliği taşımıştır. Kendi düşünce ekseninde bir doğu da bir de batı da olmak üzere iki liman arası fikir deryasının üzerinde gezinebilen bir düşünce seyyahı olarak da tanımlanabilir. Ahlâki temayüllerin edinilmesinde, hayata dair sosyal meselelerin çözümünde çok yönlü düşünebilme yeteneğine sahip bir yazarımızdır. Türk edebiyatını olduğu kadar, batı romanını da inceleyen Peyami Safa, edebiyatımızda romanı çok iyi bilen yazarlardan biri olmuştur. Roman tekniği ve incelenmesi ile ilgili ilk sayılabilecek makaleleri de yine Peyami Safa yazmıştır. Makalelerde kendi romanlarının savunması veya izahı yerine, genel anlamı ile roman türünü ele almıştır.

⁴ www.turktarih.net

⁵ Arslan Tekin, Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, 1.b. (İstanbul: Ötüken Yayınları,1995),561.

Romanda realizm ve natüralizmi reddeden yazar; tip, hacim, ifade, tahlil ve kurgu ile ilgili görüşler ileri sürmüştür. Sağlam ve objektif görüşler ileri sürmüş bir yazardır. Yazdığı romanlarda felsefe bilgisi ve geniş kültürünün etkisiyle metafizik konulara, gazeteciliğinin yönlendirmesi ile de sosyal meselelere yer vermiştir. Buna rağmen, dar ve kapalı mekânlarla az sayıda kahraman ve basit olay örgüsü ile kurduğu başarılı psikolojik romanlarıyla tanınmıştır. Ruh hallerini çözümlemedeki başarısı, usta işi roman kurgusu ve kıvrak dili ile dikkatleri çekmiş bir yazardır. Konunun çeşitliliğine ve derinliğine göre farklı anlatım tekniklerini kullanmış, tahlil ve tasvirin ağırlıklı olduğu tahkiyede konuşur gibi yazmaya karşı çıkmıştır. Halk dilinin aşınması ve günlük ifade imkânlarının üstüne farklı ve soyut kavramları da içeren geniş bir edebiyat dilinin kullanılmasını savunmuştur.

2.ROMANCILIĞI

Peyami Safa, diğer birçok romancımız gibi, ucu Tanzimat'a kadar uzanan bir geleneğin içinde yer alır ve roman alanına, Fransız yazarlarını örnek alarak adımını atar. Peyami Safa, XIX. yüzyıl realistlerinin, özellikle Maupassant'ın etkisinde kalır; onun üslup ve yazış tekniğini benimsemiştir. Nitekim Peyami Safa, bu konuda şunları söylemektedir:

*"Ben ilk önce romanı Fransa'nın on dokuzuncu asır realistlerinden meşkettim. Teknik olarak Maupassant, bana, ustası Flaubert'ten daha usta görünmüştü. Fakat bu benim çıraklık, hatta edebî çocukluk devrelerimin kanaatidir. 'Güzel Dost' müellifinde muasır bir tefekkürün kalitelerinin noksan olduğunu sonradan fark ettim. Buna rağmen, yalnız Fransa'da değil, bütün Avrupa'da ve Amerika'da, hikâye ve roman, bünyesi itibariyle bu Fransız muharririne çok şey borçludur."*⁶ Maupassant'ın Peyami Safa üzerindeki etkisi, hikâyelerinde ve ilk romanlarda kendini açık bir şekilde göstermektedir. Ancak daha sonraki romanlarda bu etki, muhteva plânından çok teknik plânda kalmıştır diyebiliriz. Yine XIX. yüzyıl Fransız romancılarından Flaubert ile Zola'nın Peyami Safa üzerindeki tesirleri, Maupassant'a kıyasla azdır. Peyami Safa'daki cümle ve ifade düzgünlüğünün kısmen Flaubert'ten geldiğini söyleyebiliriz.

⁶ Mehmet Tekin, Romancı Yönüyle Peyami Safa, 15.b. (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999), 30.

Peyami Safa, bir tahlil romancısıdır. Yani kişilere ve eşyaya psikolojik bir dikkat ile bakmaktadır. Şuur ile art şuur araştırır. Maddî, manevî ıstırap dolu hayatları, hasta beden ve ruhları, ahlâk bunalımlarını, kişi-toplum çatışmalarını, vicdan azaplarını; günah, hayasızlık, kopmuşluk, işe yaramazlık, yalnızlık duygularını, önsezileri, ruh hastalarını ve psikanaliz deneyişlerini konu edinmektedir. Bu tarz tahlil romanlarında olay değil, kişilerin, eşyanın ve bizzat olayın ince bir dikkatle çözümlenmesi önemlidir. Böylece insanın iç macerasını ele alan çağdaş roman, sinemaya benzemekten, yani sırf bir olay etrafında dönmekten kurtulmaktadır. Peyami Safa, iç maceranın yanı sıra kişilerin sosyal çatışmalarını da ele alarak “psiko-sosyal” türde romanlar vermiştir. Çünkü ünlü eserlerinde sosyal olayların insan ruhları üstündeki etkilerini araştırmıştır. Böylelikle sanatkar ister istemez sosyal bir görüşün temsilcisi olma özelliğini göstermiştir.

Peyami Safa, sadece roman yazarı değil, aynı zamanda “roman sanatı” üzerinde düşünen, bu yönde dikkate değer görüş ve öneriler ileri süren, dolayısıyla kaleme alacağı eserlerini, sağlam temeller üzerine oturtmaya çalışan seçkin bir sanatkarımızdır. Onun, “roman sanatı”na dâir makale, mülâkat, sohbet ve tenkit yazılarını dikkate aldığımızda, şu gerçek ortaya çıkmaktadır: Bizde, romanı, sadece telif plânında bırakmayıp “şekil” ve “teknik” plânda da değerlendiren, bu konudaki görüşleriyle dört başı mamur sayılabilecek bir nazariyenin sahibi olan ilk isim, kuşkusuz Peyami Safa’dır.⁷

Yazar, her eserinde kendi sosyal görüşlerini savunan bir kahraman bulundurmaktadır. Fakat, romanın açıktan açığa bir dava tutmasını, bir iddiayı ispat, bir görüşü telkin için yazılmasını uygun görmemektedir. Roman kuruluşları çok ustaca olan Peyami Safa her romanında ayrı bir teknik denemiş, böylece sayısız imkânları yoklamıştır. Olayları pek güzel sıralamış veya iç içe koymuş, anlatacağı ruh ve fikir zeminlerini dikkatle hazırlamıştır. Her tesadüf, her sonucu, her intihar, cinnet veya kayboluşu önceden hesaplamıştır. Hemen bütün romanlarında bir mesele ortaya atmaktadır. Türk toplumundaki Doğu-Batı çekişmelerini ve bunların çözüm tarzlarını; 1.ve 2. Dünya Savaş’larının getirdiği buhranları, bu buhranlarda aydınların ve maddî olayların payını ruh-madde, akıl-his-inanç-inançsızlık konularını tartışır.

⁷ Mehmet Tekin, Romancı Yönüyle Peyami Safa, 15.b. (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999), 29.

Romancı, bu meseleler karşısında kesin bir cephe tutmamaktadır. Hepsini bazı tartışmalar halinde önümüze sermektedir. Romanlarından birine: Bir Tereddüdün Romanı adını vermiştir. Aslında bütün romanlarına bu isim konulabilir; çünkü tereddütler, şüpheler, yarım inançlar, kararsızlıklar bazı tipler etrafında toplanmaktadır. Peyami Safa'nın görüşü kişilerden biri tarafından, fakat açıkça değil, âdeta varılacak bir hedef halinde temsil edilmektedir. Peyami Safa'nın romanlarında şahıslar azdır. Büyük çoğunluğu iki veya üç kişi üzerinde kurulmuştur. Bazı romanlarında ise tek insanı (ki bu insan çoğu zaman kendisidir) ele alır.

Türk edebiyatının psikolojik roman tarzının ustası olan Peyami Safa çok yönlü ve ansiklopedik bir yazardır. O bir tahlil romancısı olarak da nitelendirilebilir. Eserlerinde genellikle maddi ve manevi ızdırapları beden, ruh ve ahlâk bunalımlarını, kişi-toplum çatışmalarını konu edinmiştir. Peyami Safa iç maceranın yanı sıra kişilerin sosyal çatışmalarını da ele alarak sosyal olayların insan ruhu üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Peyami Safa'nın roman anlayışını ve romanlarında kaydettiği gelişmeyi dikkate aldığımızda, onun sadece Fransız romancılarının etkisinde değil, aynı zamanda İngiliz romancılarından A.Huxley, O.Wilde ve V.Woolf'un etkisinde kaldığını da söyleyebiliriz. O, bu yazarlardan ve onların roman sanatına getirdiklerinden pek bahsetmese de, aradaki etkilenmeyi anlamak zor değildir. Ancak bir bakış açısı, bir bilinç akımı tekniğini Türk romanına getiren ve bu teknikleri başarılı bir şekilde uygulayan Peyami Safa'nın, adı geçen romancılardan habersiz olduğu söylenemez. Peyami Safa, çok iyi bildiğine işaret edilen Fransızcasıyla, Batı romanının nabzını tutabilmiş, getirilen yeniliklerden vaktinde haberdar olmuştur.⁸

Yazar gerek romanlarında gerek fıkralarında üslubunun gücü ile tanınmış ve sevilmiştir. Cümleleri kimi zaman uzun, karmaşık kimi zaman kesik, hatta devriktir. Kahramanlarını kendi ağzıyla konuşturan yazar, söyleşme ve hitaplarında her kahramanı kültür seviyesine ve ruh hallerine uygun olarak konuşturur.⁹ O, psikolojiyi ön plana çıkarıp, sosyal meseleleri ihmal etmemiştir. Kendi hayatından hareketle yazdığı "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu" hem psikolojik, hem de sosyolojik bir eserdir. "Fatih-Harbiye"nin ise sosyolojik yönü çok ağır basmaktadır.

⁸ Mehmet Tekin, Romancı Yönüyle Peyami Safa, 15. b. (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999), 31.

⁹ www.develianadolu.com

Peyami Safa, halka inmek gibi bir yalana sığınmamıştır. Okuyucudan dikkat, kültür, incelmış zevk istemiştir. İfadeleri keskin, tahlilleri derindir. Bilhassa son eserleriyle göstermiştir ki roman sadece bir olayın anlatılması değildir. Bizi bunaltan realiteler âleminden çıkarıp, hâyâl âlemine götüren, bize hoş saatler yaşatan sihirli bir değnek de değildir. O bir devrin, bir memleketin, bir sosyal grubun, bir insanın iç portresidir. Tarihçide, sosyologda, psikologda göremediğimiz çizgileri romancıda ararız.¹⁰ Yazarın romanlarına genel olarak baktığımızda güçlü bir-tahlilci yazar ile karşı karşıya kaldığımızı görürüz. Onun roman kahramanları Batı değerleri ile Doğu kıymetleri arasında sıkışıp kalmış ve bir arayış içinde bulunan tipler olarak ön plana çıkar. Yerli düşüncenin müdafii olan Peyami Safa, roman kahramanlarını önce değişik ruh hallerine sokar, arayışlar içindeki bu kahramanlar hem kendileriyle hem çevreleriyle sürekli bir çatışma halindedirler. Bu mücadelenin sonucunda aklı-selim, sağduyu ve vicdanî ses galip gelmektedir.

Peyami Safa, yazılarında dönemin siyasal etkilerinden etkilenmiştir. İlk romanı Sözde Kızlar'da toplumun bir yarasını deşmiş, Mahşer'de 1. Dünya Savaşı'nın ahlâk çöküntülerini incelemiş, otobiyografik romanı Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda hasta genç psikolojisini, Fatih-Harbiye'de Doğu ile Batı arasındaki bocalayışları derinleştirmiştir. Bir Tereddüt'ün Romani'nda 1. Dünya Savaşı sonrası ahlâk zayıflığını, bezginlik ve çöküntüyü sebep ve sonuçlara bağlamıştır. Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda kâinat ve varlık problemlerini çözmeye çalışmıştır. Hemen her romanında devirler, anlayışlar ve gelenekler arasında psiko-sosyal karşılaştırmalar yapmıştır.

Peyami Safa'nın bütün eserlerinde Batı kültürüne adapte olamamış ama Doğulu da kalamamış hasta bir toplum anlatılmıştır. Temel konu olarak insanların düşmüş oldukları kötü durumlardan ders çıkarmayı amaçlamıştır. Peyami Safa'dan bir kitap okuyan kişi, kitabın türüne göre psikoloji, felsefe ve sosyal yönden kitabın bitiminde, bilgilendirilmiş olmaktadır. Bu özelliği de Peyami Safa'nın romanlarında sosyal mevzuları işlediğinin bir göstergesi olmaktadır.

¹⁰ www.ansiklopedi.turkcebilgi.com

Peyami Safa, romanı tarif etmekten ziyade, romanın nasıl yazılması gerektiği hususunda düşünen ve bu düşüncesini, “nazarî” ve “pratik” planda dikkatlere sunan bir yazarımızdır. Bu sebepten dolayıdır ki, o her şeyden evvel romanı, çeşitli unsurların terkiibinden doğan bir “yapı” olarak görmüş ve bu “yapı”yı meydana getiren elemanlar üzerinde özenle durmuştur. Peyami Safa’yı, romanı inceden inceye değerlendirmeye sevk eden sebep, yine romanın mahiyetinden doğmaktadır.¹¹ Peyami Safa’ya göre roman hazmı güç ve zekâyı ince bir faaliyete davet eden bir özelliğe sahiptir. Romanı herhangi bir maceranın tertibe sokulması sonucunda ortaya çıkan bir tür olarak görmez. Ona göre: “...roman, alelâde manzara ikametgâh dekorları içinde birbirine benzeyen beşerî maceraları anlatmak değildir.”¹²

Peyami Safa, bu görüşüyle, geleneksel romana hâkim olan ve kanaatimizce abartılı bir ağırlık ve payın sahibi bulunan “tahkiye”¹³ nin baskısını kırmayı amaçlar. Onun bu tutumunu, kaleme aldığı romanlarında da görmek mümkündür. Peyami Safa’nın roman anlayışını, şu ifade hakkıyla ortaya koymaktadır: “Roman... fert ruhunun olduğu kadar cemiyetin de aynasıdır.”¹⁴ Bu cümle, onun roman anlayışının âdeta çıkış noktası olarak kabul edilebilir. Bu konuda sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Peyami Safa, geleneksel anlamda bir roman tarifiyle karşımıza çıkmamakta, romanın ne olduğu konusunda değil, nasıl olması gerektiği konusunda birtakım görüşler ileri sürmektedir.

Her romancının bir yazma tekniği ve teknik anlayışı vardır. Ancak burada önemli olan, bir yazarın, nazarî planda şöyle veya böyle bir teknik anlayışa sahip olması değil, bu tekniği, “pratik” planda uygulamasıdır. Hatta Türk roman geleneğimizde, “teknik”i, başlı başına bir mesele olarak kabul eden ve bu meseleyi çözmek için gayret sarf eden ilk isim Peyami Safa’dır. Peyami Safa, özgün biçimini mimaride bulan bir “teknik” anlayışına, romancının yaratma hürriyetini kısıttığı, dolayısıyla eseri, “jeometrik bir kalıp” haline soktuğu için karşı çıkmaktadır. Peyami Safa, genel planda “romanın temeli hayattır” ilkesini savunan bir romancımızdır.

¹¹ Mehmet Tekin, Romancı Yönüyle Peyami Safa, 15.b. (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999), 32.

¹² Peyami Safa, Roman Nedir?, Resimli Ay, nr. 4, Haziran 1930.

¹³ tahkiye: hikâye etme, anlatma.

¹⁴ Mehmet Tekin, Romancı Yönüyle Peyami Safa, 15.b. (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999), 32.

Onun teknik anlayışını yönlendiren, biraz da bu ilkedir. Çünkü o, romanlarının dünyasını kurarken, hayatı örnek almış, hayatın düzenine, akışına dikkat etmiştir. Son olarak şunu söyleyebiliriz ki Peyami Safa, romanlarını kaleme alırken, romanın, sadece yazarın tasarrufu altına girmesini değil, hayatın birtakım tesadüflerine, cilvelerine de açık olmasını isteyen bir anlayışı benimsemektedir. Romanın, önceden belirlenmiş bir plana bağlı olması konusu, Peyami Safa'nın roman anlayışında pek kabul görmemektedir.

3.ROMANLARINDAKİ OLAYLAR

Peyami Safa, romanlarındaki olayların gerçek hayattan alınmasına önem vermemiştir. Ona göre bir vakanın yaşanmış olması değil, yaşanırken hasıl olacak ruh ve düşünce hallerinin ifade edilmesi önemlidir. Yazar her romanında kendi hayatından parçalar bulundurmaktadır. Yalnız otobiyografik romanlar, yaratma hürriyetini kısıtlamaktadır. Bu durumda Peyami Safa'ya göre roman yazarı, sayısız imkân ve ihtimallerden bazılarını tercih hürriyetini kaybeder ve bu tercihlerden yalnız bir tanesi üzerinde billurlaşmak zorunda kalır. Yazara göre romanda yaşanmamış kısımlar, yaşanmışlardan daha gerçekçiler. Çünkü roman, olağanı olmuş gösterme sanatıdır. Yoksa hatırdan farkı kalmaz. Halbuki biri yaratma ötekisi ise hatırlama özelliği taşımaktadır.

Sanatçının romanlarının “olay örgüsü” geniş bir “felsefi” dokuyu bünyesinde taşırsa da, olay örgüsünü asıl yönlendiren etken, “aşk ilişkisi” olur. Romanlara konu olan aşk ilişkisi, asıl gıdasını, hemen her romanda “seven” ile “sevilen” arasındaki sosyal farklılıktan almaktadır. Nitekim Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nun “plâtonik” karakter arz eden aşk ilişkisinin kaderini tayin eden de yine aradaki sosyal farklılıktır.¹⁵

Net bir şekilde görülen sosyal farklılık, Peyami Safa'nın kahramanlarının, hem birbirlerine yaklaşımlarına, hem de çatışmalarına zemin hazırlar. Çatışma atmosferi içinde eser dinamik bir karakter kazanırken yazarın savunduğu tez de ağır ağır filizlenmeye başlar. Eserlerin sonunda çatışma, genellikle uzlaşmaya dönüşür.

¹⁵ Mehmet Tekin, Romancı Yönüyle Peyami Safa, 15.b. (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999), 306.

Çünkü bazı istenmeyen durumlar geride kalmış, bir bakıma iyi-kötü arasındaki çatışma iyinin lehine sonuçlanmıştır. Bundan dolayı Peyami Safa'nın romanlarının sonunda, romana asıl hareketliliği veren aşk ilişkisi, ikinci plana düşmekte ve yazarın vermek istediği mesaj ön plana geçmektedir.

Peyami Safa'nın romanlarına konu olan aşk ilişkisi, sevgiden çok bazı toplumsal ve bireysel nedenlerden doğmaktadır. Genç kızlar, bir erkeğe, sığınma ihtiyacıyla bağlanırlar. Çünkü onları, olumsuz şartların baskısından, tuzağa düşmekten veya batağa sürüklenmekten kurtaracak olan erkek karakterlerdir. Erkekler ise, bağlı buldukları ahlâkî ve millî değerlerin baskısıyla genç kızlara yaklaşırlar. Yazarın romanlarında bir ideal aşk kavramının yer almayışının nedeni biraz da bu sebeplerden kaynaklanmaktadır.

Yazarın romanlarında özellikle konularından yola çıkarak sosyal meseleler üzerinde durmadan önce şunu belirtmemiz gerekir. Her ne kadar romanlarda birtakım sosyal boyutlu olaylar yaşansa da sanatçının romanları için "sosyal roman" niteliği ağırlığını koymuştur diyemeyiz. Sosyal roman, romancıların yaşadıkları toplumu, o toplumu ilgilendiren meseleleri yeni bir açıdan ele alarak yazdıkları romanlardır. Gizli veya açık bir maksat telkinine çalışırlar. Kişiler, bazı meslek ve sınıfları temsil eden birer tip olarak alınmaktadır. Olaylar, sosyal sebeplerle açıklanmak istenmektedir. Bütün tezli romanlar bu gruptandır. Ancak Peyami Safa'nın romanlarında her ne kadar sosyal meseleler işlenmişse de bu eserleri "sosyal roman" sınıfına sokamayız. Çünkü yazar yapıtlarında sosyal meselelerin yanı sıra ağırlıklı olarak ruh tahlillerine de yer vermiştir. Örneğin bazı romanlarından "Yalnızız" da, Peyami Safa, insanlığı materyalizmin kör çemberini kırmaya, kendini kaybettiği ruhunu bulmaya çağırmaktadır. Asrımızda insanın bütün problemleri bu noktada düğümlenmektedir. Ve Allah'ı bilmedikçe, insanlık buhrandan buhrana yuvarlanacak, huzur ve sükûn bulamayacaktır.

Fatih-Harbiye isimli romanında yazar Tanzimat'tan kopup gelen Millî Mücadelede ve sonraki yıllarda alevlenen batılılaşma hareketlerinin Türk tipindeki ve toplumundaki etkilerini incelemektedir. Yazarın sanat dünyasının zirvesine tırmanan eserlerinden biridir. Türk-İslam mücerretlerinin Osmanlı müşahhasında meydana getirdiği medeniyetten kopulup Batıya yönelişin toplum ve aile üzerindeki tesirlerini işlemektedir.

Batılılaşma hareketinin önceleri muayyen semtlerde süratle yerleşmesine karşılık bazı semtlerin daha fazla geleneğini koruduğunu ve böylece İstanbul'un yamalı bohça manzarasına büründüğünü, zamanla batılılaşma hareketinin büyük bir gayretle eski medeniyete bağlı İstanbul semtlerini hırpaladığını ortaya koyarken, medeniyetler arası çatışmanın ailelere kadar girerek babayı aynı dünyada bırakıp, çocuğunu batıya doğru çektiğini göstermektedir.

Bir moda salgını tarzında yayılan batılılaşma hareketinin zamanla ruhlarda nasıl bir törpülenme meydana getirdiğini teşhisten sonra; bu yeni hayat üslubuna gönül vermişlerin dahi ruhlarının en derin ve en nazlı noktalarında, öz kültürümüz arzusunun küllenmiş bir kor şeklinde varlığını muhafaza ettiği, eserde açıkça görülmektedir. Peyami Safa, Fatih-Harbiye'de toplum ve kültür yozlaşmasının nedenlerini tartışırken de toplumdaki maddileşmeyi öne sürerek batılılaşmanın gereksizliğini vurgulamaktadır. Fatih-Harbiye, onun bu yönünü en iyi gösteren romanıdır. Peyami Safa bu romanını kahramanı genç kızın(Neriman), asıl değerlerden uzaklaşarak Harbiye'de yaygınlaşan Avrupaî yaşama özenmesini ve yeniden Fatih'in simgelediği aslına dönüşünü betimlerken, bu değişimi, bütünüyle ruhsal etmenlere bağlamaktadır.

Yazar, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu isimli eserinde mizac ve ruh yapısına uygun düşen bir konuyu ihtiva etmektedir. Ruhçu ve akılcı dünya görüşünün yazarın anlayışı çerçevesinde birleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Peyami Safa'nın olgun eserlerinden biri olan Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, adlı roman konusu, mesajı, psikolojik ve sosyolojik tahlilleri ile sahasında önemli romanlarımız arasında sayılmaktadır.

Romanda madde ve mana karşısında; cemiyetle kendi ruh dünyası arasında çatışma içerisinde bulunan aydının bir senteze ulaşarak olgunlaşması konusu ele alınmıştır. Kâinat ve bu kâinatta bulunan varlıkların sırrına vakıf olma gayreti; kâinatta var olan mahlûkatın, yaratılış gayesi ve gayenin insanı zorlayan sırları ana fikri etrafında kurgulanmış olan bir romandır.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu isimli bu romanda ise yalnız ve hasta bir çocuğun ızdırabını, çocukça aşkını ve kıskançlığını; mesut olmak isteyen bir genç kızın temiz sevgisini; inanmak arzusu bütün benliğini saran bir insanın kuruntularını ve çıplak hastane duvarlarının gerisindeki hıçkırıklarını anlatmaktadır.

4.DOĞU-BATI MUKAYESESİ VE SENTEZİ

Batı

Peyami Safa'ya göre Batı şu şekilde tanımlanmaktadır:
"Avrupa hem bir kıta hem de bir kafadır."¹⁶ diyerek özlü bir biçimde tanımlandıktan sonra şöyle bir değerlendirmeye de tabi tutar:

"Avrupa'yı, bu kıta içinde doğan ve kendi coğrafya hudutlarından gittikçe dışarıya taşan, fizik dünyaya nispeti olduğu kadar medeniyet tarihine de bağlı bir mahiyet gibi kabul etmeliyiz."¹⁷

Yazar, oluşturduğu eserlerde olaylar doğrultusunda hareket ederken batı zihniyetinin oluşumunda rol oynayan etkenler üzerinde de durmaktadır. Bunları ortaya koyarken batı kültürü ve medeniyeti üzerinde fikir üreten (Durant, Ferrero, Valéry, Suares, Keiserling, Thibaudet...) gibi yazar, sanatçı ve düşünürlerin ortak fikirlerinden yararlanmışır. Peyami Safa, Avrupa zihniyetinin Yunan, Roma ve Hıristiyanlık tesirleri altında meydana geldiğini ve bir insanın ancak bu üç tesirden oluşan zihniyete sahip olmasıyla Avrupalı olabileceğini söylemiştir.

¹⁶ Nan A Lee, Peyami Safa'nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi, 15.b. (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997), 58.

¹⁷ Nan A Lee, Peyami Safa'nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi, 15.b. (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997), 58.

Avrupa ruhunun bu üç tesirle tamamlanacağını söyleyen Peyami Safa, bu üç etken içinden Hıristiyanlığı Avrupa ve Asya arasındaki en ayırıcı öğe olarak görmektedir. Bunun nedeni ise insanları birbirinden ayıran etkenin fikirden ziyade duygu olduğu düşüncesine inanmasıdır. Peyami Safa aynı zamanda bizim toplumumuzda bir taklit unsuru olarak görülen batılılaşmayı riyazîleşmek¹⁸ ve siteleşmek olarak algılamaktadır. Peyami Safa'nın düşünce dünyasında önemli bir yere sahip olan ve neredeyse tüm romanlarında ön plana çıkan "doğu-batı sentezi" meselesi dikkat çekici bir nitelik taşımaktadır. Yazar önce bu iki medeniyetin ruhunu irdelemeye çalışmakta ve sonra da bunların bir mukayesesini gerçekleştirmeye uğraşmaktadır.

Batı medeniyetinin çıkış noktası olarak görülen rasyonalist düşüncenin batıdaki matematik zihniyetinden kaynaklandığını düşünen Peyami Safa, Müslüman doğunun ise dinin rasyonalist özüne rağmen matematik terbiyeden yoksun olduğunu düşünmektedir. Doğunun daha çok mistik eğilimlerin etkisinde kaldığını ve bu yüzden de bilimsel yönden gelişme gösteremediğini düşünmektedir. Yazar, batıyı maddeye hakimiyeti ve teknik ilerlemede gösterdiği başarı ile överken doğuyu ise pasif olarak nitelendirmektedir. Ancak mistik konularda ve kâinatı bütün olarak kavramada Asya insanını daha üstün tutmuştur. Genel olarak yazılanlara bakıldığında sanatçının doğu-batı mukayesesini gündeme getirirken çoğunlukla Avrupa'yı üstün tuttuğu görülmektedir.

Doğu-batı sentezi konusundan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki Peyami Safa, Türkiye'nin batılılaşmasından yanadır. Bu yolu da doğu-batı sentezinde aramaktadır. Ancak yazar, Tanzimat döneminden başlayarak batı gerçeğinin ülkemizde yeterince anlaşılmadığını söylemektedir. Bu zihniyet eksikliğini ise doğu-batı sentezine ulaşmakta bir engel olarak görmektedir. buradan yola çıkarak Türkiye'deki baticılık anlayışını eleştirmektedir. Türk fikir adamlarının Avrupa'daki fikir dinamizminin farkında olmadıklarını savunmuştur. Peyami Safa'ya göre batıyı yanlış anlamının tek bir sebebi vardır; o da batının tekniğini alırken, bu tekniği yapan bilimsel zihniyeti göz ardı etmektir.

¹⁸ riyazî : hesaplama, matematikle ilgili olan

Peyami Safa, bu iki ayrı dünyayı karşılaştırırken, “*Bu iki yabancı medeniyeti ya toptan reddetmek veya toptan benimsemek gibi iki tepkinin dışında üçüncü bir şans daha vardır.*”¹⁹ der ve Türkiye’nin uygulaması gereken yeni bir tavır olarak da şu teklifi getirir: “*Bu milletin yabancı bir medeniyetle millî ve dinî geleneklerini uzlaştıran ahenkli bir sentez yaratabilmesidir.*”²⁰ Bu sentez, batının gelişmiş ve taze düşünce sistemi ile doğuluya has sezgi gücünün yeni terkipleri yaratacak tarzda bütünleşmesiyle gerçekleşecektir. Batılılaşırken, batıyı körü-körüne taklit etmekten kurtulma yolunun ise doğuluya mahsus hassasiyet, manevî değerlere, ilâhî prensiplere bağlılık ve millî şahsiyeti korumak şartı ile mümkün olabileceği söylenmiştir.

Doğu-batı sentezinin temelinde esasen düşünce düzeyinde batıyı tanımak ve batı düşüncesinin dinamizmini yakalamak yer almaktadır. Yazar ancak böyle bir algılayışla taklitçiliğin ötesine geçilebileceğini savunmaktadır.

Sosyal Hayatın İçindeki Batı

Batılı yaşayış tarzının Türk sosyal hayatındaki yerini şu şekilde maddelendirebiliriz:

- 1.Beyoğlu çevresi
- 2.Partili yaşayış
- 3.Kumar
- 4.Giyim

Peyami Safa’nın romanlarında batı tarzı yaşam biçimini seçen kişiler alışveriş etmek, alafranga yaşayışı yerinde ve daha yakından görmek için sık sık Beyoğlu’na gitmektedirler. Buluşma yerleri ise oradaki pastane veya kahvehanelerdir. Batılı yaşayışı tercih edenlerin gittiği Beyoğlu, “zararlı, kötü” ve hatta “çirkin” bir semt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakış açısı çerçevesinde sergilenen yaşayış tarzı çok yönlü bir özellik göstermektedir. Örnek vermek gerekirse Mahşer isimli romanda Beyoğlu, yerli halka pek sevimli gelmeyen

¹⁹ Nan A Lee, Peyami Safa’nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi,15.b. (İstanbul: Ötüken Yayınları,1997), 69,70.

²⁰ Nan A Lee, Peyami Safa’nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi,15.b. (İstanbul: Ötüken Yayınları,1997), 70.

yabancılarla doludur. Üstelik onların dejenere yaşayış tarzı nefretle karşılanmaktadır. Hele ki Nihat gibi millî duyguları kabarmış gençlerde bu nefret kine de dönüşebilmektedir. Fatih-Harbiye romanında ise batılılaşma hevesi içindeki kadın kahraman Neriman, Mecit'le Beyoğlu'ndaki "Löbon" salonunda buluşur, zaman buldukça tek başına saatlerce o semtte dolaşır, mağaza vitrinlerindeki kumaşları, tuvalet teferruatını seyrederek.²¹ Neriman Avrupa yaşamını sevmeye başlar ve Beyoğlu'nda eğlenmek, yaşamak ister.

Yanlış Algılanan Batılılaşma

Türk kültür hayatında ve yaşayış biçiminde kendini gösteren değişimlerle birlikte, karşımıza batılılaşma sorunu da çıkmaktadır. Çünkü söz konusu olan, kökten bir medeniyet ve kültür değişikliğidir. Ancak batı medeniyeti, tekniği ile kültür ve değer yargıları ile bir bütündür. Batıdan teknik araçlar ve kurumlarla birlikte, Türk toplumuna yabancı olan birtakım değerler ve batının sathî görünüşleri de gelmektedir. Bir grup, hiçbir sınır koymadan her yeni şeye kendini alabildiğine kaptırırken öte yandan bir grup ise yenilik adı altında kültürüne giren her şeyi yadırgamaktadır.

Türkiye'nin batı medeniyetini kabullenmeye başlamasıyla birlikte ferdin, toplumun zihniyeti değişmeye başlamış bu da davranışlara yansımıştır. Bu değişim, zamanın şartlarına uymaya çalışan Türk toplumunda birtakım sarsıntılara yol açmış ve bu sarsıntıların neticesinde doğal sayılması gereken buhranları yaratmıştır. Peyami Safa, romanlarında batı kültürü öğelerini özü ile kavramadan sadece dış görünüşlerine kapılıp özenen, yüzeysel batı taklitçilerine karşı, bu kültürün esaslarını kavrayan ve millî benliğini koruyabilecek olan gerçek aydınları savunmaktadır. Yazar, batılılaşmayı ancak dış görünüşlerin, giyim kuşamın, gereksiz davranışların taklidini yapan kahramanlarını aklı başında milliyetçi ve sağduyu sahibi bir kahraman aracılığıyla eleştirmektedir.

²¹ Nan A Lee, Peyami Safa'nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi, 15.b. (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997), 93.

Peyami Safa, hemen hemen bütün romanlarını doğu-batı çatışmasının çerçevesinde oluşturmuştur. Romanlarındaki bazı kişiler, geleneklerinden koparak batıyı yanlış taraflarıyla kabul ederler ve batının sahte kısmına kapılıp ahlâksız bir yaşayış tarzı tercih etmektedirler. Yazar, bunun gibi tutumlara karşı, batılılaşmayı yüzeysel plânda anlayan kişileri yargılamak, hatta onları kamuoyu vicdanında mahkûm etmek istemektedir.

Türkiye’de yenilik hareketleri her ne kadar daha 18. yy. da askerî alanda başlamış ve 19. yy. ın başında II. Mahmut döneminde sürdürülmüşse de asıl batılılaşma, 3 Kasım 1839’daki Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile açılan Tanzimat döneminde başlamıştır. Ancak batı kurumları Türkiye’ye getirilirken, batıda bu kurumların temelinde yatan düşünce dünyası hesaba katılmadan taklit edilmekteydi.

Onların yaptıkları batı kültürü ve yaşam biçimini yüzeysel olarak kopya etmekte. Bu hata Türk geleneklerinden koparak sadece batılılaşma hevesinde görülmekte ve bu da ahlâkî çöküntüye kadar varmaktaydı. Peyami Safa, romanlarında Türk toplumunda, batı medeniyetini doğru dürüst tanımadan, sadece alafranga hayata özenen kişilerin davranışlarını eleştirmektedir.

Örnek vermek gerekirse Bir Tereddüdün Roman’ında yazar, batıya duyulan aşırı özenti sonucunda öz kültürünü kaybetme durumuna düşen insanların trajik sonu hakkında bilgi vermektedir:

“Hepsi de bu asrın bir nevi insan fasilesine mensupturlar. Karılarından veya kocalarından ayrılanlar, çocukları olduğu halde ana veya baba sevgisini kaybedenler, hiç evlenmeyenler, millî ve içtimâî duyguları zayıflayarak ecnebi muhitlerinde yabancı istinatlar arayanlar, hayatlarını Avrupa’da geçirerek nihayet boğucu bir can sıkıntısı içinde, bezmiş ve ihtiyarlamış olarak ana yurda dönenler, ve hülyalarla kendilerini gece gündüz alkole, iğrenç bir boheme verenler...”²²

²² Bir Tereddüdün Romanı, s. 195-196.

Bu yapılan hatalar sonucunda iki kültür arasında kaybolmuş ve bunun sonucu olarak ruhsal çöküntülere düşmüş olan değişik insan hayatlarından örnekler vermektedir. Aynı zamanda bu romanda millî benliklerini kaybetmiş olanların, yuvaları yıkılanların, içlerindeki sevgi canlılığını yitirenlerin ve hayata yenik düşerek kendisini alkole verenlerin trajik sonları sergilenmektedir.

Yanlış Batılılaşmanın Olumsuz Etkileri

Peyami Safa, romanlarında batılılaşmayı yanlış algılamının getirdiği sorunları geniş ölçüde eleştirmektedir. Yazar, batı tarzı hayat yaşamaya çalışan kadınları değerlendirirken, bu kadınların bir doğulunun kafasında çizdiği kadın imajından çok uzak olduğunu ve doğulu erkeğin bu kadınlara iğrenerek baktığını sergilemektedir. Örneğin Mahşer romanında batı medeniyetinin etkisi altında sürüklenen Türk milletinin durumu anlatılmaktadır:

*"...Biz, bu millet, lokomotifinden kaymış bayır aşağı, gerisi geriye giden Fransız bir vagon içindeyiz. Şu farkla ki, biz uçuruma gittiğimizi bilmiyoruz. Bunu anlayanlar, 'bu günün beyliği beyliktir!' diye rezaletlerin türüsünü yapıyorlar."*²³

Bu ifade, bir milletin gelenek ve göreneklerinden uzaklaşarak, kendine yabancılılaşmaya başlamasını ve bundan duyulan acıyı sergilemektedir. Peyami Safa, batılılaşmayı yanlış algılayan birtakım insanların trajik sonunu Bir Tereddüdün Romanı'nda da yansıtmıştır. Matmazel Noraliya'nın Koltuğu isimli romanda batı kültürünün girmesiyle toplumda meydana gelen bozukluklar eleştirilmektedir:

*"Demın Amerikan mecmualarını karıştırıyordum. Bacak yağıyor. Operetler, müzikholler, filmler, caddeler, her yer bunlarla dolu değil mi? Babam söyler: Eskiden vücuttaki uzuvlardan pek çoğunun adını söylemek ayıpmış: Meme, karın, kalça, bacak, baldır, ayak gibi sözlerden birini ağza almadan evvel bir 'affedersiniz' deyip sesi alçaltmak lâzımmış. Şimdi bacağını göstermek ve beğendirmek ayıp değil."*²⁴

²³ Mahşer, s. 185.

²⁴ Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, s.65.

Eskiden bacak kelimesini ağza bile almak ayıpken, şimdi her tarafta çıplak bacak resimleri gezmektedir. Kadınlar artık bacaklarını beğendirebilmek için uğraşıyorlar.

Bu yanlış algılama şekline örnek vermek gerekirse Şimşek romanı batılılaşmayı yanlış algılayıp dejenere hayatı sürdüren kadınları şöyle değerlendirmektedir:

"... Bunlar hep tercümei hâllerini İstanbul'da birçok insanların bildiği macera kadınlarıydı: Sık sık nişanlanıp ayrılanlar, hiç evlenmedikleri hâlde erkeksiz yaşamayan kızlar, büyük hadise çıkarıp kocalarından ayrılarak dillerde dolaşan dulları, kâh İstanbul'da, kâh İzmir'de, kâh Berlin'de veya Nis'te yeni bir koca ile gezen kadınlar..."²⁵

Bu ifade, hayranlık duydukları batıyı taklit etmek isterken, abartılmış yaşantılarında düştükleri durumun farkına bile varmayan, uçuruma doğru sürüklenen ve ahlâkî çöküntüye uğrayan insan manzaralarıdır. Aynı romanda bu tür kadınların toplumda hoş karşılanmadığı, özellikle doğulu erkekler tarafından iğrenç bir varlık olarak değerlendirildiği dikkati çekmektedir. Örneğin:

"- Evet... bunlara 'yeni hava' diyorlar, erkekleşmiş kadınlardır.

-Bunlar pişkinliği bir meziyet zannederler ve her tecrübeye ne kadar adileştiklerini çirkinleştiklerini anlamadan bir şey kazandıklarına inanırlar. Bunlarda izzetinesis ve hicab, şehvetin kamçısından başka bir şey değildir. Onun için erkeklerini daima değiştirmek ve yeni bir adam karşısında, hicabları vasıtasıyla şehvetlerini tahrik etmek iptilâsına tutulmuşlardır. Ali, bunlardan iğreniyorum."²⁶

Peyami Safa'nın bu incelediğimiz birkaç romanından yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki romanlardaki Türk toplumu içinde yaşayan dejenere olma yolundaki insanların doğu ile batıyı bir arada yaşama olgusu bu kişilerde ikilik yaratmaktadır. Böylece bu iki değer arasında bir denge bulamayıp bocalayan kişiler yazarın

²⁵ Şimşek, s.18.

²⁶ a.g.e., s. 64.

romanlarında oldukça dikkat çekici bir niteliğe sahip olmaktadır. Peyami Safa'nın romanlarındaki genç kız, batılılaşmış zengin bir aileden, genellikle Fransızca ya da İngilizce bilen uyanık bir kızdır. Sözde Kızlar'da Mebrure, İzmirli zengin bir tüccarın kızıdır, kolejde okumuştur, piyano çalar; Mahşer'deki Muazzez yine zengin bir ailenin kızıdır, alafanga bir evde büyümüştür, dil bilmektedir.

Yalnız Fatih-Harbiye'deki Neriman, İstanbul tarafında, eski bir evde para sıkıntısı içinde yaşayan alaturka bir ailenin kızıdır, piyano değil ud çalmaktadır. Bununla birlikte onun da Şişli'de oturan akrabaları vardır ve onların sayesinde modern hayatı tanımış, etkisi altında kalmıştır. Bu genç kızlar, içindeki yetiştikleri ve yaşadıkları batı taklitçisi yozlaşmış çevreye rağmen ahlâkça çürümüş değillerdir. Ne var ki batı modeli erkekler arasında, karasızlık içinde kalmaktadırlar.²⁷

İki tip erkeğin, başka bir deyişle, iki değerler sisteminin arasında kalan bu kızların da yapacakları tercih, temelde yine madde ile ruh arasında olacaktır. Batı uygarlığına, konforlu 'asrî' hayata ve özellikle batı modeli adama karşı duydukları zaafa yazar aşırı derecede sinirlenir, onları yüzeysellikle, hatta bilinçsizlikle suçlamaktadır. Yazar Türk toplumunun, doğu-batı değerleri arasındaki bocalayışını yansıtmak ve alafanga hayata özenmenin genç kızlar için nasıl bir tehlike yarattığını göstermek istemektedir.

Peyami Safa'nın tüm roman kişileri içinde doğu-batı çatışmasını en belirgin ve şiddetli bir şekilde yansıtan şahıs, kuşkusuz Fatih-Harbiye'deki Neriman'dır. İstanbul'daki bu iki semti, Fatih ile Harbiye, doğu ile batıyı, Peyami Safa'ya göre "iyi" ve "kötü"yü simgelemektedir. Fatih'te oturan genç kız Neriman konservatuarda doğu müziği dersleri almakta ve ud çalmaktadır. Ancak son zamanlarda Neriman, doğu ile batı arasında bocalamaya başlamıştır. Yazar bunun nedenini şu şekilde açıklamaktadır:

²⁷ Berna Moran, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994),171.

“Birçok Türk kızları gibi, Neriman da, ailesinden ve muhitinden karışık bir telkin, iki medeniyetin ayrı ayrı tesirlerinin halitasını yapan muhtelit bir içtimai terbiye almıştı. Annesi ve babası ona halis bir şarklı itiyatları vermişlerdi; Anadolu’da, birçok memuriyetlerde gezen Faiz Bey, Neriman’ı yedi yaşına kadar saf Türk muhitlerinde büyütmişti. Fakat İstanbul’da yerleştikten sonra, Neriman’ın akrabalarından, bilhassa büyük dayısının ailesinden aldığı tesirler bambaşkadır. Galatasaray’dan çıkan ve tahsilini Avrupa’da bitiren büyük dayısı ve kızları, Neriman’da Garp hayatına karşı incizap uyandırmışlardı.”²⁸

Yedi yaşına kadar saf Türk kültürü olarak büyümüş olan Neriman’ın, İstanbul’a yerleştikten sonra, yakın çevresinde gördüğü batılı yaşam tarzından etkilenmesi, iki kültür arasında bocalamasına yol açmıştır. Artık Neriman, Avrupaî yaşamı sevmeye başlamakta, Beyoğlu’nda eğlenmek, yaşamak istemekte ve doğu kültürüyle ilgili şeyleri, yaşadığı çevreyi beğenmemektedir. Romanın işlediği olaydan yola çıkarak şunu da söyleyebiliriz. Neriman, doğu musikisini, geleneksel terbiyeyi reddederek doğu yaşantısını eleştirmektedir.

Doğuluların zamanlarını işsiz güçsüz olarak geçirdiğini, başkalarının hayatı hakkında meraklı olduklarını ve kendilerine bakmadıklarını anlatmaktadır. Bununla birlikte Neriman, batının her şeyinin düzenli ve estetik olduğuna, batılılaşmış insanların ise zevk sahibi olup başkalarına da aldırmadığına inanmaktadır.

“Birkaç adım ilerde, kaldırım üstüne sandalyelerini çıkarmış bir kahvenin önünden geçerken Neriman gene biraz hararetlendi.

- Ah! İşte bir tane daha... Sokak ortasında oturuyor, kahve içiyorlar... Daha güzel bir hayata karşı iştiyakını uyandıran bu kahvelere karşı kinini tekrar döktü.”²⁹ Bu ifade Neriman’ın doğu hayatının simgelerinden biri olan mekâna karşı duyduğu nefreti dile getirmektedir.

²⁸ Fatih-Harbiye, s. 53.

²⁹ a.g.e., s. 27.

Bunca gafletten, bohemden, bocalamadan sonra her yönüyle karşı çıktığı doğuya geri döner. Artık beyniyle birlikte harekete geçtiği görülür. Beyoğlu'ndaki madde ve biçime dayalı hayatın iç yüzünü çözümlemektedir. Baloya gitmekten vazgeçmiştir. O, gerçek hayatına dönmeye karar verir. Koşarak gitmek istediği yer Harbiye (ya da Beyoğlu) değil Fatih'tir. Onu sevenler ve gerçek dostlar Fatih'tedir.

Yazar bu basit gibi görünen olaylar ile aslında son derece gerçek ve ciddi bir sosyal yaraya parmak basmaktadır. Belki de yazarın sosyal meseleleri en açık biçimde işlediği eseri Fatih-Harbiye'dir. Romanın başlığı da zaten Peyami Safa'nın doğu-batı sentezi isimli metodunu çok yakından çağrıştırmaktadır. O dönemlerde şimdide olduğu gibi Fatih doğunun merkezi Beyoğlu ise batının merkezi konumundadır. Yazar bu iki merkez arasında hangi yöne gideceğini şaşırان veyahut kendince doğru olduğunu düşünerek tek bir yöne bakan insanları etkileyici bir anlatım ve kurgu gücüyle tasvir etmiştir.

Yalnızız romanındaki Meral, doğu-batı çatışmasını en çok yaşayan kişilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. O, batı kültüründen etkilenerek yetişmiştir. Fransız okulunda okumuştur ve piyano çalmasını bilmektedir. Annesi ve babası ayrı yaşamaktadır. Ağabeyi Ferhat toplumun ahlâkına önem vermesine rağmen çapkın ve külhanbeyi bir gençtir.

Diğer taraftan Paris'ten dönen okul arkadaşı Feriha, ahlâksız ve para için her şeyi göze alan dejenere kişiliğiyle, Meral'i çok etkilemektedir. Feriha, kendisinin yaşadığı ahlâksızlığı Meral'e de aşılamağ ister, Meral de onunla birlikte Paris'e kaçmayı düşünür. Bunu öğrenen ağabeyi Ferhat, babasına Meral için şunları söyler:

*"Bu kız felakete doğru gidiyor, Paris'e değil. Konservatuar filan, hepsi bahane."*³⁰

³⁰ Yalnızız, s. 234.

Paris, Meral için hep arzulanan modern hayatın merkezi olmuştur. Meral, Paris ve özgür hayat hayalleriyle manevî değerler arasında bir türlü karar veremeyip bocalamaktadır. Ayrıca, Meral Peyami Safa'nın diğer romanlarında doğu-batı, özellikle doğulu erkek ile batılı erkek arasında seçim tereddüdüne düşen kadın kahramanları (Mebrure, Vedia, Neriman vs.) gibi doğulu Samim'le diğer batılı erkekler Nuri, Cezmi ve Şakir Bey'ler arasından birini tercih edemeyip kararsızlık yaşamıştır. Sevgilisi Samim'in ahlâk ve manevî değerler konusundaki uyarımları bir yana diğer erkeklerin sahip oldukları maddî imkânlar arasında seçim yapamaz. En sonunda tüm bunalım ve bocalayışlar arasında batılı Nuri ile beraber olur ve türlü yalanlar uydurarak Samim'i aldatır.

Peyami Safa'nın romanlarında batılı kadınların çoğu, batılı erkeklerde de görüldüğü gibi batıyı sadece biçimsel ve yüzeysel bir şekilde algıladıklarından dolayı hep bir gaflet içine düşmüş ve uzun süreler bu gafletle boğuşmuşlardır. En kötüsü ise batının bu insanların gözlerini kör etmesi kendilerini ve öz kültürlerini, âdetlerini kaybetmelerine, önlerini görememelerine neden olmasındır. Doğu ile batı arasında bir denge bulamayıp bocalayan kişiler de Peyami Safa'nın romanlarında boy göstermektedir. Doğu-batı arasında bocalayan kadınlar, iki tip erkeğin, başka bir deyişle, iki değerler sisteminin arasında kalarak birini tercih etmekte tereddüt ederler. Bu tereddüdün asıl nedeni ise Peyami Safa'nın hem doğululara özgü olarak simgeleştirilen ruh ve kalbi, hem de batılılara ait olan beden ve maddeyi bir arada isteyip, fakat bu iki öğeyi kendinde birleştirebilen kişiyi bulamamaktır. Ancak bunların son seçimi ya ölümdür ya da doğudur.

5.BAZI ROMANLARINDAKİ SOSYAL MESELELER

MAHŞER ROMANI

Peyami Safa'nın Mahşer isimli bu romanının ana fikri, 1920'lerde yaşam savaşı veren genç neslin hayat karşısında hâyâl kırıklığına uğrayışı olarak gösterilebilir.

ÖZET

Nihat, savaş dönüşü İstanbul'a gelir. Kimsesi olmadığı için arkadaşı Faik'in yanında kalır. Yoksul arkadaşına yük olmamak istediğinden kendisine iş aramaya başlar. Öğretmen olduğu halde uzun bir süre iş bulmakta zorlanır. Bir gün başvurduğu bir dairede Seniha Hanım'la tanışır. Seniha Hanım, Nihat'ı çocuğuna ders vermesi için evine davet eder. Bu rastlantı, Nihat'ın aynı evde kalan Muazzez'le tanışmasına aracı olur. Zaman geçtikçe Muazzez ile Nihat, birbirlerine duygusal bir yakınlık hisseder. Seniha Hanım bunu fark eder ve bu durumu pek hoş karşılamaz. Dahası bu konuda Nihat'la konuşur; Muazzez'den uzak durmasını ve evde sadece kendisinin emirlerine uymasını söyler...

Seniha Hanım artık Nihat'ı bir öğretmenden çok, süregelen ailevi yolsuzluklarına bir vasıta olarak telakki etmektedir. Bu konuyla ilgili bazı ailevi sırlarını da açıklar. Nihat'ı Muazzez'den soğutmak için de onun Mebus Alaaddin Bey'le evleneceğini ve ondan vazgeçmesini söyler. Sonuçta Nihat, köşkün yolsuzluklarına alet olmaktansa, oradan ayrılmayı tercih eder. Daha sonra Muazzez'in isteğiyle, onu köşkten çıkarır. İlk günlerini Faik'in yanında geçirirler. Bir süre sonra da Fatih'e taşınırlar. Bu arada Nihat geçimini sağlamak için yazarlık, mütercimlik, suflörlük gibi işlerde çalışırsa da, sefaletten kurtulamazlar. Gizli ihtilâlcilik suçlamasıyla hapse atılır. Kısa bir müddet sonra serbest bırakılır. Günleri yine sefalet içinde geçer...

Bir gün, Beyoğlu'nda karşılaştıkları Seniha Hanım'ın ısrarı üzerine Muazzez, köşke gideceğini söylese de bunu Nihat kabul etmez. Buna rağmen Muazzez, Nihat'a bir mektup bırakarak köşke gider. Dönüşünde Nihat'tan ilgi göremeyince, tekrar köşke döner. Bundan sonraki günlerde yalnızlığa daha fazla dayanamayacağını anlayan Nihat, çeşitli intihar şekillerini denemeye çalışır: İple kendini asma, usturayla boğazını kesme, kömürle zehirlenme, balkondan atlama, tabancayla kendini vurma... gibi. Sonuçta, içinde bulunduğu buhran ve dengesizlik, onu denizde intihara sürükler. İntiharının en son anında yeşeren yaşama isteğiyle, kendini suda boğulmaktan zor kurtarır. Daha sonra da araya giren arkadaşı Kerim Bey vasıtasıyla tekrar Muazzez'le birleşir.

SOSYAL MESELELER

“Mahşer” bir çöküşün başka bir tabirle yokluklar içinde var olmak için kıvranan kişilerin, toplumda cereyan eden ahlâksızlıklar, suiistimaller ve imkânsızlıklar karşısındaki çöküşünün romanıdır. Bu eserin başından sonuna kadar toplum meselelerinin yanı sıra ferdi bir ıstırapın da var olduğu görülür. Bu kişisel ıstırapın, tabii bir halden çok toplumdaki dengesizliklerden meydana geldiğini, roman kahramanlarının fikir, duyuş ve görüşlerinden anlamak mümkündür. Toplum içerisindeki tabakalaşma açısından romana bakmak gerekirse, kısa ve öz olarak şunu söyleyebiliriz: “Mahşer” İstanbul'da fırsatçı, ahlâksız bir sınıfa karşı mazlum, fakir ve milliyetperver bir gençliğin çığığının romanıdır.

Romana, İstiklâl savaşı yıllarındaki İstanbul'un umumî havası hâkimdir. Çanakkale savaşı, Anadolu muharebeleri, Hükümet ve devlet dairelerindeki yolsuzluklar, İstanbul'da ecnebi neferlerinin hal ve davranışları, yüksek tabakadaki ahlâkî sukût... Bütün bu hadiseler karşısında, faziletli ve milliyetperver Türk gençliğinin dramı anlatılmaktadır. Mahşer romanı, bu tarihi ve sosyal olayları takiben inkılablar geçiren Türk toplumundaki sarsıntıların hikâyesi olarak nitelendirilebilir. Bu açıklamalar doğrultusunda romandaki sosyal meseleleri şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1- Aile Sorunu

2- Sosyal Adaletsizlik – İhtilâl ve Gençlik Sorunu

3- Kültür Sorunu

1- Aile Sorunu :

Romanda gerek manevî değerlere kayıtsızlığı, gerek çevresi itibariyle Türk toplumuna yakışmayan, eğlencesi, âdetleri, kişilerinin karakter ve davranışlarıyla kozmopolit bir aile vardır: Mahir Bey ailesi. Mahir Bey, eski mabeyincilerden birinin oğludur. İş ve para sahibidir; fakat ahlâksızdır. Kadın meselesine çok önem vermediği için, zevcesinin fazla olan şuhluğundan istifade etmeyi bile düşünür. Neticede de bunu yapar. Salonuna en nüfuzlu büyük hükümet memurlarını çağırır. Bunların Seniha'ya karşı zaaflarından istifade ederek kendi çıkarına bakar.

Seniha Hanım'da kocası gibi ahlâksızdır. Aynı zamanda zeki ve güzeldir. Bu iki özelliğini, kocasının para işlerine vasıta edecek kadar da düşük karakterli birisidir. Bir imzaya kendini satacak derecede. Şimdi vereceğimiz konuşma eşi ile kocasının ahlâksızlığını gözler önüne sermektedir:

" - Alaaddin'den bu kartı iki buseye aldım.

Mahir Bey omuzlarını silkeledi:

- O aç gözlü bu kadarla kalmaz ya... Ne ise... vagonların dördü de kurtuldu. En aşığı on iki bin lira."³¹

Mahir Bey ailesi Beyoğlu gibi kozmopolit bir yerde oturur; oldukça geniş bir çevresi vardır. Bu ailenin bir eğlence toplantısında ilk defa bulunan Nihat, oradaki umumî havayı yadırgar ve orada bulunanlar hakkında şöyle düşünmektedir:

"...Garip bir cemiyet. İlk bakışta hüviyetlerini tayin edemediği birçok adamlar, çoğu yaşlı, çirkin, resmî siyah elbiseleri içinde yakışsız ve hantal, dellâl³² kılıklı insanlar. Büyük tavırlarla konuşuyor, lüzûmundan fazla bağıryorlardı. İki Alman zabiti, bir Türk hanımı karşısında dimdik durarak, güldürücü bir

³¹ Peyami Safa, Mahşer, 3.b. (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1996), 55.

³² dellâl, alıcı ile satıcı arasında vâsita olan kimse, satılacak şeyi satan.

Fransızcayla söylüyorlar, içerideki odadan piyano sesi geliyordu. Sonra bir alkış koptu. Nihat'ın tam karşısında duran bir masanın yanında, genç bir kız, kalktı. Ayağını küçük bir iskemlenin üstüne koydu ve yanındaki genç onun iskarpinini bağladı. Nihat bunları iki sevgili sanmıştı; fakat biraz dikkat edince kardeş olduklarını anladı."³³ Bu garip cemiyet, tek kelimeyle bir sosyete olarak tarif edilebilir. Ve Nihat'ın düşüncesine göre, sosyete dedikleri şeyin bir lâhana biber turşusu gibi karışık insan kalabalığından ibaret olduğu görülmektedir. Nihat, söz konusu olan sosyete aileleriyle faziletli Türk ailelerinin yaşayış tarzlarını karşılaştırır ve bu kozmopolit sosyetik aileleri, Türk toplumunun her türlü değerlerini sömüren zararlı birer teşekkül olarak kabul etmektedir.

"... Çanakkale 'de, her türlü sıkıntıyı çeken Türk gençleri bunlar için mi can verdiler? Ordu, ahali açlıktan, hastalıktan kırılıyor. İki milyon kilometre uzunluğundaki arazinin mahsûllerini İstanbul 'da üç yüz – beş yüz kişi yiyor. Yine kör boğazları doymuyor."³⁴ Nihat, meseleye tarihî bir açıdan da bakarak, Türk'ün hangi değerler uğruna mücadele verdiğini ve bu mücadelenin sosyetik çevrelerde nasıl suistimal edildiğini şöyle yorumlamaktadır:

*...Biz tarihinde Kartaca muharebelerini, Anibali, Yüzsene muharebesini, eski Yunanlıların destanî kahramanlarını, Homer'in şahsiyetlerini, Aşil ve benzerlerini okurken, hayretten ağzımız açık kalırdı. Ben Arıburnu'nda en korkak bir ihtiyat zabitanın bir düşman bombasını yerden kapıp tekrar düşmana attığını gözlerimle gördüm. Artık eski Yunan masalları beni hiç şaşırtmıyor. Bunları adı vakalar gibi hatırlıyorum. Bunlar gençliğin boğazlarda yaptığı harikalar yanında adı vakalardır. Muazzez Hanım. Biz mebus Alaaddin Bey için mi harp ettik? Tuh! Hepsinin Allah cezasını versin; çünkü Türk kamunları buna muktedir değil..."*³⁵

³³ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 33.

³⁴ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 34.

³⁵ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 34.

Bu meseleden ayrı tutamayacağımız ikinci bir husus daha vardır ki, o da çevre meselesidir. Savaş yıllarında bir yanda Beyoğlu gibi bir çevrede zevk ve sefa içinde yaşayanlar olduğu gibi, diğer yanda da kenar mahallelerinin viraneliklerinde hayatlarını açlık ve sefalet içinde sürdürenler vardır. Bu romanda dikkati çeken hususların başında kenar mahallelerde oturanlarla sosyetik çevrede oturanların yaşayış tarzları arasında karşılaştırılmayacak derecede bir farkın olmasıdır.

Orada insanlar, hep bir dertten muzdariptir. Erkekler hep ihtiyardır. Mutlaka kiminin bir tarafları kırılmış, bükülmüş, ezilmiş, kimi de yürürken sendeliyordur. Ana sütünden kesilir kesilmez sütsüz kalan, küçücük ve taze dişleriyle sert ekmekleri çiğnemeye çalışan insanlardır. Kısacası hepsi bir çaresizlik kervanına takılmış umut yolcularıdır.

2- Sosyal Adaletsizlik – İhtilal ve Gençlik Meselesi :

Savaş yıllarında büyük bir sarsıntı geçiren Türk toplumunun özellikle İstanbul'da memuriyet kademelerinde geniş bir suiistimal, kayırma ve eşitsizlik meselesi hâkimdir. Bu sorun, zabıtaban nâzırlık kademelerine kadar yaygındır. Böyle bir hal karşısında muzdarip olanlar, milliyetperver olanlarla fakir halk tabakalarıdır. Romanda idealist bir kahraman rolünde olan doktor, o zamanki zabitanın genel görünüşünü şu şekilde ortaya koymaktadır:

“...Bu memlekette zabitanın vazife bildiği şey, hükümete casusluk etmek, hükümeti düşürmek isteyenleri enselemektir. Şu müdüriyette en muteber yer: kısm- ı siyasidir, üst tarafı hava. Ahmet Mehmet’i vurmuş, Hasan Hüseyin’in malını çalmış, polis müdürüne vız gelir. Fakat Ahmet Mehmet’in kulağına tutup da kazara hükümet aleyhine ters bir şey söyler, yahut da Hasan, Hüseyin’i İttihatçıdır diye döverse polis müdürü yatağından kalkar, altı merkeze telefon eder, ‘Hasan’ın derhal behemehal tevkif olunması’ için emir verir. ... Tavuk pazarında esrarkeş kahveleri vardır. Orada bizim zabıta memurlarıyla hırsızlar tavla oynarlar. En maruf katiller serbesttirler. Adalete gelince, zabıta seni, beni, ötekini tevkif ederek buraya tıkar. Halbuki, kanunen hiç kimse yirmi dört saatten fazla alıkonamaz.”³⁶

³⁶ Peyami Safa, Mahşer, 3.b. (İstanbul: Ötüken Yayınevi,1996), 251.

Romanda bu mesele karşısında en fazla muzdarib olan Hihat'tır. Hattâ onu ihtilâlcî gençlik arasına iten en kuvvetli etken, hükümet idaresinde ve dairelerinde görülen adaletsizliklerle suiistimallerdir. Nihat, bu halin tek çözüm yolunu ihtilâlde görür: "...Bunları kökünden ıslâh etmek lâzım, alçak bir muhitte didişmek için ihtilâl. Türkiye'nin namusunu kurtarmak için ihtilâl ihtilâl için ihtilâl. Bunsuz nasıl yaşayabiliriz? Öyle bir nesiliz ki doğduğumuz gündən beri kan yedik, kan içtik. Hâlâ dört bir tarafımızda-hırsızlar, dolandırıcılar, dalkavuklar, katiller var."³⁷

Mahşer isimli bu romanda aynı zamanda toplumun kültürel anlamda ve düşünce yapısı bakımından da bazı güçlerle, haksızlıklarla yozlaştırıldığına değinilmiştir. Anlattıklarımızdan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki Mahşer romanı bir bakıma fakir, fakat idealist ve faziletli Türk gençliğinin, İstanbul'daki kozmopolit tabakaya karşı isyan edişinin romanıdır. Bu isyan, onları ihtilâle sürükleyecek derecede şiddetlidir. Bu gençlik kitlesi, öyle bir kitledir ki, hepsi fakir çevreden gelmedir, hepsi muhtaçtır, hepsi mefkûre³⁸ sahibidir. Hiçbirisi normal gençlik hayatını yaşamamıştır; eğlenmenin, gezmenin, zevk ve sefanın ne olduğunu tatmamışlardır. Zengin oldukları tek nokta: "...hayâl cihetinden milyonerdirler."³⁹ Bu zenginliğe etken olan şey ise sigaradır.

1920'lerde yaşanan savaş yıllarının talihsiz nesli olan bu gençliğin, alt üst olmuş bir toplum içindeki tek amacı: "... Bu tahammülferse yaşayışı değiştirmektir." Bu amaçlarına kavuşmak için de, yapmanın yanında, yıkmayı da göze alacak kadar asilemişlerdir. Böyle bir hava içine giren bu gençliğin görüntüsüne göre memleket için tek kurtuluş yolu vardır; o da "ihtilâl"dir. Romanın kahramanlarından Hamit de gerçek manasıyla ihtilâlcî bir gençtir. Militan ruhludur. Memleketin kurtuluşunun, ihtilâlle yani ateş ve kanla mümkün olacağını söylemektedir.

³⁷ Peyami Safa, Mahşer, 3.b. (İstanbul: Ötüken Yayınevi,1996), 233.

³⁸ mefkûre, ilkö sahibi olan "fıkr" sözcüğünden gelmiştir. Ziya Gökalp'in bulduğu karşılık ise "idéal" dir.

³⁹ Peyami Safa, Mahşer, 3.b. (İstanbul: Ötüken Yayınevi,1996), 118.

3- Kültür Sorunu :

Romanda kültür meselesi önemli bir yer tutmaktadır. Her şeyden önce kültürlü bir gençlik kitlesi vardır. Türk toplumunun bu güzide gençleri, belli günlerde ve kararlaştırılan yerde- genellikle Küllük- toplanıp kadın, aşk, edebiyat, felsefe, resim, politika üzerine fikrî tartışmalar yapmaktadırlar. Hepsi kendi kendini yetiştirmiş, hayatın çeşitli tecrübe safhalarından geçmiş, milliyetperver, ülkü sahibi gençlerdir. Roman bu gençliğin kavgası niteliğindedir. İlk kavga, kendi aralarında başlar; fakat bu, fikrî bir kavgadır. Esas kavga, Türk toplumuna tamamen yabancılaşmış, dejenere çevrelere karşıdır. İşte, romanda kültür meselesi, milliyetçi gençlik zihniyetiyle kozmopolit çevre zihniyeti arasındaki çatışmadan doğar.

Bu meseleye açıklık kazandırmak için, kahramanların yetişme tarzlarına, terbiye ve kültürlerine eğilmek gerekmektedir.

Nihat, Darüşşafaka'yı bitirdikten sonra, Darülfünun'un Edebiyat bölümüne devam etmiş; fakat savaşın çıkmasıyla öğrenimini yarıda bırakmıştır. Savaş dönüşü öğretmenlik yapmıştır. Batı dillerinden Fransızca'yı bilmektedir. Nihat'ın kozmopolit çevre ile ilk teması, öğretmenliği aracılığıyla olur. Semiha Hanım onu, kızı Perizad'a ders vermesi için evine davet eder. Nihat, Perizad'a ders verirken ikisi arasında geçen konuşma, hem Perizad'ın yetişme tarzını, hem de Mahir Bey ailesinin terbiye ve kültür anlayışını ortaya koymaktadır.

"- Amma... böyle yaparsan... yazık sana... Türkçeyi öğrenemeyeceksin.

Çocuk bir kere daha başını salladı:

- Ben Türkçe okumak istemiyorum. Fransızca istiyorum, dedi.

Nihat bu arzusunun nereden geldiğini hissediyor gibiydi. Asabileşmeğe çalışarak, daima tekrar etti:

- *Pekâlâ... Fransızca da okuruz; şimdi şu dersi bitirelim.*

Perizad, küçük elleri ile kitabı iterek masanın başından kalktı:

- *İstemiyorum, istemiyorum.*"⁴⁰

Mahşer romanının başkahramanı Nihat aşağıya alacağımız fikir ve görüşleriyle kültürlü bir olduğunu sezdirmektedir:

"... Bazı kitaplar diyorlar ki felaketlerimiz, kendi hareketlerimizin cezasıdır. Yaşamasını bilsek, mesut oluruz. Birçok ıstıraplarımız, kendi kendimize uydurduğumuz bir kuruntudan ibarettir. Hep bize saadet vermek için etrafımızda bekleyen şeylerden çoğunun farkında olmayarak yaşıyoruz.

*Güneşin vücudumuza verdiği diriliği, suların tatlılığını, sabahların tazeliğini, akşamların rahatlığı ve sükûnu, iki taze yumurtadan gelen hayatı, samimi dostlar arasında geçirilen tatlı bir sohbet saatini, bir musiki nağmesindeki vecdi, ev hayatının küçük küçük, ama zengin sevinçlerini, başkalarına yardımdaki gönül huzurunu, kitapların zevke ve fikre hizmetlerini, ibadetin saf güzelliğini, memleket, insanlık, aile aşkını... istihfaf⁴¹ ederiz de, bize bir saniye zevkten sonra, uzun yorgunluklar, ıstıraplar bırakan fani hırsların peşinde koşarız. Bu kitaplara göre bedbin olmak bir suç ve bazı insanlara göre de hayat, ne iyi ne fenadır; o bizim telakkimize göre bazı iyi bazı fenadır.*⁴²

Kerim Bey ise romanın en kültürlü kahramanıdır. Romanda meşhur muharrir olarak tanınmaktadır. Mebus olarak fikirlerinin doğrultusunda bazı gazetelerde imzasız makaleler yazmıştır. Savaş sonrasındaki toplumumuzun durumunu, fertlerin davranışlarını tavsif eden sosyolojik tahlilleri oldukça çarpıcıdır. Örneğin, saraya üye olan adamların oğullarının terbiye ve yetişme tarzlarını ve insana has terbiye telakkisini şöyle belirtmektedir:

⁴⁰ Peyami Safa, Mahşer, 3.b. (İstanbul: Ötüken Yayınevi,1996), 37.

⁴¹ İstihfaf: hafifseme, ehemmiyet vermeme, küçük görme.

⁴² Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 40.

“... Abdülhamid’in sarayına mensup adamların oğulları babalarından fazla ahlâksız oluyorlar. Çünkü hasbîlik terbiyesini de, çocukken, gündelik gibi babamızdan alırız. Oğulların babalarına çekmeleri ekseriya pek doğrudur. Yirmi yaşımıza gelinceye kadar, aile muhiti içinde bu özelliğe karşı örnekler karşısında kalmazsak, hayata çıkıncaya kadar gözlerimiz hep kapalıdır. Fakat o zaman geldiğinde bu sebeplerden dolayı hakikatlerin kavgası başlar ve birden bire afallarız. Çünkü okulda veya ailede size öğretmişler ki millet, memleket, fazilet daimîdir. Siz bu üç kavramı değişmez diye bilmişsiniz. Yaşarken bakıyorsunuz ki her zaman iş sizin bildiğiniz gibi değildir.”⁴³

Kerim Bey, sosyolojide belli ekollere bağlı sosyologların “zekâ” hakkındaki görüşlerini eleştirerek, kendi fikrine zemin hazırlamaktadır. Kerim Bey başka memleketlerde aklın cinsi temayüllerle galebesine devlet teşkilatının kuvveti sayesinde az çok muvaffak olduğunu, bizde ise onun dahi olmadığını ve mahkemesiz bir memlekette olduğumuzu, tarihimizde suistimalsiz geçen bir saniyenin dahi olmadığını ifade etmektedir.

Mahşer romanının bir diğer karakteri olan Kemal Bey, ülkemizde zekânın mahsülü olan ülkü(ideal) ile fert arasındaki bağlılığın istismarını da toplumda görülen bir sosyal mesele olarak nitelendirmektedir. Kemal Bey’i meşgul eden meselelerden biri de manevî değerlerdir: Ahlâk, fazilet, namus... gibi. O, bu mefhumların eski toplumlarda nasıl mânâ kazandığını, fertlerin bu mefhumlar karşısında nasıl tavır takındığını ve bunun asrımızdaki durumunun nasıl olduğunu şöyle izah etmektedir:

“- Fazilet hakkındaki telakkimiz biraz istihale geçirmelidir. Mesela siz bile ‘ahlâk, fazilet, namus, istikâmet’ kelimelerini klâsik anlamlarıyla düşünüyorsunuz. Eski ilm-i ahlâkın yanlış tarifine göre, ‘fazilet, ferdin gaye fedakârlığıdır.’ Geçen asra kadar zannedilmiş ki, cemiyet için kendi menfaatlerini rızasıyla terk edişi, hasbîlik dediğimiz şeydir. Bu tarifin bir kelime oyunundan fazla bir kıymeti yoktur. Fazilet menfaate zıt değildir. Bu fertle cemiyeti birbirinin düşmanı zannetmekten ileri geliyor. Menfaat ki ‘muhafaza-i nefis’ eksikliğinin şuuru demektir, hayatın nâzımıdır,

⁴³ Mehmet Tekin, Peyami Safa’nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 41.

*hiç kimseyi menfaatperest olmaktan alıkoymaya hakkımız yoktur. Bunun için yirminci asırda 'fazilet ve menfaat' fikirlerinin aynı olduklarına dikkat edilmiştir. Artık fazilet, ferdin gayri için fedakârlığı değil, insanın insan için fedakârlığıdır."*⁴⁴

Daha doğrusu burada fedakârlık da yoktur. Faziletkâr bir adam, kendi menfaatini başkalarıyla en mükemmel bir şekilde telif ederek kendine de başkalarına da, herkesten fazla faydalı olan adamdır. Yani bizi muvaffakiyete çıkaracak en kısa yol, hatt-ı müstakimdir. Başkalarını dolandıran adam, farkında olmadan kendi kendini dolandırmış olur. Kemal Bey, sosyolojik ve felsefi kültürü yanında tiyatroyu da tanımaktadır. Türk tiyatrosunun hangi merhalede olduğunu bilmektedir. Darül Bedayii'de çalıştığı için aktör, aktrist, kulis, sufle kapağı, piyes, makyaj, prova, dekor... gibi tiyatroya ait unsurları iyice bilmektedir.

DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU ROMANI

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu isimli bu roman on beş yaşındaki yalnız ve hasta bir gencin beden ıstıraplarıyla bu ıstıraplardan doğan ümitsizlik, buhran ve hayal kırıklıklarını, çocukça aşkını, kıskançlığını, mutlu olmak isteyen bir genç kızın sevgisini; inanmak arzusu bütün benliğini saran bu gencin kuruntularını ve çıplak hastane duvarlarının gerisindeki hiçkırıklarını anlatmaktadır.

ÖZET

On beş yaşındaki kahraman küçükken tutulduğu kemik hastalığı yüzünden sık sık hastanelere düşer. Çeşitli doktorlara başvurarak derdine çare arar. Doktorlar onun ameliyatsız iyileşebilmesi için, rahat ve heyecansız bir hayat yaşamasını tavsiye ederler. Halbuki o, akrabasından bir paşanın kızı olan Nüzhet'e âşık olur. Fakat kahramanın gerek hasta oluşu, gerekse ailevi ve içtimaî durumu, paşa damadı olmasına manidir. Nüzhet'in bir süre sonra Ragıp Bey adında bir doktorla nişanlanma ihtimali, kahramanı uzvî acılara kadar bedbaht eden ruhî bunalımlara düşürür. Hastalığı tehlikeli bir noktaya ulaşır; başka çare görülmeyince ameliyat edilir. İyileşmiş olarak tekrar hayata kavuşur.

⁴⁴ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 42.

SOSYAL MESELELER

9 uncu Hariciye Koğuşu romanı esas itibariyle ferdî ve psikolojik bir eserdir. Nitekim, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bu eseri, "*acının ve merhametin yegâne kitabı*" diye vasıflandırması da bundandır. Ancak romanda çeşitli sosyal tabakalara mensup insanların teşkil ettiği bazı çevreler bulunması, kahramanın Nüzhet'e karşı duyduğu aşkı imkânsız kılan sebeplerden birinin de iki genç arasındaki sosyal tabaka ve sınıf farkı oluşu, Nüzhet'in babasının hatıra defterinde Paris'in sosyal nizamı altüst etmek isteyen farklı kültür anlayışlarına sahip olmaları, arka planda da kalsa romanda bir sosyal zemin bulunduğunu göstermektedir. Bu açıklama doğrultusunda şunu söyleyebiliriz ki bu eserde belli başlı iki sosyal mesele tespit etmek mümkündür:

- 1- Sosyal Çevreler, Onları Teşkil Eden Şahısların Seviye ve Yaşayış Tarzları
- 2- Kültür Sorunları

1- Sosyal Çevreler, Onları Teşkil Eden Şahısların Seviye ve Yaşayış Tarzları :

Romanda birbirinden farklı dört çevre vardır: Hastane çevresi, kenar mahalleler, paşanın ailesi, Paris anarşist çevresi.

a) **Hastane çevresi** : Romanda esas mekân hastanedir. Burası beyaz gömlekli doktorların, hastabakıcıların, hemşirelerin, "iyot, eter, yağ, ifrazat" kokularının daha çok ağırlaştırdığı bir havayla yüklü, aynı ıstırap ve ruh çöküntüsünün birleştiği hastalardan vücuda gelmiş kelimenin tam manasıyla beşerî bir mekândır. Başta doktorlar olmak üzere hastane personeli kendi içinde tabakalaşan bir sosyal çevre teşkil ettiği gibi asıl hastalar ve onların yakınlarıdır ki esas hastane çevresini bunlar kurmaktadır. Bu çevrenin içinde yer alanlar daha ziyade hastalığın, ıstırap ve merhametin bir araya getirdiği insanlardır. Onların arasında "*kandan fazla akrabalık vardır; acının ve korkunun birleştirdiği müşterek manevî aileye mensup olduklarını hissederler ki insanlar arasında sabretmesini, beklemesini onlar kadar bilen yoktur.*"⁴⁵

⁴⁵ 9 uncu Hariciye Koğuşu, s. 6.

Bu çevre içinde özellikle hasta çocuklar çok çarpıcı ve merhamet uyandırıcı bir grup teşkil ederler. Onların, kahramanın müşahadesiyle tasviri şu şekildedir:

"Hasta çocuklar, yanlarında ailelerinden birer büyük insan ki hastalarından daha endişeli görünüyorlar ve bir anne, pelerinini ilikleme bahanesiyle-omuzu sarılı çocuğunun sırtını okşuyor: Onu biraz sonra çekeceği acıya hazırlamak için.

Sıralarda hiç düz oturan yok. Hastalar sarılı bir kol veya bacağı bozduğu muvazene ile hep umutları kırılmış, yamru yumru duruyorlar ve büyükler küçüklere doğru eğilmişlerdir.

Başının her tarafı sargularla kaplı, yalnız bir yanağı ve bir gözü dışarıda kalmış küçük bir kız çocuğu, ağzını oynatamadığı için babasına elleriyle işaretler yapıyor, ötekilerin hepsi, alçının kaskatı uzattığı bir bacakla, sarguların dimdik tuttuğu bir boyunla, asılmış bir kolla, her tarafları kısıvrak bağlanmış gibi hareketsizdirler."⁴⁶

b) Kenar mahalleler : Romanda kahramanın kendisini hastalar kadar yakın hissettiği, çoğunu tanımasa da onların bitmek bilmeyen hastalık ve ıstıraplarıyla kendilerini kendi ruhundan bir parça gibi gördüğü kenar mahalle insanları, bilhassa çocuklar hem içine kapanmış yaşayan fakir bir çevre, hem de kahramanın mensup olduğu bir beşerî mekânı teşkil etmektedirler. Hastalık, ıstırap, sefalet onların ortak kaderidir.

Romandaki bir hastane sahnesinde, doktorun teşrih için morga kaldırılmış ölümlerden bahsederken söyledikleri, ayrı bir sosyal problemi düşündürmektedir. İhtimal, vaktiyle kenar mahallelerde sefil ve kimsesiz yaşamış olan bazı insanlar vardır ki, onların ölümlerinden sonra da nasipleri tıpkı hayatlarındaki gibidir. *"Onlar dünyada hiçbir şeyleri olmayan insanlardandır. Bunların öldükten sonra bir mezarları bile yoktur."*⁴⁷ Bu olay, en keskin şekliyle bir sosyal sefalet meselesidir.

⁴⁶ 9 uncu Hariciye Koğuşu, s. 5,6.

⁴⁷ 9 uncu Hariciye Koğuşu, s. 39.

c) **Paşanın Aile Çevresi** : Roman kahramanının akrabalarından olan paşa ve aile fertleri yukarıdakine zıt bir sosyal statüye girmektedir. Bu Erenköy'deki köşkü hizmetçileri, kütüphanesi, piyanosu, refahlı iktisadî hayatıyla yüksek tabakaya ait bir sosyal çevredir. Hasta kahramanın dramı, bir tarafıyla kendi mensup olduğu fakir çevre ile diğer tarafı bir nevi aristokrat olan çevre arasındaki tezada bağlıdır.

d) **Paris-Anarşist Çevresi** : Romanın aktüel zamanı ve mekânı ile doğrudan doğruya ilgili olmamakla beraber, Paşanın Paris hatıralarını anlatırken tasvir ettiği bir çevre de anarşistlerin teşkil ettikleri çevredir. Burayı teşkil eden şahıslar, Paris'in yer altı meyhanelerinde toplanmaktadırlar. Hepsi de zamanın Fransız Cumhurbaşkanı Sadi Carnot'nun düşmanlarıdır. *"Bu politikacılar, anarşistler, polis baskını önlemek için dışarıya gözcü koyarlar; aralarından bir anarşist dehşetli bir nutuk söyler. "Apsent" in tutuşturduğu öfkeleriyle "A bas Sadi Carnot" diye haykırırlar. Kadehler kırılır. Artık herkes masaların üstüne çıkar, nutuklar, haykırışlar, hurrallar, bir neşe, bir coşkunluk, bir fırtına, kıyametler kopar!.."*⁴⁸

2- Kültür Sorunu :

Romanda, şahısların Türkçe karşısında aldıkları tavır bakımından bir "Millîlik – Avrupaîlik" meselesi vardır. Onların bu mesele üzerindeki fikirleri, zihniyet ve davranışlarını tayin ettiği gibi hangi kültür değerlerine bağlı olduklarını da göstermektedir. Bunda mesleklerinin, hayatlarındaki tesadüflerin ve mensup oldukları sosyal sınıfların ayrıca bir rolü vardır.

Paşa, uzun yıllar kaldığı Paris'in ve iyi bildiği Fransızcanın tesiriyle, Fransız dostu ve Avrupa diplomasisindeki tercihiyle Alman aleyhtarıdır. Hatta İttihatçılara düşman olmasının sebebi de budur. Durmadan Fransızca romanlar okumaktadır. Kendisini Fransız kültürüyle yükselmiş zannetmektedir. O sıralarda İstanbul'da cereyan eden olaylar dolayısıyla bu Fransız hayranlığını şöyle ortaya koymaktadır:

⁴⁸ 9 uncu Hariciye Koğuşu, s. 51.

“ –Ragıp Bey diyorlar ki, İstanbul’da, gece yarıları, üçer beşer kişi, ellerinde birer kova siyah boya ile sokakları dolaşıyorlarmış ve nerede Fransızca bir yazı görürlerse derhal siyahla kapatıyorlarmış. Sen ne dersin? Almanlara yaranacağız diye kırk yıldır öğrendiğimiz lisanı bize unutturamazlar ya!”⁴⁹

Fakat paşanın bu konuda esaslı bir kültür derinliğine dayanan düşünceleri yoktur. Bir tartışma sırasında kahramanın söyledikleri basit kozmopolit fikirlerden ibarettir. O, Fransızlara sevgisini içtimaî bir akide seviyesine çıkarmak gayretinde olmuştur. Fransa’nın bizim kültürümüz üstündeki tesirlerine dair alelâde Tanzimat fikirlerinden bir adım öteye gidememektedir. Genç Doktor Ragıp da bu konuda paşadan farksız düşündür. Ona göre Türkçe, Fransızca karşısında kifayetsiz bir dildir. Bunan delil olarak aynen şöyle der: “ Reçetelerimizi bile Fransızca yazıyoruz.”

Onların karşısında köklü ve şuurlu bir milli benliği temsil eden isimsiz kahraman, güzel Türkçe dururken sokak levhalarına, tabelalara Fransızca ibareler yazılmasına karşıdır. Onun şu sözleri, sathî Avrupalılık ve köksüzlük ile onlara karşı savunulan milli şuur arasındaki çatışmayı, iki ayrı zihniyetin mücadelesini çok iyi bir şekilde göstermektedir:

“Beni susturan şey nefretimdi. En basit içtimaî davaları anlamayacak kadar yabancı tesirler altında şahsiyetlerini kaybeden bu insanlarla münakaşaya mecbur olmanın küçüklüğünden muzdariptim. Türkiye’de, ecnebi mekteplerin kuvvetli silindirleri altında yamyassı olan bu kozaların kesilmesinden başka çare görmüyordum. Ecnebi mekteplerini işgal suretiyle manevî kapitülasyonları kaldırdığı için hükümeti beğeniyordum. Bu mekteplerin benim aşkımda rol oynayacak kadar ileri gideceklerini evvelce tahmin edemediğim halde.”⁵⁰

⁴⁹ 9 uncu Hariciye Koğuşu, s. 79.

⁵⁰ 9 uncu Hariciye Koğuşu, s. 80,81.

YALNIZIZ ROMANI

ÖZET

Samim, Mefharet ve Besim Yeşilköy'de, babalarından kalma bir köşkte oturmaktadırlar. Mefharet duldur; Semlin adında Dame de Sion mezunu bir kız ile Galatasaray'da okuyan Aydın isimli bir erkek çocuğu vardır.

Semlin, Ferhad ile nişanlıdır. Bir gün, Selmin'lerin evinde "Türklük-Arnavutluk" üzerine açılan bir münakaşada, Ferhad Arnavutları savunur. Bunun üzerine Mefharet, Ferhad'ı evden kovar; Selmin'e de Ferhad'la ilişkisini kesmesini söyler. Bu olay, kız ile annenin arasını açmıştır. Mefharet, Selmin'in sabahları bitkin kalkmasından, miğdesinin bulanması ve aşırı sigara içmesinden, onun hamile olduğunu zanneder. Bunu Besim'e de söyler ve Samim'den şüphelendiğini imâ eder. Bir müddet sonra kızı ile konuşan Mefharet, ona, hamileliğini itiraf ettirir; fakat kimden olduğunu söyletmez. Bu hâl, zaman zaman anne-kız arasında tartışmalara yol açmaktadır. Neticede annesinin baskılarına dayanamayan Selmin, ara sıra eve gelen ve "aç adam" ismini verdikleri kişiyle münasebette bulunduğunu ve ondan hamile kaldığını söyler. Samim, Selmin'in bu duruma meydan verecek kadar basit yaratılışlı olmadığını bildiğinden, onunla karşılıklı konuşur. Semlin de bunun gerçek olmadığını, sadece Ferhad'ı evden kovduğu için annesinden intikam almak maksadıyla böyle bir şeyi uydurduğunu söyler.

Samim, Merali sevmektedir. Fakat Meral, Dame de Sion'dan arkadaşı Feriha'yla temas kurduktan sonra, Samim'e lâkayt davranmaya başlamıştır. Feriha, okulunu bırakıp barlara düşen, sonra altmış yaşında bir zenginle evlenerek, Paris'e giden ve orada eğlenceye düşkün bir hayat tarzı süren tam manasıyla dejenere bir kadındır. İstanbul'a gelince Merali de tesirine alır; onu Paris'e götürmek için çalışır. Meral, Feriha'ya inanır ve Paris hazırlığına başlar. Bir gün evden kaçarken, kardeşi Ferhad tarafından suçüstü yakalanır. Bunun üzerine Ferhad, Meral'i odaya kapatır. Meral bu odada kendisinin sebep olduğu bir kaza sonucu ölür. Bunu öğrenen Meral'in annesi Necile Hanım da bir kalp kriziyle vefat eder.

SOSYAL MESELELER

“Yalnızız” , bütün insanlık için getirilmek istenen yeni bir dünya ve yeni bir medeniyet düşüncesinin romanıdır. Mevcut müesseseleri beğenmeyen romancı, herhangi bir toplumun bünyesinde olmayan, bütün insanlığa şâmil, ideal bir dünya kurar: Simeranya. Yaşadığımız dünyadaki aksaklıkların hiçbirisi bu ideal ve hâyâlî dünyada bulunmamaktadır.

Romancı, günlük hadiseleri bir kenara iterek, kurduğu dünyada insanlık için problem teşkil eden bazı meselelerle uğraşmaktadır: İlim, teknik, ekonomi, eğitim... v.s. gibi.⁵¹ Romanda söz konusu edilen sosyal meseleler şunlardır:

- 1- Eğitim ve Öğretim
- 2- İlim
- 3- Kadın ve Estetik
- 4- İnsan-Toplum İlişkisi ve Kendini Aşma Fikri
- 5- Ekonomi
- 6- İnsan Düşüncesinin Olgunluğu ve Bu Olgunluğun Toplumdaki Etki ve Sonuçları

Romanda üzerinde önemle durulan ve yaşadığımız dünyaya ait bütün problemlerin ideal planda çözüme kavuşturulduğu bir hâyâlî dünya olan “Simeranya” kısacası şudur:

“... Simeranya, herkesin her sosyal harekette samimî ve tam iştirakini sağlayan yeni bir toplum yapısının adıdır. Bu iştirak, şimdiki dünyamızda olduğu gibi, vatandaşın yalnız politika sahasında ve yalnız dört senede bir sandığa attığı bir oy pusulasıyla değil, bütün sosyal müesseselerde herkesin her gün ve her an müşterek bir ideale doğru bütün davranışlarını ahenklendiren yeni bir cemiyetin bünyesinden ve normal işleyişinden doğar. Tamamıyla fonksiyonel bir bünye hareketinin tabii neticesidir.”⁵²

⁵¹ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 142.

⁵² Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 143.

1- Eğitim ve Öğretim :

Eğitim, "hayatımızda on beş seneden fazla süren bir hastalıktır ve mektepten kaçmaktan başka ilacı yoktur."⁵³ Böyle söyleyen romancı, kurduğu dünyada okul olmadığını; fakat eğitim ve öğretim meselesinin çeşitli yöntemlerle, çeşitli kurumlarda halledildiğini söylemektedir. Romancı Simeranya ile ilgili bütün meseleleri, aslî kahraman Samim vasıtasıyla ortaya koymakta ve yine onun aracılığıyla halletmektedir. Samim, Simeranya'da eğitim kurumlarının nasıl ve nereden müteşekkil olduğunu şöyle izah etmektedir:

"- Simeranya'da her seviyeye göre okuma salonları, laboratuvarlar, atölyeler, müzik, tiyatro, sinema ve spor evleri vardır. Her yaşta insan bunlara devam eder. Her merak ettikleri mevzuu kendileri etüt eder ve öğrenirler. Çocuklar ve gençler için, araştırma metotlarını gösteren kılavuz öğretmenler vardır. Bunların vazifeleri öğretmek değil, öğrenmenin yolunu öğretmektir. Çünkü Simeranya pedagojisi, insanın bütün hayatında öğrendiği şeyleri ancak kendi istediği zaman ve kendi araştırmaları neticesinde öğrendiğini bilir. Eski dünyada, yani Simeranya'ya göre bugünkü dünyamızdaki okullarda çocuklara ve gençlere öğretilen şeylerin, muayyen istidat ve ihtiyaçları karşılamadıkça, hayatta hiçbir işe yaramadığı anlaşılmış ve klâsik mektepten eser kalmamıştır: Sınıfı, kürsüsü, ders programı, nutuk söyler gibi ders veren öğretmeni ve profesörü yoktur. Diploma yoktur."⁵⁴

Samim, bugünkü eğitim kurumlarında köhne sistemlerin hüküm sürdüğünü, bunların yerine sosyal bünyenin değiştirilerek yeni kurum ve yöntemlerin bulunması gerektiğini düşünmektedir. Bu her şeyden önce insanı tek tek kendi isteklerine ve düşüncelerine göre işleyen bir eğitim tarzıdır. Yazar, sürekli olarak başkarakterleri konuşturup onların ağızından kendi fikirlerini dile getirmeye çalışmaktadır.

⁵³ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 143.

⁵⁴ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 144.

Bence, bütün mesele, insanın umumî kültürünü ve meslek bilgilerini ihtiyaçlarına ve isteklerine göre hazırlamasının yolunu kendisine göstermek ve vasıtalarını vermektir. Müfredat programlarının ezici yükü altında bunalan şimdiki okullarda her çocuğun ayrı ihtiyaç ve isteği hesaba katılamaz. Öğrenci derse çalışmaktan ve sınava hazırlanmaktan şahsî araştırmalara da vakit ve enerji bulamamaktadır. Gerçek kültürü de, meslek bilgisini de bu şahsî araştırmalar vermektedir.

Çocuklar ve gençler aldıkları eğitim doğrultusunda ayrı ayrı meslek şubelerinde staj görmektedirler. Buralarda bir çıraklık devresi geçirirler. Mesleklerini değiştirmek haklarıdır. Bu isteklerini tayin eden testler vardır. Bu testler genellikle iş hayatlarındaki davranışlarına bakılarak yapılır. Günün çalıştıktan sonraki zamanlarında şahsî araştırmalar ve incelemeler yapabilmektedirler. Herhangi bir zorlama söz konusu değildir.

2- İlim :

Samim'in tasavvur ettiği yenedünyada ilim, ilmin eski ya da gerçek dünyadaki telâkki ve tatbikatında görülen yanlışlıklardan doğacaktır. Simeranya'ya hâkim olan ilmî görüş, ilmin çeşitli dallar halinde bölünmesi değil, bir bütün teşkil etmesi, hangi bölümden olursa olsun, her insan ve tabiat hadisesinin arkasında gizli bir birlik ve bütünlük bulunduğu fikridir. Romanda ayrıca üzerinde durulan tıp ilmi ve uygulaması da bu esasa göre düşünülmüştür. Ruhî sebeplerden uzak görülen uzvî hastalıkların gerisinde mutlaka insanın ruh hayatıyla ilgili bir temel sebep de bulunmaktadır.

"... Enstitümüzün eski dünya problemleri şubesi bu seriye dahil birçok müşahedeleri toplamıştır. Hadiseyi sizin psikologlarınızın yaptığı gibi sadece bir ilmin ışığında aydınlatmaya imkân yoktur. Eski (gerçek) dünya ilminin en büyük hatalarından biri de, ihtisas bölümlerine ayrılan ilimlerin "bütün"ü gözden kaçırdıkları için hiçbir hadiseyi esaslı ve doğru izah edemediklerini anlamamış olmalarıydı. Simeranya ilminde "fizik hadisesi", "sosyal hadise", diye birbirinden ayrı olay serileri yoktur. Bu hadiseler "bütün" ün ışığı altında incelenmektedir."

Yazar bu romanında sürekli olarak kendi düşünce dünyasında oluşturduğu Simeranya isimli yenedünyada ilimle ilgili her türlü düşünce ve çalışmada bütünlük-birlik görüşünü ön plana çıkarmaktadır.

3- Kadın ve Estetik :

Simeranya'da giyim bahsi büsbütün ayrılmaktadır. Cildi muhafaza ettiği halde güneşin ultra-violet'lerinden mahrum etmeden, vücuda yapışık, ince ve şeffaf bir kumaş, insanları süs ve çizgi yalanından kurtarmaktadır. Beslenme rejimi, şekil telkini ve musikî refakatinde hareketler ve hafif masajlar sayesinde her kadının kendi kendisine en güzel biçimi yaratabileceği anlaşılmıştır. Simeranya'da estetik ölçüler, sosyal bir değer kazanabilmek için, bugünkü dünyamızda olduğu gibi, üstün fertlerin yaratmalarından aşağı tabakalara âdi taklit yoluyla kendini kabul ettiren örneklerden doğmaz. Aksine bütün Simeranya'lılar, her biri kendi yaratma kabiliyetinin derecesine göre bir gayretle güzelliğin ilâhi özelliğini sezerek mekâna ve zamana uygun bir sosyal insan modelinin gelişmesinde istekli olurlar. Böylece moda, bir sınıfın estetiği halinden çıkıp bütün bir toplumun malî haline gelir ve derece derece herkesin yaratıcılık payını içinde bulundurmaktadır.

4- İnsan -Toplum İlişkisi ve Kendini Aşma Fikri :

Romanda insanı maddesi ve ruh hayatıyla ele alan, onun psikolojik yapısını tahlil eden, hayat ve cemiyet karşısındaki davranışlarını bu yapıya göre anlatan, geniş ve karışık bir hayli ayrıntı bulunmaktadır.

Yazar, Meralin duygu, düşünce ve ruh hallerini, onun kendi ailesine ve Türk cemiyetine karşı isyanlarını, Avrupa'ya hayranlığını tarif etmek amacıyla bir taraftan irsiyet nazariyelerini, öte yandan ferdî ve kollektif gayrî-şuur hakkındaki fikirlerini ele alır, münakaşa eder ve bu konu hakkında bazı tespitlerde de bulunmaktadır.

Meral'i intihara sürükleyen sebeplerin başında, annesinden gelen irsiyet tesirleri dikkati çekmektedir. Necile Hanım, ailesini terk ederek başka erkeklerle metres hayatı yaşayan, dengesiz bir kadın tipidir. Üzerinde hiçbir baskı ve kayıt tanımamaktadır. İnandığı ahlâkî ve sosyal bir değer de yoktur. Meral'in onun derecesinde ahlâkî bir kusuru olmamakla birlikte, kendisini mutsuz eden ve topluma

karşı her an isyan halinde yaşatan bir şahsiyet yapısı vardır. Gerçekte onun dramı romancının tasnif ve tabirleriyle “biyolojik ben” ile “sosyal ben” arasındaki çatışmadan doğmaktadır. İnsanın içgüdülerinin, maddî haz ve ihtiraslarının, komplekslerinin içinde biriktiği “biyolojik ben”e yenilmediği takdirde, bir “yalnızlık romantizmi”nin daha da arttığı “yakıcı ve boğucu yalnızlık korkusu”na düşmek, “kendi iç dünyasının esiri halinde, sağlıksız bir yalnızlığa mahkûm olmak” kaçınılmazdır.

İnsan ancak “sosyal ben”i ile “biyolojik ben”i arasında denge kurabildiği takdirde kendi içinde ve toplumda yalnızlıktan kurtulabilir ve mutlu olur. Yazar, Meral’in veya onun şahsında insanın kendi kendinden nefretini, içindeki yalnızlık duygusunun şuur üstünün sosyal tabakasıyla, şuur altının vücuda bağlı tabakası arasındaki bir mücadelesinin işareti saymaktadır. Kısacası şunu söyleyebiliriz ki yazar, bir insanın yalnızlık duygusuna kapılışını ahlâk ile beden arasında yaşadığı bir çatışmaya bağlamaktadır. İşte insanın bütün dramı buradan kaynaklanmaktadır. Çünkü onun bu yüksek şuur tabakaları kişisel yapısının tesirlerinden kurtulacak kadar gelişmemiştir. “Sosyal ben”, ötekinin, yani “Biyolojik ben”in emri altındadır.

Meral’in de nefreti az önce bahsedilen ruh halinden kaynaklanmaktadır. Yalnızız isimli bu romanda aslına bakılırsa ilk olarak Meral isimli karakterden başlanarak psikolojik bir birey tahlili görülür. Ancak sonradan yazar bu tahlilin boyutunu genişletip gerçekte “yalnızlık” probleminin bir tek Meral’de değil tüm toplumda hâkim olduğunu göstermekte ve sosyal bir meseleye değinmektedir.

5- Ekonomi :

“Yalnızız” romanında, diğer meseleler için olduğu gibi burada da reddedilen ve taklit edilen ekonomik fikirler ve sistemler vardır. Birinciler ekonominin yaşadığımız dünyadaki çeşitli tatbik şekilleriyle alakalıdır ve gerek kapitalist, gerekse sosyalist sistemlerin aynı derecede sosyal adalete aykırılığı düşüncesine dayanmaktadır. İkinciler ise yeni bir dünyada daima sosyal adalet prensibi olmak şartıyla uygulanması düşünülen daha telifçi, insana ve hayata daha uygun bir ekonomik görüştür.

Romanda anlatılan olaylar doğrultusunda çıkarılabilecek bir diğerk mühim mesele de işsiz insanların, düştüğü durumdan sadece devleti sorumlu tutmalarıdır. Bunun yanı sıra işçi sınıfının ve işverenin kazançlarının yaptıkları işe göre eş değerde olmayışları da sosyal boyutlu bir meseledir. Her aç veya işsiz insan toplumun veya devletin kurbanı değildir. O, kendi ihmal ve tembelliklerinin, beceriksizliklerinin, kabiliyetsizliklerinin, kendi ahlâk veya irade hatalarının da suçlusu olabilirler.

Sendikaların veya sosyalist devletin bu suçu ödüllendirmesi, işsizi beslemesi doğal bir olay değildir. Bu doğrultuda üzerinde durulması gereken asıl mesele, işsizlik problemi değil, işçinin üretimdeki rolüdür. Sorulacak soru, onun kazancının bu rolünün tam karşılığı olup olmadığıdır. İkincisi, işçilerle sermaye sahipleri arasındaki kazanç nispeti ve her iki tarafın üretimdeki rollerine göre bu nispetin dengeli olup olmadığıdır.

Çalışmaların karşılıklarının verilmemesi sosyal adaletsizlik meselesini doğurmaktadır. Yazara göre de bütün bunların çaresi, kazancı ayarlamaktır. Herkese hakkını vermektir. Çünkü insanların üretimdeki rolleri ve topluma faydaları birbirinin aynısı değildir.

6- İnsan Düşüncesinin Olgunluğu ve Bu Olgunluğun Toplumdaki Etki ve Sonuçları :

Başlangıcından modern çağa kadar insan düşünce şekli türlü aşamalardan geçtikten sonra, günümüzde yalnız tabiatçı düşüncenin hâkimiyetine tanık olmuş ve onu yüceltmıştır. İnsanı manevî gücünün bilincinden de, gelişmesi imkânlarından da mahrum bırakan düşüncenin teknik mucizelere rağmen, toplumların manevî yapısına menfi yönden etkileri olduğu görülmektedir.

“Tabiatçı düşüncenin felsefedeki neticesi kaba bir pozitivizm, psikolojideki neticesi insanların dikkatini ve hafızasını yarım yamalak ölçmekten ileri gitmeyen bir faydacılık, sosyolojideki neticesi cemiyetlerin mahiyetlerini anlamaktan ziyade pratik ihtiyaçlarını araştıran monografi ve istatistiklerin ortaya döktüğü bir sürü yalan yanlış rakam, politikadaki neticesi, Ortaçağın din harpleri yerine ekonomik ihtilaflardan doğan harplerini getirmesi, ahlâktaki neticesi de ‘Bugün varız, yarın yokuz’ dan ibaret bir fanilik endişesi içinde mahzunlaşan insanı, konfor, lüks, çılgınca macera, eğlence ve cinsi azgınlıklar peşinde gününü gün etmekten başka ideallerden tedirgin eden bir yaşama telâkkisine sürüklemesidir.”⁵⁵

Roman yazarının bakış açısından yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki her ne olursa olsun ister filozof, ister âlim olsun sonuçta hepsi metafizik prensiplere ve Allah’a doğru bir yönelişin içine girmişlerdir. En akıllısından en düşüğüne kadar her ne değişim olursa olsun artık iki ayağını yere basan bir düşünce hâkim olmaktadır.

FATİH – HARBİYE ROMANI

Romanın ana fikri, yanlış anlaşılan batılılaşma ve modernleşmenin Türk ailesinde ve genç nesillerde yarattığı buhran ile ancak Doğu’ya dönmek şartıyla bu buhrandan kurtulmanın mümkün olmasıdır. Burada sadece günlük yaşayış tarzı, serbest hayat, aile ve toplum kayıtlarını hiçe sayma şeklinde uygulanan “asrîlik” modasının nasıl bir çöküşe yol açtığı, romanın aslı karakteri Neriman’ın davranış ve fikirleriyle ortaya koyulmuştur. Buna bağlı olarak Fatih ve Harbiye semtleri iki farklı ve çatışan zihniyetin sembol mekânları olarak konu edilmiştir.

ÖZET

Neriman ile Şinasi güzel sanatların alaturka bölümünde öğrencilerdir. Fatih’te otururlar. Sözlüdürler. Neriman’ın Harbiye’yi tanınmasına kadar birbirini sever ve sayarlar. Akraba ve arkadaşlarının vasıtasıyla Beyoğlu – Harbiye arasını tanıyan Neriman’da Fatih çevresine, ailesine ve Şinasi’ye karşı bir hor görme ve isteksizlik hissi doğar. Alaturka musikiyi beğenmez, alafranga musikiyi öğrenmek ister. Uttan nefret eder, kemana ilgi duyar. Beyoğlu’nda tanıştığı Macit’le flört hayatı yaşamayı arzular. Gizlice eğlencelere katılır; sinemaya, tiyatroya gider.

⁵⁵ Mehmet Tekin, Peyami Safa’nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 156.

Günün modası fikirlere ve davranışlara göre hayatını yaşamak isteyen Neriman, bu isteğini, ancak Harbiye çevresinde gerçekleştireceğine inanır. Bu yüzden babası Faiz Bey'le çatışır. Bir gün Harbiye'deki dayısının kızlarına gider. Orada dinlediği bir Rus kızının hikâyesi onu oldukça etkiler. Beyoğlu – Harbiye hayatının nasıl bir sathîlik olduğunu anlaması, onu ancak o hayattan şüpheye, sonra da fikir buhranı ve keskin vicdan azabına düşürür. Bu şüphe ve buhranın sonunda, tekrar Fatih'e ve ailesine döner. Arkadaşlarının birinin evinde yapılan alaturka musiki toplantısına bir ara utla fasilla katılması, kendisi için bir kurtuluşun başlangıcı olur. Alaturka bir genç olan Şinasi'nin değerini anlar. Daha sonra iki genç evlilik hazırlıklarına başlarlar.

SOSYAL MESELELER

“Fatih – Harbiye” 1920-1930 inkılâp yıllarındaki Türk toplumunda doğan buhranın romanıdır. Söz konusu iki semt (Fatih – Harbiye) romanda ele alınan “doğu-batı” arasındaki tezadı temsil ederler. Zaten bütün meseleler, bu iki çevre arasındaki farklılıklardan doğmaktadır. Şahısların farklı hayat görüşleri, yaşayış tarzları ve değişik kültürleri vardır. Yazar bu iki semt arasındaki farkı, “doğu-batı” farkına aktararak şöyle söylemektedir: “*Kâbille New York arasındaki farkların çoğuna İstanbul'un iki semti arasında kolayca tesadüf edilir.*”⁵⁶

Romanda Fatih doğuyu temsil eder, Harbiye ise batıyı temsil etmektedir. Ele alınan meseleler, inkılâp sonrası Türk toplumundaki dengesizlikleri ortaya koyar: Müesseseler arasında eski-yeni ikiliği vardır, toplumda bir dağınıklık hâkimdir; insanlar tereddüt içindedir. Bu tereddüt hali en açık şeklini, Neriman'ın şahsında bulmuştur. Neriman, romanda sathî yeniliklere, gülünç batılılaşmalara özenen yeni genç kız tipinin temsilcisidir. Bir neslin mümessilidir; fakat dirayetsiz, Fatih ile Harbiye arasında bocalayan, Fatih'ten çok Harbiye'ye daha doğrusu Avrupa'ya hayran, şekil düşkün bir neslin temsilcisidir.

⁵⁶ Fatih – Harbiye, s. 29.

Romanda ele alınan başlıca sosyal meseleler şunlardır:

- 1- Sosyal Çevre Sorunu
- 2- Bir Medeniyet ve Kültür Sorunu Olarak Doğu-Batı
- 3- Musiki Soru

1- Sosyal Çevre Sorunu :

Romanda hemen hemen üzerinde ilk olarak önemle durulması gereken unsur, sosyal çevredir. Çünkü diğer unsurlar bu meseleden doğmakta ve ortaya çıkan her fikir münakaşası, içinden geldiği çevrenin ve insanların sosyal ve ruh yapısını aksettirmektedir. Romana ad olan “Fatih – Harbiye” semtleri, gerek insanların yaşayış tarzı ve inancıyla, mimarîsi ve dekoruyla, gerekse medeniyet ve kültür anlayışıyla birbirinden farklı, müstakil çevrelerdir. Fatih her yönüyle doğuyu aksettirir; Harbiye ise batıyı... Harbiye, modern batının şekli yönünü taklit ettiği ve batılılaşma yolundaki Türkiye'nin genel havasından faydalandığı için, Fatih üzerinde etkili olmaktadır. Bu durum, daha çok, Harbiye'yi tanıyan, oradaki insanlar gibi yaşamak isteyen genç nesil üzerinde kendini göstermektedir. Böyle bir neslin temsilcisi olarak vasıflandırdığımız Neriman'ın nazarında Fatih, topluluktan kaçanların beldesidir.

Neriman, “... Kendimden nefret ediyorum. Oturduğum mahalle, oturduğum ev, konuştuğum adamlar... Çoğu sinirime dokunuyor. O, Fatih meydanının önünden geçerken meydan kahvelerinde bir sürü işsiz güçsüz, softa makulesi⁵⁷ adamlar oturuyorlar. Biraz temiz giyindin mi insanın arkasından fena fena bakıyorlar, kim bilir neler söylemiyorlar, insan yolda bile rahat yürüyemiyor.”⁵⁸ dedikten sonra, Harbiye'nin benzeri olan Tünel ve Galatasaray'dan geçerken edindiği izlenimlerini şöyle anlatır:

⁵⁷ makule: takım, çeşit, soy, (softa makulesi – softa takımlarından)

⁵⁸ Fatih – Harbiye, s. 26.

“... Etnaf bile zevk sahibi. İnsan bir bahçede geziniyormuş gibi oluyor. Her camekân çiçek gibi. En âdi eşyayı öyle biçime getiriyorlar ki mücevher gibi görünüyor. Sonra halkı da bambaşkadır. Dönüp bakmazlar. Yürümesini, giyinmesini bilirler. Her şeyi bilirler canım...”⁵⁹

İnsanların sosyal hayatıyla ilgili bir karşılaştırma yapan Neriman; Galatasaray – Beyoğlu arasında bir genç kıızı cezp edecek derecede gösterişli olan itriyyât mağazalarına da hayran kalmıştır:

“... Burada her şey, tek başına konmuş zarif bir küçük şişenin tatlı mavisini, kırmızı ipek bir püskülü, siyah kadifelerin arasında gizlenmiş bir ampulün yumuşak ziyası, bir gümüşün parıltısı... gözleri ayrı ayrı çekiyor ve zapt ediyordu; burada her şey, rahat ve mesut insanların kullanmayı âdet ettikleri eşyalardı; burası aynı zamanda, bir insanın ne kadar mesut olabileceğini hissettiren imkânlarla doğru açılmış pencereydi...”⁶⁰

Bunun yanı sıra Beyazıt sergisinde satılan kokular, Neriman’ın nazarında tiksinti duyulacak şeylerdi. Bunu bir hatırasından çıkarmak mümkündür:

“... Küçükken babası onu Ramazanda Beyazıt sergisine götürürdü. Orada, çadır gibi bir şeyin altında, Arap kılıklı bir adam, irili ufaklı birçok yağlı, kirli şişeler arasında, ayakta durur, kokular satardı. Bu çadıra uzaktan yaklaşırken bile sert bir nane, bahar, hacıyağı kokusu Neriman’ın midesini bulandıracak derecede burnuna dolardı ve oradan çabuk geçmek isterdi...”⁶¹

⁵⁹ Fatih – Harbiye, s. 26.

⁶⁰ Fatih – Harbiye, s. 29.

⁶¹ Fatih – Harbiye, s. 30.

Yine Fatih'in arka sokaklarında duyulan helvacı sesleri, Neriman'da nitelikleri belirsiz bir takım felaketlere ait korkular uyandırmaktaydı. Kısacası, batılılaşmak sevdasına tutulmuş Neriman için Fatih, insanı ve çevresiyle yaşanılmayacak bir yer haline gelmiştir. Harbiye ise onun nazarında bunun tam tersidir.

2- Bir Medeniyet ve Kültür Sorunu Olarak Doğu-Batı :

Romanda bu mesele birbirine zıt görüşler arasındaki çatışmadan doğmaktadır. Bir yanda Türk toplumunun maddî ve manevî her türlü değerlerine sadık muhafazakârlar, bir yanda kozmopolitler; ikisi arasında telifçi görüşe sahip olanlar. Muhafazakârlar, doğu kültür ve medeniyetinden yanadırlar (Faiz Bey ile Şinasi gibi), kozmopolitler batıdan yanadır (Macit, Neriman'ın dayısı, kızları ve Neriman gibi); telifçiler ise her iki medeniyet ve kültürde birleştirmeye giderler, her ikisinin de birbirine muhtaç olduğunu savunurlar (Ferit ve Müderris Şeref gibi).

Bu meseleyi ele alırken öncelikle kişilerin yetişme tarzları ve kültürlerine eğilmek gerekir:

A- Muhafazakârlar :

Faiz Bey, Neriman'ın babasıdır. Romanda kültürümüze ve medeniyete büyük bir önem verir; dinî kitaplar okur, Mesnevî'yi elinden düşürmez; tasavvuf edebiyatına tutkundur. Batı karşısında doğunun değerlerinin savunucusudur. Bu yönünü, kızı ile arasındaki tartışmadan anlamak mümkündür:

- “- Bak, dedi, şu arkanda, konsol üstünde duran saati Harünü Reşit zamanında bir şarklı icat etmiştir; şu kitabı bir şarklı yazmıştır.
- Aman hep o kara kaplı kitap... Başka yok mu? Yazmış da ne olmuş? Sizden başka onu kim okuyor?
 - Senden başka bu kitabı pek çok insan okuyor.
 - Aman... hep tembeller hayalperestler.

- *Hayır... Frenkler de okuyor. Bu gibi eserlerin garpta bir tanesinin yüzlerce türlü basılmış tercümeleleri vardır. Avam da okur, havas da okur velâkin sen okumazsın, mazursun da. Mekteplerinizde böyle şey kalmadı. Bir İngiliz kızına Sadi'yi sorsan bilir, sen şarklı olduğun halde bilmezsin. Kabahat sende mi, Sadi'de mi?*"⁶²

Faiz Bey, kızının şark ve garbı "kedi-köpek" benzetmeleriyle tavsif edişini yerinde bir teşhis olarak kabul eder; fakat sorunun sadece benzetmeye aktarılamayacağını, açıklanması gerektiğini söyleyerek, kızını eleştirir:

"- *Güzel bulmuşsun, dedi; filhakika şarklılar kedileri, garplılar da köpekleri bunun için severler; şarklı tembel, garpli da çalışkandır. Fakat gel seninle bu muammayı birlikte halledelim. Acaba her oturan adam tembel, her koşan adam çalışkan mıdır?*

- *Kimi adam vardır ki sabahtan akşama kadar oturur ve düşünür. Onun hazine-i efkârı vardır, yani fikir cihetinden zengindir; kimi adam da vardır ki sabahtan akşama kadar ayaküstü çalışır, mesela bir rençber; fakat yaptığı iş dört tuğlayı üst üste koymaktan ibarettir. Evvelki insan tembel görünür velâkin çalışkandır; diğer insan çalışkan görünür velâkin yaptığı iş sudandır. Zira birisi maneviyatla, zihin gayretiyle yapılan iştir; öbürü vücutla, bedenle yapılan iştir. Maneviyat daima daha âlidir, vücut sefildir. Yapılan işlerin farkı da bundandır.*"⁶³

Şinasi, gerçek bir şarklıdır. Güzel sanatların alaturka bölümüne devam eder. Yaratılış gereği pasiftir. Fikrî bir tartışmada savunmayı tercih etmektedir. Bunun için romanda pek önemli fikirleri bulunmamaktadır. Sadece, Türk toplumundaki Avrupa hayranlığının bir "şekilcilik" ten ibaret olduğunu ve bu "şekil hayranlığı"nın bazı kızlarımızı züppeleştirdiğini, yalnız bununla kalmayıp sukût ettirdiğini de söylemektedir. Şinasi'nin görebildiğimiz en büyük özelliği, doğu taraftarı oluşu ve romanda aileyi, mahalleyi, eskiyi, şarklıyı temsil etmesidir.

⁶² Fatih – Harbiye, s. 48.

⁶³ Fatih – Harbiye, s. 47.

B- Kozmopolitler :

Bu grubun başında gelen Macit, yeninin, garbın ve bunlarla birlikte meçhul ve cazip sergüzeşterin temsilcisidir. Güzel sanatların alaturka bölümüne devam eder; fakat bir süre sonra buradan da ayrılır. Macit'i kısaca ve tam olarak belirtmek gerekirse, şu şekilde söylemek yerinde olur: O, ahlâksız, haz düşkünü ve dejenere bir gençtir.

Bu gruba giren başka şahıslar daha vardır ki bunlar Neriman'ın dayısı, kızları ve Neriman'dır. Hepsi Türk toplumunun değerlerini hor gören, dejenere şahsiyetlerdir. Giyim, yaşayış, kültür ve medeniyet anlayışlarıyla batıdan yanadırlar. Evlerinin dekoruna, kendilerinin giyimine gelenekten çok, moda hâkimdir. Avrupalı gibi yaşamak, Avrupalı gibi düşünmek en büyük amaçlarıdır.

“Neriman'ın, akrabalarından, bilhassa- büyük dayısının ailesinden aldığı tesirler bambaşkadır. Galatasaray'dan çıkan ve tahsilini Avrupa'da bitiren büyük dayısı ve kızları, Neriman'da garp hayatına karşı ilgi uyandırmışlardır.”⁶⁴

Neriman, sonradan gelen tesirlerle basit yenilikler ve gülünç batılılaşmalar peşinde koşan bir karakterdir. Garptan yanadır. Halbuki o da çocukluğunda birçok Türk kızları gibi klâsik terbiye almış, annesi ve babası tarafından gerçek bir şarklı gibi yetiştirilmiştir. Kısacası Neriman, önceleri gerçek bir Anadolu kızıdır. Onda açık olarak görülen değişimler, İstanbul'a yerleştikten sonra başlamıştır. Fatih'in dışından gelen tesirlerle batılılaşma sevdasına tutulmuştur.

Lozan Anlaşmasından sonra, Türkiye'nin de kanunla herkese kabul ettirdiği bu batılılaşma, Neriman'ın ruhunda gizli gizli yaşayan bu isteğe en kuvvetli desteği vermiştir. Akrafa ve arkadaşlarından, örneklerden, gittikçe medenileşen İstanbul'un dekorundan, kitaplardan, resimlerden, tiyatro ve sinemalardan gelen bu telkinler, yeni kanunlarda son şeklini bulmuştur.

⁶⁴ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 81.

İşte Fatih ve Beyoğlu – Harbiye çevrelerinin temsil ettiği iki ayrı kültür ve uygarlığın tesirinde kalan Neriman'ın, klâsik terbiyesi değişerek, yerini iki medeniyetin ayrı ayrı etkilerinin karmaşık bir bütün haline gelmesini sağlayan bir terbiyeye bırakmıştır. Neticede bu genç kız, iki ayrı medeniyetin zıt telkinleri altında gizli bir psikolojik mücadeleye de maruz kalmaktadır ki bu durum Peyami Safa'nın romanına psikolojik bir boyutta kazandırır.

Söz konusu değişmelere uğrayan Neriman, artık Fatih kızı olmak istemez, eskilikten nefret eder, yeniyi ve güzeli ister; ezan seslerinden hoşlanmaz ve *“yol üstünde mezarlık olur mu? Koskoca cadde... ortasında mezarlık. Mezarlar arasında yaşıyoruz.”*⁶⁵ diyerek, Fatih semtinin ölü ile dirinin yan yana yaşadığı sosyal hayatını yadırgar. Güzel sanatların alaturka bölümü talebesi iken, buradan ayrılıp alafranga bölümüne girmek ister. Hattâ, hükümetin alaturka kısmını kapatma teşebbüsünü yerinde bir hareket olarak kabul eder.

Yukarıda çeşitli özelliklerini belirttiğimiz Neriman'ın “Doğu – Batı” hakkındaki fikirleri şu şekildedir:

Neriman'a göre şark kedilere, garp köpeklere benzemektedir. Şarklılar, uykucu, lapacı ve miskindir. Garplılar ise uyanık, uyurken bile uyanık ve çalışkandır. Peyami Safa, Neriman'ın bu konudaki fikirlerini şu şekilde dile getirmektedir:

“Neriman düşündü ve bir anda şarklıların kedileri ve garplıların köpekleri niçin bu kadar sevdiğini anladı. Hıristiyan evlerinde köpek ve Müslüman evlerinde kedi bolluğu şundandı: Şarklılar kediyeye, garplılar köpeğe benziyorlar. Kedi yer, içer, uyur, doğurur; hayatı hep minder üstünde ve rüya içinde geçer; gözleri bazı uyanıkken bile rüya görüyormuş gibidir; lapacı, tembel ve hâyâlpereest mahluk, çalışmayı hiç sevmez. Köpek diri, çevik, atılgandır. İşe yarar; birçok işlere yarar. Uyurken bile uyanıktır. En küçük sesleri bile duyar, sıçrar, bağıır.”

⁶⁵ Fatih – Harbiye, s. 28.

Şark ve garbı temsil eden bu iki canlı, Neriman'ın zihninde iki zıt âlemi o kadar müşahhas bir hale getirir ki epey zamandan beri kendi kendine halletmeye çalıştığı çelişkilerin anahtarlarını bulur gibi olur; büyük bir kültürü olmayan Neriman, ancak bu basit benzetmelerle zıtlıklar arasında karşılaştırmalar yaparak, kendine göre bazı yeni fikirlere sahip olmaya başlar.

C- Telifçiler :

Ferit, kültürlü bir gençtir. Doğu ile batının kültür ve medeniyeti hakkındaki fikir ve görüşleri ve bu açıdan Türk toplumunun problemlerini değerlendirışıyle çevresinde nüfuz sahibidir. Evinde belli günlerde toplantılar düzenleyerek, çeşitli konularda fikrî tartışmalar yapılmasına zemin hazırlamaktadır.

Ferit, romandaki meselelerin en önemli noktası olan Neriman'ın durumundaki Türk kızlarının bir problem teşkil eden hallerinin bütün Avrupa'yı içine aldığı söyler. Bunun sadece Neriman'ın şahsına ve Türk toplumuna ait olduğunu, doğru bulmaz; bunu bir kültür ve medeniyet meselesi olarak kabul eder.

Ferit, kültür ve medeniyet meselesinde doğu ve batıyı çeşitli unsurlarına ayırarak tetkik etmenin hatalı bir davranış olacağını söylemektedir. Böyle bir davranışın, insanı "doğu-batı" meselesinde bir terkipten ziyade kısır bir tahlile sürükleyeceğini iddia etmektedir. O dönemlerde batının etkisinde olan Türkiye, garptan tesir almakta tereddüt etmemelidir. Ancak, bu tesir, bizim tarafımızdan yapılacak mukabil bir tesiri ihlâl etmeyecek derecede kalmalı, yani kültürümüzün güzel ve halis köklerine kadar nüfuz etmemelidir.

3- Musiki Sorunu :

"Fatih – Harbiye" bir bakıma Türk zevkinde alaturka – alafranga buhranının romanıdır. İnkılâb yıllarından sonra, toplumumuzda yer yer etkisini gösteren batı musikisine merak salgını vardır. Bunun karşısında da çeşitli yanlış düşünce ve hareketlere maruz kalmasına rağmen ölmez şaheserleriyle ayakta duran

Türk musikisi vardır. Romanda Türk musikisini ud, batı musikisini keman temsil etmektedir. Ud ve keman şekillerinin sembolize ettikleri iki ayrı kültür vardır. Bu iki tür musikiden birini savunan şahıslar olduğu gibi, her ikisinin hakkını verenler de vardır. Başlangıçta ud çalan Neriman, daha sonra (Avrupa hayranlığı yüzünden) kemana ilgi gösterir. Güzel sanatların alaturka bölümünden çıkıp, alafranga bölümüne girmek ister. Hattâ, güzel sanatların alaturka kısmının kapatılmak istenmesini doğal karşılar. Batı musikisi, Neriman'ın zihniyetinde olan Türk kızlarını şekli yönüyle cezp eder. Neriman'ın nazarında ud sinir bozucudur; keman ise zariftir.

Aşağıda bahsedeceğimiz musiki tartışmasında bu şekil farkına bağlı olarak şu görüşler ortaya konulmaktadır:

Ferit, medeniyetin daha çok kadınların gözlerine hitap ettiğini söylerken, musiki ile uğraşan kadınlar için de *“çoğu ellerinin zarif bir hareketi için piyano çalarlar ve musiki onlar için güzel bir pozisyondan ibarettir.”*⁶⁶ Musikişinas Muammer Bey de Ferit'in fikrine katılır:

*“... Biz de kadının gözlerini aldatmak kâfidir. Yani boyamak. Ud denilen bu zavallı sazın şekli nefret veriyor, her şeyin şişmanı gibi, sazın şişmanı da hoş gitmiyor; keman gibi narin sazlar itibarda”*⁶⁷

Ferit, tekrar itiraz ederek, bu meselenin, “Şark ve garp kültürlerinin mücadelesinden başka bir şey” olmadığını söyler. Tartışmayı kültür mücadelesi tarafına çeken Ferit, misallerle Türk musikisinin garptaki itibarını ve toplumumuzda yanlış telakkiler sonucunda maruz kaldığı meselelerini de izah eder:

“... Garp, Türk musikisine karşı, bilhassa bugün verilen önem artarken, Türkiye konservatuarından alaturka musiki kısmının kaldırılması çok yanlış bir harekettir. Unutmayalım ki bu kararı verenler ve tatbik edenler, evlerinde ve meclislerinde alaturka musikiden başka bir şey dinlemiyorlar ve kararlarında samimi değil, sadece, şekilperesttirler, günün estetik cereyanlarını bilmiyorlar. Bakınız. Fransa'nın en büyük musiki münekkitlerinden biri, M. Borel, bu alaturka – alafranga

⁶⁶ Fatih – Harbiye, s. 114.

⁶⁷ Fatih – Harbiye, s. 116.

musiki münakaşaları üzerine, mecmualarımızdan birine mektup gönderdi. Alaturka musikiyi ne şiddetle müdafaa ettiğini göreceksiniz:

*Garp san'atı, şark san'atından ilhamlar alsa çok iyi eder. Herhangi bir şark san'atı değil, yakınlığı ve mükemmeliyeti itibariyle bu vazifeye en elverişli olan Türk musikisidir. Türklerin mahsûlünü vermiş, bir çok şaheserleri mevcut, tam bir san'atları vardır.' Cümleye, son cümleye dikkat ediyor musunuz? Türklerin mahsûlünü vermiş bir çok şaheserleri mevcut, tam bir sanatları vardır! En büyük garp musiki münekkitlerinden biri tarafından bu cümle yazılırken biz alaturka musikiyi dışlıyoruz! Size bir cümle daha okuyayım: Türk musikisi her şeyden evvel Avrupalılaştırmaktan sakınmaya mecburdur."*⁶⁸

Romanda hakiki bir muhafazakâr şarklı olan ve şarkın değerlerine alabildiğine sadık biri olarak tanıdığımız Faiz Bey, garplı münekkidin düşüncelerini müspet karşılar. Garplıların bizi bizden çok tanıdıklarını söyler:

*"- Ah efendim, dedi, bizi bizden daha iyi biliyorlar; Mesnevi'yi de, Rubaiyatı da, Gazalî'yi de, Farabî'yi de bizden daha çok okuyorlar; bizi bizden daha çok takdir ediyorlar; bizim bizden daha büyük düşmanımız yoktur efendim, yoktur."*⁶⁹

MATMAZEL NORALİYA'NIN KOLTUĞU ROMANI

Romanın ana fikri, ruhun maddeye üstünlüğü ve insanın huzur ile mutluluğunun, maddeci değil; ancak ruhçu ve mistik bir inanca erişmesiyle mümkün olmasıdır.

ÖZET

İtikadı zayıf bir genç olan Ferit, tıp fakültesinde okurken buradan ayrılıp, felsefe bölümüne devam eder. Yüksekaldırım'da Vafi Bey'in pansiyonunda kalır. Vafi Bey, şahsiyeti ve itikadı itibariyle pansiyonda kalanlar üzerinde etkili olmaktadır. Ferit de halledemediği bazı meselelerini onunla konuşur, onun telkinlerini benimser. Fakat bu hâl; ancak Vafi Bey'in yanında olduğu sürece devam eder.

⁶⁸ Fatih – Harbiye, s. 119.

⁶⁹ Fatih – Harbiye, s. 120.

Ayrılınca şüphe ve tereddütleri yeniden başlar. Bu yüzden hissi bir alâka duyduğu Selma'ya da bağlanamaz. Zaman zaman aralarına soğukluk girer. Ferit'in yakından tanıdığı, ona sorunlarını açtığı bir diğer şahsiyet de, aynı pansiyonda kaldığı felsefeci Aziz Bey'dir. Sorbonne mezunu olan Aziz Bey, Ferit'e birçok konuda yardımcı olur. Fakat bu da yetersizdir. Onda asıl değişme, Büyükkada'da Matmazel Noraliya'yı, yakınları ve hatıralarıyla, tanıdıktan sonra başlar. Ada'da Noraliya'nın akrabalarıyla tanışan Ferit, onun hatıra defterini de okur.

Bu defterde onun hangi aşamalardan geçerek mistik bir şahsiyet olduğunu anlar ve hayranlık duyar. Noraliya'nın manevî etkisi ve Aziz Bey'in, tereddütlerini gideren derin fikir ve tahlilleri sayesinde nihayet gerçek şahsiyetine kavuştuğuna inanan Ferit, Ada dönüşünden sonra tekrar Selma ile birleşir.

SOSYAL MESELELER

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanına umumî olarak baktığımızda, hiçbir insan ve toplum meselesinin "maddeci ilim ve yöntem"le çözümlenemeyeceği fikrine kapılabiliriz. Aslında yazarın baştan sona kadar amaçladığı hedef de budur: Okuyucuyu maddeciliği redde hazırlamak... Ferit'in şahsında ortaya konulan dağınık meseleler, neticede Matmazel Noraliya'nın şahsında çözümlenir. Romanın tâlî şahsı olan Aziz Bey, Ferit – Noraliya arasında bir köprü, sorunları çözümlenmede bir vasıta görevindedir.

Roman yapısı itibarıyla incelenirse, birinci bölümde psikolojik hadiselerin ağırlıklı olduğu görülür; bu olayların çözümünün de ancak ruhun maddeye doğrudan doğruya tesir edişiyle mümkün olacağı belirtilir. Bunun yanı sıra materyalist ilim ve felsefenin bu hadiseler karşısında -içgüdü ve sezgiyi bertaraf edip, sadece akla dayandığı için- aciz kalacağı söylenebilir.

İkinci bölümde, söz konusu psikolojik hadiseler, bir yandan mistik bir felsefeyle çözümlenirken, öte yandan maddeci ilim ve felsefenin benzer durumlar karşısındaki yetersizliği ortaya konulur. Daha ziyade psikolojik ve felsefi bir eser olarak görülen Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanında sosyal meseleleri üç bölümde toplayabiliriz:

- 1- Şahısların Yetiştirme Tarzı – Kültürleri ve Toplum Hakkındaki Görüşlerini Saptayan İnanç Problemi :
- 2- Kültür ve Medeniyet Sorunu :
- 3- Hürriyet ve Ekonomik Refah Problemi :

1- Şahısların Yetiştirme Tarzı – Kültürleri ve Toplum Hakkındaki Görüşlerini Saptayan İnanç Problemi :

Romanın ana fikri ve bütünü göz önüne alındığında daha ziyade psikolojik ve felsefi problemler ağır basmakla birlikte, inanç meselesinin ferdi itikadı da aşan, toplumu, hatta insanlığı kapsayan geniş bir alana ait olduğu görülür. Romanın bilhassa birinci bölümünde ortaya konulan materyalist görüş ile mistik görüş arasındaki çatışma, roman kahramanlarını olduğu kadar, romancının toplum ve hayat görüşünü de ortaya koyması bakımından sosyal bir fikir olarak tarif edilebilir.

İnanç meselesini, bu anlam ve özellikleriyle sosyal bir olay olarak ele almamızın sebebi de az önce bahsettiklerimizdir. Ayrıca şu noktayı da belirtelim ki bütün bu meseleler, şahısların karakter ve şahsiyetlerini oluşturan ve onların fikrî davranışlarını tayin eden sebeplerdendir. Şahsiyet ile fikirlerin iç içe verilmiş olması sebebiyle şahısları, sahip oldukları fikirlerin temsilcisi olarak ele alacak ve bu fikirler doğrultusunda rol oynayan nedenleri göz önünde bulunduracağım.

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, mânanın maddeye, mistik felsefenin materyalist ilim ve felsefeye olan üstünlüğünün romanıdır. Burada hâkim olan duygu inançtır ve tam bir inanca sahip olmanın ancak mistisizm ile mümkün olacağı fikri ortaya konulmaktadır. Bunun için de insanın kendi "ben"ini şaması gerekmektedir. Bu kendini aşma hali, derece derece kişi, aile ve millet aşamalarından geçerek en son aşama olan "ben"in Allah'ta yok olması demektir.

Tasavvuf olsun, dinler olsun, hepsi insanın “ben”ini Allah’ta eritme gayesini gütmüşlerdir. Fakat bütün insanlar böyle bir aşamaya ulaşabilir mi? Bu sorunun cevabını, roman kahramanlarının söz konusu mesele hakkındaki fikirlerini tespit ederek vermek mümkündür:

Ferit

Romanda, inanç açısından bir problem teşkil eden şahıs Ferit’tir. O, gerek kendi inancı gerekse diğer şahısların tesirinde kalıp, zamanla mistisizme yakınlık göstermesi sebebiyle meselenin eksenî durumundadır.

Onun durumunu açıklığa kavuşturmak için, romanın 1. bölümündeki Ferit ile gittikçe mânevî yönden inkılâba uğrayıp neticede gerçek benliğini ancak mistik bir inanç ve dünya görüşünde bulacağına inanan 2. bölümdeki Ferit’i karşılaştırmak gerekir. Birinci bölümün başındaki Ferit, hiçbir şeye inanmayan bir nihilisttir. Böyle olmasında, önce ailesinden gelen etkiler rol oynamıştır:

“... Ben Türk değilim, insan değilim, hayvan değilim, tıbbiyeli değilim, felsefeci değilim, aşık değilim, zengin değilim, fertçi değilim, cemiyetçi değilim, milliyetçi değilim, Vafî Bey’in cinleri arasında oturan, iradesi çarpılmış, bir hafta sonra ne yapacağını bilmeyen, tembel, hiçbir şeye yaramaz ve ömrümün yarısı Avrupa’da hariciye memurluklarında geçmiş, ayyaş, zampara, ciddiyetin yalnız hayvanlara yakıştığına inandığı için dünyanın bütün dramlarına kahkahayı basan ve bunun için “Gülener” soyadını alan bir baba ile, yarı sanatkâr, yarı deli, erkek düşkününü, veremli ve veremden iki yetişkin kızını kaybetmiş, ayyaş kokainman, Paris’te okuduğu için kültürlü, genç yaşında ölmüş bir annenin dejenere oğluyum.”⁷⁰

Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi, Ferit’in inançsızlığı birinci derecede bir irsiyet problemidir. Babası da inancı zayıf bir kişidir. Ve iman ehlini hor görür:

“Allaha inananların hepsi, bilâistisna, ahmaktırlar. Bunların arasında bulunduğu söylenen dâhiler, bilgisizliğin mazeretinden de mahrum oldukları için büsbütün ahmaktırlar.”⁷¹

⁷⁰ Matmazel Noraliya’nın Koltuğu, s. 64-65.

⁷¹ Matmazel Noraliya’nın Koltuğu, s. 70.

Ferit, arada bir içinden gelen “Allah’ım” nidasıyla, babasının sözleri arasında bir tenakuz olduğuna ve Volterden Anatole Francea kadar gelen imansız istihza zürriyetinin, babasıyla beraber onu da peşinden sürüklediğine inanmaktadır. Fakat o, tereddüt ve şüpheye düşmekten kendini kurtaramaz:

“... Bütün sırrı bilinmeden hiçbir şeyin doğru ve tam bilinemeyeceği hakkında, belki ona babasından gelen agnostik ve şüpheli telakki onu yerinden fırlatmıştı. Zıt ihtimaller arasında kararsızlığın cehennemine düşmemek için hiçbir meselede fazla derinlere gitmek istemiyordu.

Zekâsının ilk hamlesiyle koparabildiğinden fazlasını istemeye sabrı da yoktu. İskarpininin kördüğüm olmuş bağıni çözerken de böyleydi. Fazla uğraşmaz, bağı koparırdı.”⁷²

Ferit’in 1. bölümde tespit edebildiğimiz bir özelliği de çabuk tesir ve tekin altında kalışıdır. O, ilk önce pansiyonunda kaldığı Vafi Bey’in telkini altına girer. Vafi Bey, onunkinden zıt bir inancın adamıdır:

“... çok muhtac-ı duasin. Şek ve tereddüt ve aciz ve noksan-ı irade içindesin. Nefs-i natikan inkisam içredir, birbirleriyle cidal eyler. İtikadın zayıf olduğundan nefsi emmarenin pençesindesin; velâkin bundan bihuzursun. Fazlasını zayıçene bakıp söylerim.”⁷³

Ferit’e gerek inancı, gerekse olgun kültürüyle tesir eden bir diğer şahsiyet ise Aziz Bey’dir. Aziz Bey, müsbet ve materyalist felsefeyi reddetmesiyle ve bu husustaki fikirleriyle, Ferit’in üzerinde değiştirici bir rol oynar. Meseleleri muhakeme ve ifade ediş tarzıyla insanda bir hatip intibamı uyandıran bu adama, Ferit hayranlık duyar ve ikinci bölümde âdeta onun emri altına girer. Aziz Bey, Ferit’e manevî sahada ilk olarak “Ahlâkî endişelerinizi bırakınız.”⁷⁴ diyerek işe başlar:

⁷² Matmazel Noraliya’nın Koltuğu, s. 91.

⁷³ Matmazel Noraliya’nın Koltuğu, s. 109.

⁷⁴ Matmazel Noraliya’nın Koltuğu, s. 211.

“... Eğer bana ‘Bu budur bu’ dan başka bir şey söylemeyen müsbet felsefeyi aşamazsam, aklın tamamıyla lüzumsuzluğuna inanacağım. Abes bir varlık nizamı içinde akıl bir körbağırsak kadar vazifesizdir. İçgüdüünün yerini almaya niçin boşuna uğraşıyor? Bu kitaplara ne lüzum var? Maymunun bunlara ve elektriğe ihtiyacı yok. Bir sebepsizlik ve hikmetsizlik nafıleliği içinde insan düşüncesinden daha maskara bir mânâ avcısı olur mu?..”⁷⁵

Akıldan şüphe Ferit’i, mânıviyata ve sonunda Allah’a yaklaştırır. O, kız kardeşine artık eski züppe olmadığını ve değiştini bizzat söyler. İnanç yönünden de yepyeni bir şahsiyet olur. O kadar ki, artık ona göre, insanın mânasını yapan da, bizzat insan değildir ve bu insanı aşan büyük varlığın (Allah’ın) hikmetidir.

“... Eğer insanın aradığı mânâ kendi icadı değilse, mânâya mânâ veren kendisi değilse, bu, Allah’ın hikmetinden başka nedir?”⁷⁶

Bu aşamaya gelmiş olan Ferit, adaya taşınıp tesadüfen Matmazel Noraliya’nın evine yerleşir ve müphem maneviyatından mistik bir inanca geçer. Bir gece rüyasında gördüğü şamdan ve koltukla, Noraliya’nın oturduğu koltuk arasında bir benzerlik bulur; hayrete düşer. Ferit’in Matmazel Noraliya’nın mistik hayatına yaklaştması böyle başlar. Daha sonra Matmazel Noraliya’nın hâtıra defterini de okuyan Ferit, kendini tamamıyla Noraliya’nın mistik inancının cezbisine kaptırır. O da Noraliya gibi “Nefsinde öl: Onda (Allah’ta) yaşa!” prensibiyle huzura kavuşacağına inanır.

Aziz Bey, her şeyden önce bir mistik olarak görünür. Onun, düşüncelerine hareket noktası yaptığı görüş çok farklı bir niteliğe sahiptir. İnsanın kendi “ben”ini aşarak millet, insanlık, Allah gibi ulvî varlıklarda yok olmasını, hem doğu, hem de batı filozoflarının fikirlerinden zikirler yaparak, birinci derecede bir mesele olarak görmesidir.

Aziz Bey, modern çağın vasfı olan ilme sarılmakla insanlığın mutlu olamayacağını, en müspet ve sabit görülen ilmî hakikatlerin bile durmadan değiştine, maddeye inanmanın, hiçbir zaman Allah’a inanmanın yerine

⁷⁵ Matmazel Noraliya’nın Koltuğu, s. 208.

⁷⁶ Matmazel Noraliya’nın Koltuğu, s. 208.

geçemeyeceğine kanidir. Şu halde, insanın ve insanlığın selameti yeniden mistik tecrübeye dönmesinde, sağlam bir itikadla Allah'a ve dine yönelmesindedir. Esasen, maddenin huzursuz ettiği ruhlar, tekrar mabetlere dolmaya başlamışlardır.

*"... Asırların hazırladığı bir istihale için, bir an yeter. Peygamberlerin gelişi ve dinlerin devam edişi sebepsiz olmamıştır. Bugün camiler, kiliseler, sinagoglar eskisinden daha fazla insan yığınlarıyla dolup taşıyor. Rusya'da da çanların çalacağı günler yakındır. Eğer Ortodoks kilisesini bizzat Stalin ihya ederse buna hiç şaşmam."*⁷⁷

Matmazel Noraliya

Romana adını veren koltuğu, mistik bir yolun sembolü olarak kullanan Matmazel Noraliya, çocukluk ve genç kızlık çağında birbirine zıt dinî tesir ve teîkinler altında kalarak sonunda koyu bir İslâm mistiği olmuştur. Onun bu son aşamasına kadar yaşadığı hayatı kısaca şöyledir:

Matmazel Noraliya'nın baba tarafı Müslüman ve soylu bir ailedir. Anne tarafı ise Hıristiyan'dır. Esas adı Nuriye iken, sonradan annesinin telâffuzuyla "Nurilya" olarak çağrılmıştır. Noraliya, yedi yaşına kadar annesinin tesiri altında Hıristiyanî bir terbiye görür. Çok iyi İtalyanca, Fransızca konuşmasına karşılık, Türkçeyi pek beceremez. Yedi ile on sekiz yaşı arasındaki hayatı Hıristiyan annesiyle, koyu Müslüman olan babaannesinin yanında geçer.

Annesi, onun Türkçeyi öğrenmesini istemez, hatta yasaklar. Pazar günleri onu kiliseye götürür. Ancak, bu zoraki gidişlere mukabil, Noraliya, babaannesinin tesirini daha kuvvetli hisseder. Onunla devamlı cami'e gider. Babaannesinin yanında Türkçeyi de öğrenir, hatta annesinin mutaassıp davranışına karşılık babaannesi, onun İtalyanca ve Fransızca'yı da unutmamasını temin eder.

⁷⁷ Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, s. 298.

İlk önceleri, annesinin evinde haç'lar, Meryemana tasvirleri, Hristos'un heykelleri arasında Hıristiyanlığın zoraki telkinleri altında büyüyen Noraliya, sonunda babaannesinin himayesiyle kendisini islâmiyetin içinde bulur. Duvardaki Hıristiyan dinini aksettiren tablo ve tasvirlerin yerine, Mekke'nin resimleri, ipekli seccadeler, tespihler ve Kur'an- ı Kerim yazıları geçer. Bundan böyle Noraliya, malumatlı bir Müslüman kızı ve âdeta gökten inmiş, melek gibi bir kadın olur. İslâmiyet onun için en mukaddes, en evrensel ve en yüce dindir.

Noraliya, ailesini kaybettikten sonra, tamamıyla yalnız bir hayat yaşar. Çevresiyle temasını keser, odasına kimsenin girmesine müsaade etmez, hatta zamanı dahi fark etmemek için takvimi ve saati de kaldırır. Umumiyetle, koltuğunda oturarak iç âlemine dalar. Onun koltuğu şahsiyetinin bölünmez bir parçasıdır. Romana ismini veren bu koltuk için Aziz Bey, "*Matmazel Noraliya'nın koltuğu bir isyanın ve insan düşüncesi kadar yeni bir aydınlığın sembolüdür.*" der.

Dünyevî hayattan tamamıyla el etek çeken Noraliya, "Nefsinde öl: Onda (Allah'da) yaşa!" prensibiyle, insanın kurtuluşunun ancak "ben" in Allah'ta yok edilmesiyle mümkün olacağına inanan mistiklerdendir. Onun bu cephesini, hâtra defterindeki şu cümlelerden de anlamak mümkündür:

*"Benim ki bütün âmalım sendedir, ey avalimin vahdaniyeti, ey vahdaniyetlerin sultanı beni bensiz bırak, sensiz bırakma."*⁷⁸

"Yarabbi: derunumu her dem tazyik eden bu derin hüzmün nedir? Seninle benim arama giren karanlık duvarların gölgesi midir? Bu karanlık duvar nedir?"

"İçime doğdu. Karanlık duvar benliğimdir. Onu yıkmalıyım ki, nura kavuşayım, Allah'a varayım. İçime doğdu: Ebediyete de öylece varılır."

⁷⁸ Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, s. 277.

2- Kültür ve Medeniyet Sorunu :

Romanda kahramanların hayat görüşlerini tayin eden, onların kültürleri ve düşünce tarzlarıdır. Türk toplumu için umumî bir kültür yahut medeniyet şekli söz konusu olmakla beraber, şahısların sahip oldukları kültür kaynakları farklıdır ve aralarında bir çatışmadan çok, uzlaşma amacı güden bir münasebet vardır.

Aziz Bey, felsefeci olarak daha ziyade, meselelere felsefe açısından bakar. Mesleği dolayısıyla “resmî ilim disiplini” içinde kalmakla beraber, ilmin taasuplaştırılmasına taraftar değildir. Ve objektif ilim verilerinin dışında tabiatüstü hadiselerin de aynı derecede vaki olaylar olduğuna inanmaktadır.

Vafi Bey ise, bâtıl inançları da dahil olmak üzere, şarkın arif-kişilerinden birisidir. Muhiddin-i Arabî'nin ve Beyzavî'nin eserlerini okur; psikolojik hadiseleri onların fikirlerine göre yorumlar. Bu üç şahısla beraber, diğer bazı şahısların temsil ettikleri kültür değerleri ve ideolojilere toptan bakıldığı zaman, devrin Türk toplumuna hâkim, hemen bütün temayüllerini görmek mümkündür: Milliyetçilik, Marksizm, Komünizm, Kozmopolitlik, İlmilik, Maneviyatçılık...

Spekülatif düşünceyi seven Ferit, batı felsefesini ve edebiyatını bilmektedir. Romain Rolland, Michel Duge, Beethoven gibi büyük batılı sanatkarların biyografilerini okumuştur. Medrese mantığının düşmanı ve müspet felsefenin savunucusudur. Irk milliyetçiliğini reddeder. Bütün düşünce akımlarına karşıdır. Başta Marksizm'in ilmihalini sevmez; fakat ruhunu sever.

Hangi düşüncenin misyoneri olursa olsun, İncil veya Kur'an diliyle konuşan eski, yeni, sağ, sol bütün ideolojilerden herhangi birinin içine kapanmış adamın bir Budist rahipten bir santim daha yüksek bir düşünce şerefine sahip olmadığını söylemektedir. Aziz Bey, kültür ve medeniyet ile ilim dili arasında bir ilişki olduğuna inanır:

“Her medeniyetin kendi ilim dili var. Oreko-Lâtin medeniyetinin terimleri o medeniyeti benimsemiş milletler tarafından müşterek kullanılıyor ve kullanılmalıdır.”

Matmazel Noraliya’da en son şeklini bulan ruhçuluk yahut maneviyatçılık, bir nevi batıl inanca kadar inerek Vafi Bey’de tam bir şarklı zihniyet suretinde görülmektedir. Osmanlıca dili, eski tarzda üslûbuyla ve meselelere bakış tarzıyla Vafi Bey, kültür kökleri itibariyle tamamen şarka bağlıdır.

Romanda bir başka dikkati çeken kültür ve medeniyet meselesi ise Avrupalılaşma sorunudur. Aziz Bey, Türkiye’nin Avrupalılaşması konusundaki düşüncesini – ki hakikatte yazarın fikridir – şöyle ifade eder:

“... Bugünkü medeniyet ailesi içinde Türkiye için lâik olmamak mümkün değildir. Bu bir intibak zaruretidir ve ayrı bir meseledir. Avrupa’yı aşmak için, evvelâ tam mânasıyla Avrupalı olmalıyız; onun buhranlarını içinden yaşamalıyız ve onu onunla birlikte aşmalıyız.”⁷⁹

3- Hürriyet ve Ekonomik Refah Problemi :

Matmazel Noraliya’nın Koltuğu isimli romanda, şahısların arasında münakaşa edilen sosyal problemlerden biri de hürriyet ve ona bağlı olarak gelişen ekonomi meselesidir. Burada, her iki mesele, mücerret olarak değil, iktisadî refah, sosyal adalet ve politik tesir bakımından ele alınmıştır.

Hürriyetin doğuştan geldiği düşüncesi yanlıştır. İnsan hür doğmaz. Tıpkı şahsiyet gibi, hürriyeti de yaşadıkça ve liyakatimiz nispetinde kazanırız. Bu tecrübe, insana her şeyden önce, onu kendi içinde esarete düşüren nefsine, ihtiraslarına üstün gelmeyi öğretir. Bu şekilde ancak “kendi ben”i ile mücadeleye başlayan bir irade destanının kahramanı olan insan hür sayılır ve hürriyet düşüncüyü şahsiyetle beraber geliştirir.

⁷⁹Matmazel Noraliya’nın Koltuğu, s. 282.

Ferdiyet sadece biyolojik vahdetimizi ifade ettiği halde şahsiyet onu aşan ve emri altına alan sosyal hüviyetimizdir. Kanunlarımız onu bu kölelikten kurtaramadığı gibi, büsbütün başka şartlar altında teşekkül etmesi gereken şahsiyetine de kavuşturamamıştır.

Aynı zamanda ekonomik hürriyet de öyledir:

“... İnsan, madde plânında, kazandığı para nispetinde hürdür. Çalışmanın sermayeye, çalışanın çalıştırana esir olduğu bir dünyada iktisadî hürriyet, sadece, sermayenin hürriyeti demektir.”⁸⁰

Günümüzde de görüldüğü gibi türlü demagojik söylevler ile siyaset yapanlar halka ekonomik özgürlüklerini vereceklerini vaat ederek bir tür aıdatma politikası gerçekleştirmektedirler. Demagojinin, demokrasi yerine geçmesi ve demokrasinin halkı bir rakam halinde görmesi yani siyasetçilerin, halkı, sadece oy veren bir topluluğu oluşturan birey sayısı olarak görmeleri, bu kişilerin uyguladıkları birinci ve en önemli sistemdir.

“Ekonomi meselesi, ferdiyetçi liberalizm, onun tabii neticesi olan kapitalizm veya zıttı olan komünizmin dışında ve üstünde bir problemdir. “Ben” ile “Biz” arasında düğümlenen bir davada birinci sistem savunulduğu müddetçe, ne sosyal adalet gerçekleştirilebilir, ne de sosyal huzursuzlukların önüne geçilebilir. Gerçi, milliyetçilik, nasyonalizm, komünizm, Hıristiyan ve İslâm tasavvufu bu “ben” adı verilen düşünce şekline karşı çeşitli yollardan cephe almışlardır. Fakat onlar da “ben”i ortadan kaldırmak isterlerken, bir başka mutlakçılığa düşmekte, ferdi liyakat ve samimiyet hususiyetlerini ortadan kaldırmaktadırlar.”⁸¹

⁸⁰ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 113.

⁸¹ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 114.

Bu bakımdan sefalet ne hürriyet, ne de mülkiyet problemidir. Hürriyetin en bol olduğu memleketlerde de, en az olduğu rejimlerde de sefalet vardır. Şu halde iktisadî refahı ve sosyal adaleti sağlayacak bir ekonomik sistem, başka yerde aranmalıdır. Bu fakirin sırtından kendisiyle beraber dört kişinin yükünü alan bir yenedünya şarttır. Bu yenedünyada esas, ehliyet ve liyakata dayanan adil bir paylaşma yöntemidir.

“...İstihsalî vücuda getiren sermaye ve çalışma arasında adil bir paylaşma olmalıdır. Sermaye aslan payını almamalıdır. Bu ikisinden birinin tahakkümü (hâkimiyeti) üstüne kurulmuş ve kurulacak kapitalist veya komünist cemiyetlerin arasında, içtimaî adalet bakımından fark olmadığına kaniim. Ne çalışmayı sermayeye, ne de sermayeyi çalışmaya esir eden, fakat ikisini de birbirine karşı denkleştiren bir nizam imkânsız değildir. Televizyonun keşfedildiği bir devirde insanlık isterse, böyle bir içtimaî adaletin tekniğini de kolayca bulabilir. Birini yapan ötekinden âciz kalamaz. Adaletin ölçüsü ehliyet ve liyakattır. O zaman cahil bir Kayserili pastırmacısının milyoner olduğunu ve bir fikir adamının süründüğünü görmezsiniz. Kazanç, sermaye ile çalışma arasında birinciye aslan payı vererek değil, eşit olarak da değil, istihsalde ikisinin tesir derecelerine, yani liyakate göre paylaşılır.”⁸²

BİR TEREDDÜDÜN ROMANI

Romanın ana fikri, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki insanlığın geçirdiği inanç buhranından, manevî değerlerin iflasından doğan şüphe ve kaygının Türk insanına tesirleri ve Türk toplumunda da nasıl inançsız ve köksüz buhranlar içinde kıvranan tipler yarattığıdır.

⁸² Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 115.

ÖZET

Kendisini korku ve ruh sıkıntılarına düşüren “Bir Adamın Hayatı” isimli romanı okuyunca Muallâ, onun yazarını tanımak ister ve arkadaşı Raif vasıtasıyla romancıyla alâka kurar. Zamanla aralarındaki münasebetten aldığı cesaret, yazarda kültürlü bir genç kız olan Muallâ’ya karşı hissi bir yakınlık uyandırır. Fakat Muallâ, istikrarsız hayatını öğrendiği ve eserlerinde daima buhranlı kahramanlar yarattığını okuduğu yazarın evlenme teklifi karşısında tereddüt eder. Onun bu tereddüdü hem kendi şahsiyetinden, hem de bütün insanlık gibi Türk toplumunun da geçirdiği bunalımlardan gelir. Ayrıca yazara güvensizliği kadar evlilik müessesesine karşı duyduğu şüphe hissinin de bunda rolü vardır.

Bir tesadüf, yazarı, şahsiyeti ve mazisi karanlık bir kadın olan Vildan’la tanıştırdıca Muallâ, yazarın alâkasında ikinci plâna düşer. Tam yenilikçi bir kadın olan ve çağın şüphe ve tereddüt hastalığını da yaşayan Vildan, entelektüel bir kadındır. Yazarla her konuda münakaşa edebilir, kabiliyetlidir. Fakat içindeki şüphe ve tereddüt, isyan, inkâr duyguları yüzünden her türlü manevî sükûta kolaylıkla düşer. Ve bir gün ortadan kaybolur. Yazar onun bu yokluğunu insanlığın geçirdiği tereddüt aşrının bir tür sonu olarak görür, yeni ve mutlu bir geleceğin işareti sayar.

SOSYAL MESELELER

Bir Tereddütün Romanı isimli eserde kültür meselesi, en geniş şekliyle değişik bir açıdan ele alınmıştır. Burada artık ne doğu-batı kültürlerinin çatışması veya ikisinden birini tercih etme, ne eski-yeni ikiliği ve ne de nesiller arası bir zihniyet mücadelesi söz konusudur.

Esasen romanın ana fikri de bütün değerleriyle iflas etmiş olan, halis ve köklü bir kültürün yokluğundan doğar. Bu mesele, gerek milli, gerek insanî kültürler için aynı derecede söz konusudur. Çağın hastalığını, şüphe ve tereddüt buhranını yaşayan sadece Türk toplumu değil bütün dünya toplumlarıdır.

Gerçi roman şahıslarının geçirdiği tereddüt ve buhranlara sebep olarak yer yer millî kıymetlerin unutulmuş olması gösterilse de, esas, çağın umumî karakteristiği olan sosyal meseleleri, iç içe girmiş olarak ve daha geniş bir plânda ele almak icap eder. Çağ içinde insanlığın hali hazır durumundan derece derece Türk insanına doğru gelen bir çizgide, devir-insanlık-fert münasebetleri romanda şu şekilde gösterilmiştir:

1- Çağın Genel Manzarası :

Romana konu olan devir, Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllardır. Bu yılların bütün insanlığı saran tek bir hastalığı vardır: Tereddüt. "İnsanlık 1918'den sonraki kadar hiçbir zaman tereddüt etmemiştir." Romanın anahtar cümlesi budur ve umumî bir vasıflandırma ile denilebilir ki, "Bir Tereddüdün Romanı" savaş sonrası neslinin dramını veren bir eserdir.

Bu devrin buhran, şüphe, tereddüt, yer değiştirme ve kaçma gibi hastalıkları vardır. Bu hastalıkları sadece bazı şahıslara yüklemek yanlıştır. Fertlerin içinde olduğu gibi, toplumların umumî hayatında da iki kutup arasında parçalanmış sürekli bir tereddüt hali vardır.

"... Büyük bir epepe. Fakat tereddüt eden kim? Muallâ Hanım mı? Bu, hadiseyi basite icra etmek olur. Hakikatte sen de tereddüt ediyorsun: Roma ile İstanbul arasında, hile ile samimiyet arasında, ölümle hayat arasında tereddüt ediyorsun. Sonra ben ve benim olduğum zümre de tereddüt içindeyiz. Elimizdeki bu kadehler ve gecelerimizi dolduran bu çılgınlıklar nedir? Bütün san'atkâr dediğimiz sınıf ve münevver dediklerimiz hep tereddüt geçiriyorlar. İnanmakla inkâr arasında tereddüt; "moi" nın kendi üstüne doğru saldırısından başka bir şey olmayan kendi kendini tahrip aşkıyla, yaratıcı hırslar ve sevdalar arasında tereddüt.

Bütün Avrupa aynı tereddüt içinde: Almanya, Fransa ve İngiltere sağla sol arasında gidip geliyorlar. Millî ve beynelmilel cereyanlar, dinî lâzühdi cereyanlar, katolik izdivaç ve serbest aşk cereyanları, ahlâkî ve gayri ahlâkî cereyanlar bütün beşerî iradeyi ikiye bölüyor ve tereddüde düşürüyor."⁸³

⁸³ Bir Tereddüdün Romanı, s. 174.

Gerçi, şüphe ve tereddüt mücerret ve nazarı sahada zekânın en yüksek noktasına delalet etmektedir. Rönesans'ı doğuran şüphedir. Yeni felsefe, zaferine Descartes'in şüphanesine borçludur. Bütün büyük zekâlar daima şüphe ve tereddüt etmişlerdir. Septisizm bu bakımdan yeni bir fikir hareketi değildir. Ancak, mücerrette kaldığı "zekâmıza ait bir hak" sayıldığı takdir de, yaratıcı ve yapıcı bir rolü olan şüphe ve tereddüt, "amelî sahada ölümden başka bir şey değildir." Onların irademize çelme takmasına izin vermememiz gerekir. Tembelliğin mazereti halinde bir şüphe ve imkânsızlık durumu en kötü şeydir.⁸⁴

Asrın hastalığı haline gelen şüphe ve tereddüt gerçekte soyut ile somut, görüş ve sistem ile pratik hayat arasındaki tezat ve çatışmadan doğmaktadır. Modern felsefe ve ilmin en büyük hatası, hâlâ görüş ve sistemlerin peşinde olmasıdır. Böyle bir çağda insanın kâinattaki, toplumdaki ve hayattaki yeri nedir? Ve hangi insan tipleri vücuda gelmiştir?

En umumî şekliyle çağ insanının her toplumda has olan ve doğrudan doğruya devir şartlarından doğan iki davranışı, daha doğrusu bu iki davranışı temsil eden iki grup insan vardır: "statik" fertler ve "dinamik" fertler.⁸⁵

Çağın buhranının hasta ettiği bu insanlar arasında öyleleri vardır ki, bilhassa Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra insanlığın geçirdiği anarşinin kurbanı, "hem ibret ve merhamet, hem de nefret ve dehşet vericidirler." Onların aşağıda belirtilen duygu, düşünce ve davranışları yalnız içtimaî değil, aynı zamanda beşerî, mistik ve ilahî bağları da çözülen insanın ne hale gelebileceğini çok iyi gösterir.

"... Hanımlarından ve kocalarından ayrılanlar, çocukları olduğu halde ana veya baba sevgisini kaybedenler, hiç evlenmeyenler, millî ve içtimaî duyguları zayıflayarak ecnebi muhitlerinde yabancı istinatlar arayanlar, hayatlarını Avrupa'da geçirerek nihayet boğucu bir can sıkıntısı içinde, bezmiş ve ihtiyarlamış olarak anayurda dönerler, san'atla oynadıkları halde, bütün tecessüsleriyle beraber bedî

⁸⁴ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 90.

⁸⁵ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 92.

heyecanlarından da mahrum kalanlar, tersine dönmüş cinsi ihtiyatlar ve huylarla kendilerini gece gündüz alkole, iğrenç bir boheme verenler, her gün korkunç bir irade felciyle, sabahtan akşama kadar yatakta kalarak ümitsizlik, ter, kuruntu ve abes hülyalar içinde paslanarak şişenler veya kuruyanlar, bir takım hayaller içinde felsefe yapmakla ve dehalarına inanmakla şuurlarını kaybetmeye başlayanlar, yahut da mesleklerine alâkalarını ve sevgilerini tamamıyla kaybederek değişik bir cinsi münasebet serisi yapmaktan başka bir şey istemeyenler, hedefsiz ve mücerret heyecanlarını tatmin için kendilerini kumarhane ve batakhanelere atanlar, intihar edenler, verem olanlar, insandan kaçanlar, çıldıranlar... Şeklinde o dönemin tereddüt içinde olan tiplerini sıralamamız mümkündür. İşte bu tiplerin yaşadığı buhranlar ve tereddütler topluma yansiyarak ciddi bir sosyal mesele boyutuna ulaşmıştır. Bu tiplerin hepsi de bu asrın bir nevi insan fasilesine mensupturlar.”⁸⁶

Romanda Vildan tipinin temsil ettiği bu insanların akıbeti, içinde yaşadıkları toplumun da akıbetine işaretler. “...Kimi kozmopolit ve milli duyguların meddücezri arasında, kimi cinsi ve aşıkâne meyilleriyle aile ve dostluk vefasının çarpışması içinde, ve hepsi, mevcudatla alâkaları kesilerek, enerjilerini kaybederek, bir muvazene unsuru olmaktan çıkarak, tereddüdün çocukları olan fuhuş, alkol, sefalet ve şifasız bir bedbinlik içinde hastalandılar, parasız kaldılar, süründüler, perişan olup gittiler. Hiç biri klâsik ve ezelî ahengi hissetmemişti ve hepsi, asrın geçici anarşisini hakiki işaretlerinden biri sanmıştı ve nihayet canlarından usanmıştı.”⁸⁷

Bütün bu insanları kendi içlerinde toplumla ilişkilerinde perişan eden asıl sebep, en geniş anlamıyla “tereddüt” dür. Asır tereddüt eder, Avrupa tereddüt eder, Türk toplumu ve nihayet Türk insanı tereddüt eder. Bu tereddütten kurtulmanın, hayat ve dünya içindeki azami kıymetine, kavuşmak şartıyla insanın kurtuluşunun tek çaresi tereddütten karara geçmektir. Bu, bütün insanlık için ölümle hayat arasındaki sınırı oluşturmaktadır.

⁸⁶ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 92,93.

⁸⁷ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 94.

Asrın bu buhran ve anarşisinden en fazla sorumlu olmaları gerekenler “entelektüeller” söz konusu hastalığın en çok zararını görenlerdir. Onların hayatlarına bir tek duygu hâkimdir: Gayeden nefret.

Bu dönemlerdeki insanların yaşayış tarzları, asrın bir başka görünüşü olan bohemce hayattır. Hepsi içtimaî zırhlarını içinde, meyillerinin mahrem taraflarını saklarlar, coşkunluklarını burjuva muâşeretinin dar korseleriyle sıklamak istemezler.

2- Kadın ve Aile :

Romanda eski-yeni meselesi bölümünden ele alınan tek mesele, Türk toplumunda eski, yeni kadın ve aile tipleridir. Romanda geliştirilen fikre göre “an’anevî” aile ile “asrî” aile diye iki ayrı aile tipinden bahsetmek abestir. Her şeyin asrîsi olabilir; fakat ailenin asrîsinden bahsedilemez.

“...Yalnız ailenin asrîsi olamaz. Binlerce senelik mazisi olan bu müessesese, radyo veya çarliston gibi yeni bir buluş değildir ki... Asrî bir dans salonu, asrî bir kadın anlaşılır şeylerdir; asrî bir aile? Hayır! Asrî namaz, asrî kible ve asrî imam olamayacağı gibi.”⁸⁸ Eski Türk ailesi ile yeni ailenin karşılaştırması, yeni Türk ailesi ve kadınının ne ve kim olması gerektiğini gösterir:

“...bিরer çalgılı kahve veya bar taklidi haline gelen danslı meclisleriyle bugünkü ailenin ve kırk defa büyütülmüş bir kümesten farkı olmayan harem hayatıyla eski ailenin gülünç taraflarını atarak, geleneğin hoşuma giden taraflarına istinat eden bir ev yapmak...”

Eski ailelerin büyük bir kusurları vardı: Kapalı olmak; eski ailelerin büyük bir meziyetleri vardı: Gene kapalı olmak. Bu kapalılık onların zihinlerini kapamak suretiyle bir kusur; fakat ahlâklarını korumak amacıyla bir meziyet oluyordu. Yeni ailelerin de büyük bir meziyetleri vardır: Açık olmak; büyük bir kusurları da vardır: Gene açık olmak. Bu açıklık onların zihinlerini açmak suretiyle birer meziyet; fakat ahlâklarını bozmak suretiyle birer kusur olmaktadır. O halde, bugün için mükemmel bir zevcenin vasıflarını tayin etmek kolaylaşmaktadır:

⁸⁸Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 97.

Eski ailelerin kapalı ahlâkî terbiyesiyle yeni ailelerin açık fikrî terbiyelerini karıştıran bir genç kız modeli oluşmaktadır.

Bu itibarla kadının fonksiyonunu ne eskilerin hisleri ve ihtirasları ne de yenilerin hevesleri tayin edecektir. Avrupa fikriyatının züppeliği Türk kadınına şaşkına çevirmiştir. Annelik vasfı, kadın için ne kadar önemliyse, erkek için de babalık o kadar önemlidir ve yeni Türk ailesi, doğum sancısı çeken anne ile ruh sancısı hisseden babanın kuracağı yuva olacaktır.

“...Yeni kadınların çoğu ana olmadığı zarafete mugayir bir şey sayıyorlar ve çocuk viyaklamasından nefret ediyorlar. Sen de onlardan değil misin? Fakat bu nihayetsiz bedbinliğin nereden geliyor? Kadının ebediyeti zekâsında değil, rahmindedir. Yeni kadın, yaratıcılığın merkezini şaşırmıştır. Senin ümitsizliğin buradan geliyor. Pirandelli mütercimi değil, bir çocuk anası olarak ebedileşebilirsin. Bunlar Eflâtun’un ağzına yaraşan pek eski sözler değil mi? Fakat, “Ziyafet”i bir kere daha oku, onu daima yeni bulacaksın. Emin ol ki sana “evlen, çocuk yap, yuva kur; diyen bir mahalle imamı, bir kadın nine, bir papaz veya aksakallı bir burak, zannettiğin kadar haksız değildirler. Müteariflere karşı isyanımızı bir orjinallik sanıyoruz; bu senin ve sizin kabahatinizden ziyade, tesiri altında kaldığınız Avrupa fikriyatının züppeliğine ait bir şaşkınlıktır. Klâsik annelerden süt emmeyen bütün fani yeni cereyanlar, senin gibi milyonlarca kurban veriyor. Analığa karşı hürmetsizliğimizin cezası aynı zamanda, hem tabiattan, hem cemiyetten geldiği için iki misli dehşetli olacaktır. Onun için, ben sana derim ki, saadetin ve idealin ve her şeyin karnundadır. Daima olduğu gibi kâinatı senin karnın idare edecektir.”⁸⁹

Bir Tereddüdün Romanı’nda sadece çeşitli meseleleri ve tipleriyle asrın hastalığı tespit ve izah edilmemiştir. Bu hastalığın en şifasız hastası olan Vildan’ın “Yıkılıyor: Her şey yıkılıyor:” çılgılığı karşısında, romancının erkek kahramanına kurdurduğu yeni bir dünya vardır ki, o dünyada şüphe, tereddüt ve anarşiye yer yoktur; bu yenedünya gayet sade, beşerî ve klâsik bir devirle beraber gelecektir.

⁸⁹ Mehmet Tekin, Peyami Safa’nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 98.

"Yeni bir devir doğuyor, şüphesiz. Fakat bu siyasi ihtilâl nazariyelerinin bekledikleri devirlerden pek farklı olacaktır. Sol cereyanların tahmin etmedikleri bir devir, "Harp sonu" devresi kapandı. Anarşiye, "vice"lara, şüpheye ve tereddüde paydos! Ölmeyeceğiz. Kendini tahrip modası kalmayacak. Harp sonu kıtı ihtiyarladı ve şakaklarında mısır püskülü gibi ak saçlar kabarıyor. Ne o saçaklı, viran kâşanelere sinen karanlığı ve ahmak burjuvazi, ne de 1918-1932 modernizmi, ne mehtaplı gecelerde, şatosunun parkındaki ihlamurlar altında izini belli etmeden "vice" yapan modern kız, ne de kabarelerin arka odalarına gizlice girerek kokain çeken münevver hanım, ne o, ne sen hatta ne de ben diyeceğim; fakat ben kalmak istiyorum, yeni bir klâsisizm istiyorum, bundan anladığım mâna büsbütün başkadır, şimdilik doğan dünyanın işaretlerine sükûnetle bakıyorum, Marksistler gibi ayak patirtisi ve kuru gürültü yapmak yahut da gider ayak hemen bir iktisadî siyaset nazariyesi, genç nesilleri avlayan şöyle bir sistem kurmak niyetinde değilim. Ona, sana ve kendime ve dünyaya bakıyorum. "Yeni" tahminimizin fevkinde olacaktır; bununla beraber gayet sade, beşerî ve klâsik. Her halde çok samimi. Yıkılıyor, her şey yıkılıyor; diyorum. Yıkılmıyor, sallanıyor. Her şey, başkalaşmak üzere, yerinde kalacak. Her şey aile, milliyet duygusu, beşerî alâkalar, her şey. Giden nedir, biliyor musun? Kökleri yurdumun toprağından kopmuş, sadece millî duygularını kaybetmiş "deracine"ler. Pierre Loti'nin "Desenchante"leri, Andre Gide'nin veya Oscar Wilde'nin ahlâksızlıkları, bütün o harpten evvelki ve sonraki züppe dünya edebiyatının kahramanları, bütün o hiçbir şeye inanmamayı bir ibadet ve bir süs yapan, spontene bir değişmeden başka hiçbir şeyi hakikat olarak kabul etmeyen ve ruh azabını "vice" olarak taşıyan münevver cici beyler ve hanımlar, onların Bodleryen edebiyatı ve Niçcen felsefesi giderken, yerine Karl Marx'tan büsbütün başka bir insan tipi gelmektedir."⁹⁰

⁹⁰ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 100.

GENÇLİĞİMİZ ROMANI

Romanın ana fikri, evlilik ve gençlik meselesinde eski yeni zihniyetlerin çatışmasıdır.

ÖZET

Nedime, yaşı ilerlediği halde evlenmemiştir. Bunun sebebi, kendisi ve anne-babasının evlilik anlayışlarındandır. Babası kızının bu halini düşünerek ona, himayesinde çalışan mümeyyiz Şevki Bey'le evlenmesini teklif eder. Nedime ilk önce bunu kabul etmez. Fakat babasının üzerinde olan nüfuzu ve annesinin isteğiyle kabul etmek zorunda kalır.

Nedime, evlilik meselesinde serbest bırakılmasını ister. O, tahsili ve kültür icabı böyle düşünmekte ve bunu tabii hakkı saymaktadır. Şevki Bey'le söz kesildiği halde, bir toplantıda tanıştığı Şeref ile flört hayatı yaşamaya başlar. Bu ilgi, Şeref'te ona karşı derin bir aşk hissini uyandırır. Fakat Nedime bundan habersizdir. Neticede Nedime ile Şevki Bey evlenirler. Aşırı derecede hassas bir genç olan Şeref, Nedimesiz bir hayata daha fazla dayanamayacağını anlayarak, ona bir mektup bırakıp, intihar eder.

SOSYAL MESELELER

Kısaca özetini verdiğimiz "Gençliğimiz" romanında iki ana mesele, evlilik ve gençlik meselesi, ele alınmaktadır. Bu iki ana meseleye bağlı olarak ele alınan diğer meseleler de vardır; bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Evlilik Sorunu
- 2- Gençlik Sorunu
- 3- Terbiye ve Kültür Sorunu

1- Evlilik Sorunu:

Romanda, evlilik meselesinde eski ve yeni anlayışların çatıştığını ortaya koyabiliriz. Bu husustaki görüşler, çeşitli şahısların ağızından, onların kültür, karakter ve yetişme tarzlarına uygun olarak ortaya konulmuştur.

Yeni temsil eden Nedime, şahsî irade ve seçmeye dayanan modern evlilikten yanadır. Bu konudaki fikrini şöyle belirtmektedir:

*"...bir izdivacın tam ve mükemmel olabilmesi için iki taraftaki bütün hissiyatın, düşünüş ve anlayış tarzlarının birleşmesi lâzımdır. Bunun için de bir genç kızın, izdivaçtan evvel, birçok muhtelif genç adamlarla hisçe, fikirce, mukavvat, fasılalı, devamlı rabitalar akdetmesi, hayattaki eşini kendi tecrübeleriyle bulması icap eder."*⁹¹ Bu bakımdan, ona göre eski tarz evlilikler, kadın için sadece bir mahkûmiyet ve bir esarettir. Bu fikrini, kendi durumunu ve şarkta kadının evlilikteki rolünü belirterek izaha çalışmaktadır:

*"O halde muhasebedeki mümeyyizle evlenmeği kabul. Ne için? Çünkü başka koca yok, çünkü eşini aramak için bir genç kızın muhtelif erkekleri tanınması yasak, çünkü o genç kız, gözleri bağlı, elleri titrek, adımlarını şaşırılmış, esir, kul, köle, izdivacın açtığı meçhul karanlık, sapa, dolambaçlı bir istikbale doğru koşmaya ve gözleri açılıp aldandığını anladıktan sonra, serinkanlılıkla ölümünü beklemeye mahkûm. Muhasebedeki mümeyyiz, evet, bunu Nedime Hanım'ın tanınmasına, görmesine, bilmesine lüzum yok; çünkü Nedime Hanım mümeyyiz beyi değil, mümeyyiz bey Nedime Hanım'ı alıyor. Tıpkı arzu edildiği yahut eskidiği zaman atılan bir eldiven alır gibi."*⁹²

⁹¹ Gençliğimiz, s. 29.

⁹² Gençliğimiz, s. 34.

“...Hiç kadın, ne olacak kadın, neye ihtiyacı var? Evinde oturacak, aşağı yukarı hizmetine bakacak, beyinin rahatını hazırlayacak.”⁹³

Eski zihniyete sahip olan ve eski terbiyeden gelen Nedime'nin babası ise, evlilik konusunda, kızıninkine zıt bir görüşe sahiptir. Bu baba, alafranga dâmat namzetlerini hem tehlikeli bulur hem de babacan bir hakimiyetle, kızının, kendi arzusuna göre istediği birisiyle evlenmesini ister.

Nedime'nin annesi, evlilik meselesinde uzlaştırıcı bir görüşe ve role sahiptir. Eski terbiyeye göre yetişmiş olduğu halde, yeni zaman evliliklerini anlayışla karşılamaktadır:

“- Fakat kızım, artık hilafında izdivaçlar yapacak devirde değiliz, senin ben cebren bu gence varmanı istemem.”

“- Nedime'nin de hakkı var, bir genç kız hiç tanımadığı bir erkekle nasıl evlenebilir? Sonra, bugünkü günde, genç kızlar için kocalarına serbestçe intihap etmek en birinci haklarıdır.”

Serbest yetişmiş, kelimenin tam anlamıyla bir zamane kızı olan Fahrünnisa ise, bu meseleye çok farklı bir açıdan bakar. Onun için, evlilikte önemli olan ortak yaşayış ve aile mutluluğu değil, evlilik sonrasında bir kadına sağlayacağı fırsatlar, hattâ, gayrî meşru maceralardır. Fahrünnisa, Nedime'nin evlenmek istemediği Şevki Bey'i ve onun gibileri tercih eder:

“- Asıl böyle koca lâzım, sessiz, itaatli, görgüsüz, halim... en hür izdivaç böyleleriyle olur.”⁹⁴

Sonunda intihar edecek kadar Nedime'yi seven Şeref'e göre evlilik, âdeta bile bile ölüme gidiştir. Bu düşünceyle o, evliliğe değil, aşka inanır:

⁹³ Gençliğimiz, s. 40.

⁹⁴ Gençliğimiz, s. 57.

“...Gelin ve güveyi görmek, cenaze görmek kadar bana tesir eder, gariptir, her izdivaçta yıkılan bir şey, terk edilen bir hayat var sanıyorum.”⁹⁵

2-Gençlik Sorunu :

Aslında evlilik hususuna dâhil olmakla beraber, romanda bir gençler-yaşlılar çatışması söz konusu olduğu ve romana da adını verdiği için, bazı şahısların bu mesele hakkındaki görüşlerini tespit edebiliriz. Modern terbiyenin hür fikirli, hür yaşayışlı kızı olan Nedime'nin bu mesele hakkındaki görüşü şu şekildedir:

“...Daha sonra gençlik nedir? Bu ebedî ömür, arkadaşını bulmak vesilesiyle bir çok taze ruhlarda seyahat etmek, ihtirasın her nev'ini, ruhanî incizapların her türlüünü, heveslerin her tarzını yudum yudum tatmak, kanatlanan muhayyelenin tatlı gölgesi altında hakikatın kâh inişli yokuşlu ve çarpık yollarını, kâh bahar, sevinç ve neşe dolu vâdilerini yürümek değil mi? Hayatın bu ihtiraslı safhalarını yaşamayan bir genç kızın, evlendikten sonra talihsiz erkeğini aldatmakta hakkı yok mudur?”⁹⁶

Bunların yanı sıra Nedime'ye göre “...arkadaşlarıyla, başkalarıyla hür, geniş, serbest, çılgın bir ömür sürmek, yaşamak tam mânasıyla yaşamak, gençlik.”⁹⁷

Bu aşırı cinsten kadın-erkek ilişkilerini hiçbir ahlakî endişe duymadan, mubah gören ve bunu devir şartlarının gereği gibi gören Fahrünnisa ise şöyle düşünmektedir:

“- Sen de böyle idare edeceksin, artık hodbinliğini bırak da birkaç aşık bul, parasız, züppe, ukâla, muvazenesiz... Ne olursa olsun koluna bir şeyler tak, eğlen; bugünler bir daha gelir mi zannedersin?” diyerek, ahlâk meselesinin böyle bir hayatı yaşamaya engel olamayacağını da vurgulamaktadır.

⁹⁵ Gençliğimiz, s. 60.

⁹⁶ Gençliğimiz, s. 29.

⁹⁷ Gençliğimiz, s. 58.

Bu mesele üzerinde dikkate değer görüşe, Şevki Bey'in babası sahiptir. Bu yaşlı, olgun, tecrübeli kişi, zamane gençliğinin halini, bir fert problemi olarak görmekten ziyade, değişen sosyal ve tarihî durumla izah eder. Kendi neslinden başlayarak bu konuda söyledikleri şunlardır:

"- Gençlik ya, gençlik ya...Hılım...Siz, bugünkü gençler, eski İstanbul'u bilmezsiniz hanımefendi kızım, eski İstanbul'u bilemezsiniz. Size ben eski Boğaziçi'nin rindliğini, eski Hisar'ın şuhluğunu, nazenin Haliç'i, bahçelerde köpüren şadırvanları, çın çın öten şen, şad, avare, kaygısız köşklere, yazın İstanbul'un boş kalmayan her damla suyu üzerindeki rengarenk kayık eğlencelerini, bağ, bahçe gülistan sefalarını anlatamam. ⁹⁸ ..."

3- Terbiye ve Kültür Sorunu :

Romanın şahısları arasındaki çatışma, onların her birinin farklı tahsil ve terbiyeden geçmiş olmaları, yetiştikleri kültürün değerlerine bağlı kalmalarından doğmaktadır. Bu, her şeyden önce bir "Doğu-Batı" meselesidir. Bu mesele zaviyesinden şahısların durumunu ve meseleye bakışlarını şu şekilde ortaya koyabiliriz:

Nedime'nin babası, geleneğe dayanan prensiplerine sadık, düşüncelerinde karalı bir adamdır. Aşağıya alacağımız sözler, ferdi ifadeden çok, bir eski-yeni zihniyetin çatışmasını göstermektedir:

"...eski terbiyenin faziletlerini, bugünkü gençlerin mânasız, eblehçe, cahilâne bir Frenk mukallitliği yüzünden kendilerini felakete sürüklediklerini roman, tiyatro, sinema gibi 'misyoner' eğlencelerle zehirlediklerini söyledi."⁹⁹

Kendisi ile kızı Nedime arasında vuku bulan tartışma, bir baba-kız tartışmasından çok, bir nesil çatışması görünümündedir:

⁹⁸ Gençliğimiz, s. 67.

⁹⁹ Gençliğimiz, s. 24.

“- Sen de onlardansın, sen de dine hürmetini, vazifeye muhabbetini, aileye itaatini kaybetmiş, hayalâta ve nazariyete düşkün, avukat, çaçaron ukalası.

- Sen de, fırsat eline geçince koluna züppe, muvazenesiz bir kaldırım beyini takarak mahallenî, ailenî, akrabânı bırakıp kaçmaya âmâde, isyana müheyya, arabalarda otomobillerde, tiyatrolarda etrafa cilve saçmaya hazır, vicdansızlardansın:

- Sen de bir nankörsün ve bir aşifte olacaksın, sözüme dikkat et, sen buna mahkumsun. Derme çatma Fransızcanla, İngilizcenle Frenklerin hayasızlık öğreten yüzlerce romanlarını gece gündüz hatmetmekten, öndeki asude, temiz müreffeh hayatı tahkire yeltenmekten, fırsat düştükçe zavallı annenle benim yüzüme havlamandan ve nihayet bugünkü isyanından anlıyorum ki sen buna mahkumsun.”

Nedime'nin annesi, asaleti kibar bir ailedendir. Evlendikten sonra, kocasının bir kadı ailesinden getirdiği sükûn, itidal ve dinî inançlara derin bir tazim duymuş, büyük ve eski olan her şeye hürmet etmiş, tam manasıyla “kadı gelini” olmaya çalışmıştır. Fikirlerinde zaman zaman hürriyetini feda etmeyen olgun bir şarklı kadın tipidir. Fakat o da, kocası gibi Nedime'nin kültürlü olmasını istemez. O, evlenen bir kadının meşgalesidir. Ev, sonra koca, sonra çocuk, sonra kocasının akrabası ile alâkadar olmaktan ibaret olacağını söylemektedir.

Nedime, modern düşüncüyü temsil etmektedir. Amerikan Koleji, Darülmua'llimat ve Darülfünunda okuduğu ve batı kültürünün cazibesine kendini kaptırdığı için eski zihniyeti yadırgar, hor görür. Kendisine, evlilik meselesinde arzuladığı serbestliği vermeyen babasını tenkit eder:

“...Zavallı baba: Sen aşka da inanmazsın. Sen tekâmül etmiş bir ruhun aşka nasıl susadığını, bir an için, buhar halinde, zerre zerre yükselerek vücudun hırs ve iştiha dolu arzularını unutmaya muhtaç olduğunu, aşk denilen kudretle ne mucizeler yarattığını da bilmezsin. Senin yıpranmış itikatlarına göre aşk, küçük zekâların, mütereddilerin, zayıf ahlâk sahiplerinin bir fantezisi. Bence aşk, ruhumuzun en son yettiği merhale, bize vaat edilen ruhanî lezzetlerin en büyüğü ve

hakikate sadıkâne dönmek için hayalin safiyâne yaptığı hamlelerin en sonuncusudur."¹⁰⁰

Şevki Bey romanda tam bir şarklı tipinde görülür. O, Fransa'da maliye tahsili yaptığı, Fransızca ve İtalyanca bildiği, hem alaturka hem de alafranga keman çaldığı halde, kültürlü bir genç olmaktan ziyade, çekingen ve müteheyyiç olarak kalmıştır. Hayat adamı değil, mesleğinin adamı olmuştur.

Şeref Bey ise hayatı okuldan ve eğitimden ziyade dışarıda arayan şair ruhlu bir gençtir. Hayatın önüne çıkardığı engeller karşısında aciz kalmaktadır. Romanda batı tesiri karşısında hassas bir karaktere sahip kişinin rolünü temsil eder; batıya mütemayil her hareketi hazmedemez, tenkit eder. Kozmopolit zihniyete sahip olanları ve batı kültürünü toplumumuza yakışmayan unsurlar olarak kabul etmektedir.

SÖZDE KIZLAR ROMANI

Sözde Kızlar romanında, savaş yıllarının bunalımlı günlerinde İstanbul'daki yüksek tabakanın ahlâkî çöküşü esas tema olarak işlenmektedir.

ÖZET

Yunanlıların Batı Anadolu'yu işgali yıllarında İstanbul'a gelen Mebrure, uzaktan akrabası Nâfi Bey'in Şişli'deki köşküne misafir olur. İstanbul'a gelişi, bu ailenin himayesine sığınmaktan çok, haber alamadığı babasını aramak içindir. Nâfi Bey'in ölümünden sonra Nazmiye Hanım idaresine giren bu aile, Türk toplumunun değerlerine yabancı, dejenere bir ailedir. Köşkte sık sık eğlence toplantıları düzenlenir. Mebrure, bu toplantılardan daima uzak kalmaya çalır; "Muhacirir İdaresi"ne giderek, babasının aranıp-bulunmasını sağlamak için çalışır. Mebrure için ikinci bir mesele de Nâfi Bey'in oğlu Behiç'tir. Behiç fırsatçı, sinsî fakat yakışıklı ve zeki bir gençtir. Mebrure'yi daha ilk günlerde köşke gelip giden diğer kızlar gibi aldatmayı düşünür; fakat bunu başaramaz.

¹⁰⁰ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 8.

Belma da Behiç'in kurbanlarından. Hatta, Behiç'le gizli evliliğe kadar giderek, gayri meşru bir çocuk sahibi de olur. Ancak çocuk frengili olduğu için, Behiç tarafından-Belma karşı geldiği halde-diri diri gömülür. Behiç çocuk meselesini örtbas edince, Belma'yı da terk eder. Belma'nın Behiç'le gizli evliliğini, ondan gayri meşru çocuğu olduğunu ve bu çocuğun Behiç tarafından diri olarak gömüldüğünü öğrenen Salih, bütün bu olaylardan sonra da Behiç'in ihmaline uğrayan kardeşi Belma'nın hali karşısında çıldırır. Belma da hastalanır. Belma, Behiç'in Mebrure'yi de aldatacağını duyunca, Nadir aracılığıyla onu yanına çağırır; başından geçen bütün olayları anlatır. Polise verilmek üzere bir mektup bırakarak intihar eder.

Bir ara yine "Muhacirin İdaresi"ne uğrayan Mebrure, babasından mektup geldiğini ve kendisini Amasya'ya çağırıldığını öğrenir. Daha önce Nadir vasıtasıyla tanıştığı Fahir'le beraber Amasya'ya gider.

SOSYAL MESELELER

İlk baskısı 1923 yılında yapılan Sözde Kızlar isimli romanda sosyal meseleler şu şekilde ele alınmaktadır:

1. Ailevî Sorunlar
 - a) Kadın-Erkek Anlayışı
 - b) Çocuk Sorunu
2. Eğlence ve Musikî Sorunu
3. Kültür ve Terbiye Sorunu
4. Gençlik Sorunu
5. Şehir-Taşra Tezadı

1- Ailevî Sorunlar :

Romanda meseleleri etraflarında toplamaları itibariyle üç aile tipi görülmektedir: Dağıldığı halde, son ferdine kadar faziletlerini kaybetmeyen Mebrure'nin ailesi, Nafi Bey ailesi ve Salih-Belma ailesi. Her ailenin fertleri, romanda kendi fikir, hayat görüşü ve gelenek anlayışını ortaya koymaktadır. Hepsini birleştiren tek arzu vardır o da hayatı yaşamaktır.

Mütareke devri İstanbul'unda, bir yandan Tahkiki Fecayi Şubesi'nde hayatlarını sürdürenler olduğu gibi, bir yandan da Türk toplumunun ıstıraplarına karşı, gününü keyif ve eğlence ile geçirenler de vardır. Bunlara aristokrat aileler denilmektedir. Bu tip ailelerin temsilcisi olarak Nafi Bey'in ailesi görülmektedir.

*"...bu köşk, büyükten küçüğe, kadından erkeğe, teklifsizden yabancıya kadar hep sefih, zevk düşkünü, hafif meşrep insanlarla dolu. Bunlar dümeni kopmuş, freni kırılmış bir otomobil içinde, yüksek, dik bir bayırdan aşağıya alabildiğine giden; fakat vartayı ya hissetmeyen yahut seve seve kabul eden insanlara benziyorlar.(...) yalnız birbirlerine zevk, eğlence ve heyecan vermek için yan yana gelmişlerdi. Bu maksada yürümek için başkaları tarafından kudsî tanınan her şeyi hurafe sanıyorlar, korkmadan çiğniyorlardı."*¹⁰¹

Mebrure'nin nazarında bu aile, *"Anası, kızı, misafirleri, arkadaşları, hep deli, hep ahlâksız... Tam manasıyla ahlâksız."* Bir camiadır. Salih, aile meselesindeki anlayışıyla, içinde doğup büyüdüğü çevreye ters düşmüştür. Cerrahpaşa'da oturduğu evini yadırgar. Kısacası, Şişli sosyetesinin cazibesine kapılan Salih, Nafi Bey ailesini *"Namuslu, dindar bir aile... bu aile gibi namuslusuna dünyanın hiçbir yerinde tesadüf edilmez."* gibi vasıflarla yüceltirken, Nadir için sınıfsız ve çirkin bir aile diye vasıflandırmalarda bulunmaktadır.

Söz konusu edilen ailenin etrafından biri olan Behiç'in, Mebrure'ye söylediği fakat sahte bir vaatten ibaret olan aile anlayışı şöyledir:

*"...Her erkek gibi bizim için de gaye, bir aile tesis etmektir. Düğüne kadar yaşamaktan doymak, yorulmak isteriz, tek ailemize daha fedakâr ve sadık olalım. Zira pek iyi takdir edersiniz ki mes'ut bir aile kurmak güç bir şeydir. Hatta zevçle zevcenin hüsnüniyeti de kâfi değildir."*¹⁰²

¹⁰¹ Sözde Kızlar, s. 71.

¹⁰² Sözde Kızlar, s. 12.

a) Kadın-Erkek Anlayışı :

Romanda bütün kızları, kadınları el ilanı gibi tanıyan, sinsî, fırsatçı, ahlâksız fakat zeki ve yakışıklı bir genç olan Behiç'in kadın-erkek anlayışı şu şekildedir: "*...Kadınların bir karakterleri vardır, her şeyi mübalağa ederler, bütün zaafı, kuvvetleri, cazibeleri, büyüklükleri bu muvazenesizlikten gelir.*"¹⁰³ Erkekler, kadınlardan fazla maymun iştahlıdır, eğer kadın âlemlerinde fazla yorulmamışlarsa, evlendikten sonra da gözleri dışarıda kalır, yalnız onu sever, onu düşünür.

b) Çocuk Sorunu :

Romanda, Behiç ile Belma arasındaki ilişkiden doğan bir gayri meşru çocuk meselesi vardır. Bu mesele, iki tipin, bir kıymet yani evlat karşısındaki tavır ve anlayışlarının mütenakız oluşuyla bizleri ilgilendirmektedir.

Çocuk karşısında Behiç bir düşman, Belma –her ne kadar hoppa ise de ailesinden gelen hissiyatla- hakiki bir annedir. Behiç için bir belâ ve frenkli olması dolayısıyla bir mesele teşkil etmekten çok, tedavi görmesi lâzım gelen bir hastadır. Neticede Behiç, galebe çalan vahşî arzularına mahkûm olur; çocuğu diri olarak gömer. Belma, bir erkek karşısındaki acizliğine mahkûm olur; çocuğu kurtaramaz. Romanın sonunda mesele, Belma'nın intihardan önce yazıp zabıtaya verilmesini istediği mektupla mahkemeye intikal eder.

¹⁰³ Sözde Kızlar, s. 68.

2- Eğlence ve Musiki Sorunu :

Romanda bu mesele, eski-yeni olmak üzere iki yönüyle ele alınıp işlenmiştir. Şişli'deki aile yeni tarzı temsil etmektedir. Cerrahpaşa'daki ise geleneksel olanını temsil etmektedir. Aradaki fark: Birinde batı müziği çalınır, diğesinde ise bize has musiki çalınır. Biri eğlence günlerini kabulle düzenlerken, diğeri geleneksel günlere sadıktır. Meseleyi, aşağıya alacağımız sözleriyle iki şahsiyet, daha açık olarak ortaya koymaktadır: Şişli'deki ailenin idarecisi olan Nazmiye Hanım, Mevrure'ye yönelik izahıyla yeni tarzın temsilcisidir.

*"...Burada bizim haftada bir kabul günümüz vardır, genç kızlar falan gelirler, konuşur, oyun oynar, dans eder, müzik yaparlar, hiç canın sıkılmaz. Sen de genç bir kızsın. Bugünden sonra istikbâlin senin elinde...Böyle cemiyetlerde bulunmak fırsatını kaçıрма, ben bile koca kadınken bu eğlencilerden hoşlanıyorum."*¹⁰⁴

Cerrahpaşa'daki ailenin idarecisi olan Mustafa Efendi ise, geleneksel olanını ortaya koyar:

*"...Bir Cuma günü, Alemdağına gitmeye hazırlanırdık. Üç gün evvelden masraf düzerdik. Patlıcan mevsimi halis Edremit yağından dolma doldurur, helva yaptırır, Haydarpaşa'dan bir muhacir arabası kiralar, yirmi kişi içine dolardık. Yanımıza hokkabaz Portakaloğlu ile çengileri de alırdık, bir altına gelirlerdi. Binlikleri de halis Umurca ile doldurur, şarkı söyleye söyleye giderdik. Yer içer, eğlenir, her şeyi yapardık. Akşama eve döndüğümüz zaman ağzımızı nane ile yıkar, yine camie gider, mahallenin ihtiyarlarının elini öper, hovardalığı hiç çaktırmazdık."*¹⁰⁵

3- Kültür ve Terbiye Sorunu :

Bu mesele, her yönüyle bir Doğu-Batı çatışmasıyla beraber, bir eski-yeni çatışması olarak da ele alınıp işlenmiştir. Her kişi, sahip olduğu veya temsil ettiği kültür ve aile terbiyesiyle bir kıymetin savunucusudur: Doğu veya Batının, eski veya yeninin veyahut da geleneksel olanın...Bu meseleyi değerlendirmek için, fertlerin yetişme tarzlarına, hayat anlayışlarına ve kültürlerine eğilmek gerekmektedir.

¹⁰⁴ Sözde Kızlar, s. 32.

¹⁰⁵ Sözde Kızlar, s. 90.

Mebrure, Amerikan Mektebi'nde okuduğu halde dejenere olmamış, olgun ve faziletli bir genç kızdır. Anadolu'yu temsil eder. Onun, Şişli'deki rezalet ocağından tertemiz kurtulmasını, iki kıymete irca edebiliriz: Olgun kültürü, ailesinden gelen bağlam terbiye ve fazileti... Bu vasıfları haiz olan Mebrure'yi, romanın başından sonuna kadar en olgun kültür, terbiye ve ahlâka sahip bir genç kız olarak kabul edebiliriz. Onun bu vasıflarının teşekkülünde, ailesinin ne derece müessir olduğunu, babası hakkında söylediği şu sözlerden anlamak mümkündür: *"...iyi terbiye edilmemi istiyordu. Orada(İzmir) Amerikan Mektebi'ne leylî verdi, ayrıca Türkçe okumam için de hususi muallim tutturdu."*

Behiç, ahlâk ve terbiyeden yoksun, vicdansız tek kelimeyle kozmopolit bir gençtir. Romanda, Avrupa mukallidi Şişli ailesinin dejenere bir ferdi olarak görünmektedir. İçinde yetiştiği aile ve çevresi, 1920'lerin Avrupa'sındaki bohem ailelerinin bizdeki taklididir. Bu çevrede Behiç, dikkatlerimizi üzerine çeken çarpıcı bir şahsiyettir: Gerek kültürü ve terbiyesiyle, gerekse hayat anlayışıyla...

O, sahip olduğu kültür ve terbiyesiyle bizden ziyade batıya mütemayildir. Aydın, fakat kozmopolit bir aydın. Bu vasıflarını doğrulayan sözleri ise şu şekildedir:

"...İstanbul'da Cerrahpaşa isminde bir yer var mıdır, varsa neresidir, bu yere şimendiferler mi, araba ile mi, tramvayla mı gidilir, bilmem. Viyana'nın her sokağını tanırım, isimlerini ezbere sayabilirim; fakat İstanbul'un semtlerini hiç görmedim."

Söz konusu vasıfları haiz olan Behiç, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki Avrupa'nın durumunu, insanın bazı değerlere karşı umursamazlığını tenkit edişiyile açıklamaktadır. Onun Avrupa'yı tanıyan bir kişi olarak söyledikleri şunlardır:

“...Avrupa’yı tanırım. Orada beni eğlendirecek yeni bir şey yok. Avrupa’nın her zevki, her eğlentisi kalıp ve kola içindedir. Her şeyi muayyendir, hatta kadınların kalpleri bile muayyen hissederler. Aşkın bile evvelden çizilmiş programları, muayyen safhaları vardır. Avrupa taşlaşıyor ve onu taklit eden İstanbul da öyle.”¹⁰⁶

Bu romanın dikkati çeken bir diğer karakteri olan Mustafa Efendi ise Cerrahpaşa’daki ailenin idarecisidir. Çevresinde açık fikirleriyle tanınan mü’min, örf ve âdetlere bağlı bir kişidir. Dini bütün bir Müslüman olduğu halde, çocuklarına istikrarlı bir terbiye verememiştir. Çocukları olan Salih ile Hatice(Belma), ailevî terbiyeden mahrum, olgun bir kültürden yoksun iki şahsiyettir. Her ikisinin de amacı müşterektir: Dıştan da olsa Şişli hayatını yaşamak...

Salih de Belma gibi aynı arzunun kurbanıdır. Onda da ailesine karşı reaksiyon Şişli hayatını tanımakla başlar. Müesses ahlâk ve terbiyeden nasibini almamış, kültürsüz, olgun bir şahsiyetten ziyade eyyamcı kalender bir gençtir. Babasına “halis muhlis softadır” diyerek, onun dinî itikadiyle alay edecek kadar terbiyesizleşmiştir.

4-Gençlik Sorunu :

Romanda gençlik meselesi olarak, savaş sonrasındaki İstanbul gençliğinin yaşayış tarzları ele alınıp işlenmiştir. Bu mesele, yüksek tabaka gençliği kadar, kenar mahalleler ve Anadolu gençliğine kadar yaygınlaştırılmıştır. Bu hal, harp yıllarında Avrupa medeniyetinin bünyesinden doğan bunalımın bir neticesi ve bu neticenin de bizim toplumumuza müessir olması meselesidir. Bunalıma sürüklenen yüksek tabaka gençliğinin ve bunların yaşayışlarının cazibesine kapılan kenar mahalle gençliğinin tek amacı vardır: Nasıl olursa olsun hayatı yaşamak...

¹⁰⁶ Mehmet Tekin, Peyami Safa’nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 16.

Bu maddi haz düşkünü, eyyamcı gençlik kitlesinde özellikle genç kızların hal ve davranışları dikkati çekmektedir. Romanda açık fikirleriyle kendini belli eden Duyunu Umumiye memuru olan Nadir, Bu genç kız kitlesini “Sözde Kızlar” diye vasıflandırarak, onların yaşayış ve davranış tarzlarını şöyle ortaya koymaktadır:

“...Bunlara verilecek en iyi isim bu: Sözde kızlar! Serbest kaldıkları zaman gördüğümüz şeyleri çekinmeden yapan bu mahlûklar, koca aramaya başlayınca sıkılğan, utangaç, tecrübesiz, saf görünmesini de pek iyi bilirler.(...) yazın Ada'da, Moda'da, kışın Beyoğlu'nda, Şişli'de kendilerine rahat, asûde yuvalar yaparlar. Hiçbir gün yerlerinde durmazlar. Her hamlelerinde gayelerine vâsıl olmak için daimî hareket içinde bulunurlar; gayeleri iki şeydir: Aşk ve koca bulmak... Aşıklarını, tahayyül ettikleri gençler arasından seçerler, onlara fedakârlık etmeye de katlanırlar, kendilerine bir damla fazla teheyyüç veren genci kızgın bir et aşkıyla severler... Koca için düşündükleri tamamıyla aksidir: Zeki bir adamla evlenmeye hiç razı değildirler. Yaşlı simsarları, bunamış tüccarları, gizli fikirler ve hareketler keşfetmek amacıyla mahrum ihtiyar zenginleri ararlar.”¹⁰⁷

Nadir, “Sözde Kızlar”ın yaşayış tarzlarını belirttikten sonra, onların Müslüman mahallelerinde nasıl telakki edildiğine de dikkati çeker. Artık mesele bir bunalımdan ziyade, muhafazakâr doğu ile batı arasında zuhur eden bir zihniyet çatışmasına dönüşür:

“...Tangolar, halis Türk, dini bütün Müslüman mahallelerinde yeni kadınlara verilen isimdi. Birkaç sene evvel, dekolte bir moda yüzünden işitilen bu isim, memleketin en kibar mahallelerine kadar her yere yayılmış, onlarca pek iğrenç bir zihniyetle lâkap yerinde kullanılmış, bugüne kadar unutulmamıştı. Onlarca tango demek, dinini, milliyetini sevmeyen; mahallesine, ailesine isyan eden; ırzını, namusunu satan, her günahı işleyen ve böyle, Allah tarafından, bin türlü hastalıklarla, hırıldaya hırıldaya öldürülen mel'un kadın demektir. Onlarca bu memlekete muhabere ve açlık ölümüne kadar her felâketin: Yangınların, koleraların, İspanyol hastalıklarının, kuduzun bir tane sebebi tangolardı. Onlarca Allah, gavura acıyor, bu tangolar yüzünden Müslümanlara gazap çektiriyordu.”

¹⁰⁷ Sözde Kızlar, s. 129-130.

4- Şehir-Taşra Tezadı :

Romanda, savaş yıllarının doğal bir sonucu olarak kabul edeceğimiz bir “şehir-taşra” tezadı meselesi vardır. Bu mesele, yalnız İstanbul-Anadolu arasında değil, mülteci, göçmen ve savaş felaketzedelerinin bulunmasıyla, İstanbul’un kendi içerisinde de bir tezad teşkil etmektedir. İstanbul’daki yüksek tabaka aileleriyle, “Tahkiki Fecayi Şubesi”ndeki halk yığınlarının yaşayış tarzları, bu tezadı açık bir şekilde gözler önüne sermektedir:

“...Camekânlı kapıya varmadan geçilen bahçede, duvarın dibine oturmuş, bitmeyen bir zamanı beklemeye alışmış, tek tük, kılıksız insanlar, çoğu kadın ve bir kısmı yerli kıyafetiyle şalvarlı ve ağbanî sarıklı erkekler vardı. Bunlar korkunç bir ejderha gölgesi tarafından kovalanarak dağ taş, bayır tepe aşmış, kocasının kesildiğini, oğlunun hastalıktan öldüğünü, kulübesinin yıkıldığını görmüş, bir yumruk kadar küçük midesine iki lokma ekmek sokmak için bir kurtarıcı taş binanın eteğine sığınmışlar, o bina ki yalnız eteğine sokulanlara değil, daha uzaktakilere, dağların ve denizlerin ortasındakilere de kurtarıcı elini uzatmak mecburiyetindedir, bununla beraber türbe gibi soğuk ve ıssız cephesiyle yaptığı iş arasında ne tezad var.”¹⁰⁸

Savaş İstanbul’u değiştirmiştir: Gerek yerleşme ve kaynaşma bakımından, gerekse fikrî ve medenî gelişmeler bakımından...savaş öncesi İstanbul ile savaş sonrası İstanbul arasında büyük farklar vardır:

“...Eskiden Rumeli, Anadolu, taşra, muhacir sözleri İstanbulluların sinirine dokunurdu, o insanlarda her zaman bir yabancılık, eksiklik, tevehhüm edilirdi, hele kibar âlemlerinde bir taşralı adamı, Sahrayı Kebir’in yarı beline kadar vahşi hayvan postu giyen zenciler gibi tiksindirici tesir bırakırdı. Bugün öyle değil, iş değişti, İstanbul’un hangi köşesinde kaynadığını bilmediği bir takım diğer fikirler, başta milliyetperverlik, mefkûre, Turancılık, halkçılık vesaire cereyanları âdeta moda oldu. Hele mütarekeden sonra, Anadolu’dan gelenler, Paris’ten, Berlin’den, Viyana’dan,

¹⁰⁸ Sözde Kızlar, s. 25.

Ekslebent'ten, Nis'ten, Venedik'ten gelenlerin itibarından fazlasını kazandılar. Gerçi, Şişli muhitinde, bazı dalkavuk milliyetperverler müstesna tutulursa, bu cereyanı sevenlerin sayısı azdı; gerçi fernk zevki alanlar, yine kıymet verdikleri âdetleri ve yaşamak tarzını değiştirmiyorlardı."¹⁰⁹

ŞİMŞEK ROMANI

Romanın ana fikri, ailenin bünyesinde doğan şüphe ve tereddütlerin kişiği tesiri altına almasıdır.

ÖZET

Müfit, Pervin'le evlendikten sonra dayısı Sacit de aralarında olmak üzere beraber otururlar. Fakat her geçen gün Müfit, mizacı sebebiyle yalnız Sacit'ten değil, Pervin'e yakınlık gösteren bütün erkeklerden şüphelenir. Sacit'le bir çatı altında yaşadığı için, şüphesini ona belli etmeye çalışır. Sacit, kendisine yönelik bu őüpheyi anlarsa da buna pek önem vermez; Pervin'le gayri meşru ilişkilerine devam eder. Pervin, kendini Müfit'e bağlı hissettiği halde, Sacit'in arzularına karşı koyamaz. Bu hal uzun süre bu şekilde devam eder.

Romanda tecrübeli bir şahsiyet rolünde görülen Ali, Müfit'e yardım elini uzatır. Fakat, Müfit içinde bulunduğu durum dahilinde Ali'den bazı nasihat ve fikirler edinirse de tatmin olmaz; sonuçta, Pervin'e bir mektup bırakarak, köşkten ayrılır, teyzesinin yanına gider. Burada bir müddet kaldıktan sonra, hastalanır. Pervin durumu haber alınca onu ziyarete gelir. Müfit Pervin'i kabul etmek istemezse de araya giren teyzesinin ricası üzerine yanında kalmasına razı olur. Bu ara Müfit iyileşirse de Sacit ile Pervin yakınlık münasebet halinde bulunurken, aniden akan őimőeęin aydınlığıyla Müfit'le göz göze gelirler. Pervin hemen dışarı kaçar; Sacit de onu bulmak için peşinden gider ve onu bulur. Dönüşlerinde, Müfit'in odasından işittikleri bir ses üzerine, Sacit odaya girer. Aralarında boğuşma başlar. Pervin içeri girince ikisinin cesediyle karşılaşır. Bu olaya kendisinin sebep olduğunu düşünerek, aklı dengesini kaybeder ve akıl hastanesine kaldırılır.

¹⁰⁹ Söзде Kızlar, s. 136-137.

SOSYAL MESELELER

Yukarıda ana fikir ve kısaca özetini verdiğimiz “Şimşek” isimli bu romanda sosyal meseleler şu şekilde maddelendirilebilir:

1.Ailevî Sorunlar

a) Kadın Anlayışı

b) Aşk

2.Kültür ve Terbiye Sorunu

3.İnsan Anlayışı

4.Sosyal Çevre-Fert Çatışması

1- Ailevî Sorunlar :

Romanda sorunların etrafında döndüğü aile, istikrarsız bir yapıya sahiptir. Yazar, bu ailedeki istikrarsızlığın tabandan yani daha önceki ailelerden geldiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu tezini ispat dairesine sokmak için de “irsiyet” kavramı üzerinde önemle durmuştur. Örneğin aşağıya alacağımız alıntı parçada, Pervin’in aile kurmadaki anlayışına ait bazı unsurlara rastlamak mümkündür:

“Pervin o kadınlardan biridir ki çocukluğundan beri, aileye ait bir fikir sahibi olamamıştır; bütün arkadaşları gibi. Ve bütün arkadaşları gibi, anasından babasından, aile geçimsizliği, büyük dargınlıklar, ihanet maceraları, nihayet gürültü koparak ayrılma, boşanma olayları görmüştür. Babası rahat duran bir adam değilmiş; zengin, kumarbaz ve çapkın. Annesi boş yere aile kurmaya çalışmış, bakmış ki yürümüyor, o da kendi havasına gitmiş. Pervin’in çocukluk hatıraları hep ana baba mücadelesiyle doludur. Kaç defa annesiyle babası ayrılmışlar, tekrar barışmışlar, hatta boşanmışlar, tekrar evlenmişler.

Pervin on altısına basmış, ergenliğin tehlikelerine maruz kalmış; fakat buna dikkat eden olmamış. Pervin bu ihmâl içinde genç kızlığını geçirmiş. Pervin’in aile hakkında fikri pek az olmuştur. Arkadaşları da hep bu türlü kadınlar, onların başından da neler neler geçmiştir. Pervin çok şey bilir, Pervin bir kadının bilmesi

lâzım gelmeyen pek çok şey bilir; ama bunun yanı sıra bilmesi lâzım gelen şeyleri de pek az bilir. Eğitimi ise üç sene iptidâî mektep. İki sene Fransız mektebi o kadar. Pervin'in bir aile kurmaya ne kabiliyeti, ne de isteği vardır."¹¹⁰

İrsiyet meselesi, Sacit ile Müfit'in üzerinde de etkisini göstermiştir. Aile anlayışı bakımından Sacit babasının, Müfit anne ve büyük annesinin etkisinde kalır; onların bazı özelliklerini benimserler. Bu irsî etkilenme meselesi, Pervin, Müfit ve Sacit'in gelişmeyen aile anlayışlarının başlıca sebebi olarak gösterilmektedir.

a) Kadın Anlayışı :

Bu konuya bakışımız, şahısların kadınlarla ilgili düşünceleri ve çevrelerini teşkil eden kadın-erkek yığınlarının hal ve davranışlarının değerlendirilişleri zaviyesinden olacaktır. Yazar, Sacit'in köşküne gelip giden kadınları şöyle tasvir etmektedir:

*"Bunlar, hep tercümei hallerini İstanbul'da birçok insanların bildiği mâcera kadınlardı: Sık sık nişanlanıp ayrılanlar, hiç evlenmedikleri halde erkeksiz yaşamayan kızlar, büyük bir hadise çıkarıp kocalarından ayrılarak dillerde dolaşan dullar, kâh İstanbul'da kâh İzmir'de, kâh Berlin'de veya Nis'te yeni bir koca ile gezen kadınlar... Sacit, birbirlerini pek iyi tanıyan ve başlı başına bir kitle teşkil eden bu kadınların çoğuyla konuşuyor ve dişilerin bu nevilerine kaymet veriyordu."*¹¹¹

Böyle bir çevrede hayatını sürdüren ve kadını oldukça iyi tanıyan Sacit'in kadın hakkındaki düşüncesi şu şekildedir:

"...bütün kadınlar, erkekte şiddetle mülâyemetin tezaadını ararlar, sertlikle yumuşaklığın bir insan ruhunda o âhenkli imtizacıdır ki her kadını nâme'mul vaziyetlerde bırakarak hayrete ve alâkaya sevk eder."

¹¹⁰ Şimşek, s. 48,49.

¹¹¹ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 24.

b) Aşk :

Behire, Müfit-Pervin arasındaki aşkın nasıl bir nitelik taşıdığını, yine Müfit'e izah ederek, meseleyi eski anlayışa da bağlamaktadır:

*"- Bilmem, anlatamam, sizin aşkıdır... ne diyeyim? Pek eski bir şey... yani eski adamların aşkına benziyor.(...) Onun için sizin halinize merakla bakıyoruz, diyoruz ki bu bin sene evvelki insanların aşkına benziyor. Hani eski zamanlarda çok aşık olan kimseler varmış? Acemlerde mi, Araplarda mı? Söyleyiniz canım... Meşhurdur... aklıma geldi: Leyla ile Mecnun, işte siz Mecnun'a benziyorsunuz."*¹¹²

Romanda bu mesele üzerinde, gerek kültürü gerekse tafsilatı izahı bakımından Ali'nin fikir ve görüşleri ağır basmaktadır. Ali, çevresinden edindiği tecrübeleriyle kendi fikrini söyleyerek meseleyi şu şekilde izah etmeye çalışır:

*"Aşkta haysiyet veya zillet aramayalım. Her ihtiras gibi, aşk da insanı en büyük irtifadan en derin uçuruma atar. Bu yükseliş ve alçalıştaki baş dönmesinin adı aşktır."*¹¹³

2- Kültür ve Terbiye Sorunu :

Romanda bu mesele, bir doğu-batı çatışmasından çok, ferdî fikirler açısından ele alınmıştır.

Kültürü ile çevresindekilere tesir edişi bakımından dikkati üzerine çeken kahraman Ali'dir. O, her insanı içtimaî seviyesinde değerlendirecek kadar bilgi ve tecrübe sahibidir. Mütevekkil değil, meraklı şarklı bir tipten ziyade ebedî hiçliğe inanmış bir garplıdır. Ali, insanda "zaaf ve kuvvet" gibi iki kavramı iyice bildiği için, çevresindeki kimseler için üzerinde tesir sahibidir. Romanda sosyolojik ve felsefî tahlilleriyle olgun bir kültüre sahip olduğunu ispatlamaktadır. O, meselelerin gelişme seyrine göre üç karakterin (Müfit-Pervin-Sacit) arasındaki mücadeleyi şöyle izah eder:

¹¹² Şimşek, s. 133.

¹¹³ Şimşek, s. 143.

“...Bir kadın kocasından, bir zevc zevcesinden, bir insan sevgilisinden istediği şeyi gizleyebilir. En basit adamın hayatı bile, başka bir adam için mütenahî, karışık, içinden çıkılmaz bir esrar yığıdır. Hatta kendi kendimizi bile iyice tanımıyoruz. Kendimizden sakladığımız esrar da vardır ki bugünün felsefesinde “gayrişuur” adını alan gizli ruh tabakasının içinde kalır. O halde nafile yere sevgililerimizin meçhûl ömürlerinin nâmütenahi teferruatına karışan esrarı öğrenmeye kalkışmayalım. En sade hayatın teferruatı bile nâmütenahidir ve sahibinden bile gizli safhalar taşır...”¹¹⁴

Terbiye meselesinde önemle üzerinde durulan nokta, irsiyettir. Romanda ortaya çıkan bazı anormal hallere, irsiyet meselesinin sebebiyet verdiğini müşahede etmekteyiz. Kahramanlar –bilhassa Müfit, Pervin, Sacit- kendilerinden önceki büyüklerinin, mizaçlarına müessir olan bazı hususiyetlerini irsiyet yoluyla devam ettirirler; roman boyunca bu halden kurtaramazlar kendilerini. Hassas bir annenin çocuğu olan Müfit, ziyadesiyle hassas ve infiradî yaşamaya mütemayil; hasis ve kendine hâkim; Ahlâkta kararsız bir anne-babanın kızı olan Pervin, doğal zevklerine azamî derecede mahkûm olacak kadar terbiyesizdir.

Romanın baş karakterlerinden olan Pervin, çocukluğu anne-baba mücadelesi arasında geçtiği için, henüz takarrür etmemiş bir terbiyeye sahiptir ki evlendiği halde aile terbiyesinden mahrum kaldığından, doğal zevklerinin sürüklediği istikamete yönelmeye mahkûm, ahlâksız bir tiptir. Pervin’in terbiyesine tesir eden bir sebep de çevresidir: “... o ahlâksız yığın içinde, onlarla beraber, bütün ahlâkî imanını kaybetmiş, türlü erkeğe şerefini ve tabiatını vermiş bir kadındır.”¹¹⁵

4- İnsan Anlayışı :

Romanda yer yer insanın bazı problemleriyle beraber ele alınıp işlendiğini görmemiz mümkündür. Bunlar daha ziyade ferdî değerlendirmeler olduğu için konumuz dışında yer almaktadır. Bizi, bir insan problemi olarak Ali’nin aşağıya alacağımız görüşü ilgilendirmektedir ki burada insan, bir terkibe gidiş zaviyesinden değerlendirilmiştir:

¹¹⁴ Mehmet Tekin, Peyami Safa’nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 26,27.

¹¹⁵ Mehmet Tekin, Peyami Safa’nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 28.

*"- Bu dünyada mutlaka bir 'kamil insan' niteliğine ihtiyaç varsa, bence bu, ihtirasla feragatin en son derecelerini taşıyan bir şarklı-garplı ruhu olabilir. Azamî derece isteyen, en şiddetli ihtiras taşıyan ve bir Amerikalı hırısıyla çalıştıktan sonra, mutlaka uğrayacağı sükût-u hayâl karşısında bir şarklı gibi feragat ve tevekkül gösteren insanın ruhu."*¹¹⁶

5- Sosyal Çevre-Fert Çatışması :

Romanda sosyal çevrenin fert üzerine olan tesiri önemli bir meseledir. Meselelere umumî olarak baktığımızda, müspet bir çevre ile karşılaşmayız. Bu sosyal çevreyi meydana getiren şahsiyetlerin çoğunluğu ahlâksız, haz düşkün ve menfaatperesttirler. Bunlar içinde her yönleriyle bizi en fazla ilgilendiren iki şahsiyet vardır ki bunlar Pervin ile Müfit'tir.

Pervin içinde bulunduğu çevrenin ahlâksızlığını bildiği halde, onlardan ayrılmak istemez. Hatta bu uğurda Müfit'i aldatacak kadar ileri gider. Pervin'in bu davranışı, sadece kendi şahsî temayülü olmaktan çok, sosyal çevredeki tenakuzdan, gelenek değişmesindedir. Burada eski ve yeni hayatın ahlâkî değerleri arasında bir tezat olduğu görülür. Pervin bu tezatın ezdiği bir yeni zaman kadınıdır.

Müfit ise mizacı itibariyle bu sosyal çevre ile uyuşmayan bir tiptir. Romanda, sosyal çevre-fert çatışmasına en bariz misal, Müfit'in davranışlarıdır. Müfit, daima çevresinden uzaklaşıp, mefkûresinin güzelliği içinde yaşamayı arzulamaktadır. Sosyal çevresiyle kendisi arasında tezahür eden en küçük bir mesele tenakuza yol açar:

*"Hakikatte bu tenakuz, cemiyette, an'anenin hisolunmayacak derecede değişmesindedir. Eski kıymetler cetveline göre Müfit'in bu vefası ahlâkî bir tekâmül, yeni kıymetler cetveline göre hem biraz idrâk, biraz da irade eksikliğidir. Her insan, her devirde, an'anevî bir intikal içinde bulunduğu için bu tenakuzu güç kavrar veya kavrayamaz."*¹¹⁷

¹¹⁶ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 28.

¹¹⁷ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 29.

Nitekim bu ruh hali içinde bulunan Müfit, etrafını kuşatan ve kendisini bir cendere gibi sıkı bu sosyal çevre ve şehir hayatını, bu tezdin arasından görür ve onunla kendi ruhu arasında bir yabancılık hisseder. O, cemiyetin adamı değil, infiradî yaşamaya mütemayil bir münzevidir:

“... Bir şehrin hareketi, ne baş döndürücü manzara: Bir dört yol ağzında, insanların, tramvayların, otomobillerin ve arabaların kaynayışı, o keskin sesler, o hızlı ve tehlikeli bin hareket, o seygar ışık tufanları, o cehennemî gürültü, o hay-huy, o keşmekeş, o ihtilâl-i dehhaş...

Elektrik oyunları, kitle hareketleri, eşya bediaları, kıyafetler her saniye değişen insan şekilleri, tavırlar, türlü içtimaî münasebetler, türlü his tenevvüleri, gayet şiddetli, mütenevvi, müteharrik, nihayetsiz, büyük bir âlem bu: Şehir.”¹¹⁸

BİR AKŞAMDI ROMANI

Romanın ana fikri, yaşama arzusuyla dolu olan ve bu arzusunu gerçekleştirmek isteyen hâyâlperest bir genç kızın, hayatın gerçekleri karşısında hâyâl kırıklığına uğramasıdır.

ÖZET

Meliha, İzmit’in orta halli bir ailesinin kızıdır. Annesi vurdumduymaz, hoppa bir kadın, babası Şükrü Efendi hasta bir kişidir. Babanın hastalığına karşı anne kayıtsızdır; baba öksürürken, anne şarkı söyler. Meliha annesinin davranışlarından dolayı ondan nefret eder, babasını sever. Anne ile kızı birleştiren tek nokta, yaşama arzusudur. Romanda bu yaşama arzusundan doğan olaylar hikâye edilmektedir.

Bir akşam vakti bu aileye uzak akrabalarından ve dejenere bir tip olan Kâmil Bey isminde bir subay gelir. Kâmil, geldiği ilk günlerden itibaren anne ve kızda – hatta kıskançlık derecesinde – hissî arzular uyandırır. O, önce anneyi baştan çıkarır; sonra Meliha’yı İstanbul’a kaçırarak, onunla evlenir. Bu, Kâmil’in ikinci evliliğidir. Zira daha önce Bert adında bir Fransız ile evlenmiştir.

¹¹⁸ Mehmet Tekin, Peyami Safa’nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 29.

Şükrü Bey, çok sevdiği kızının hasretine dayanamayarak, vefat eder. Anne Yozgat'a kardeşinin yanına gider. Meliha ilk aylarda mutludur ve kocasından memnundur. Ancak öyle bir zaman gelir ki Bert'in Fransa'dan dönüşüyle her şey değişir. Bu andan itibaren Meliha'da Kâmil'e karşı bir şüphe uyanır. Bert'in gelişiyile bu hâl kine dönüşür. Kâmil ilk günler kıvrak zekâsıyla Meliha ile Bert arasında ahenk kurar. Bir müddet sonra da Anadolu'ya geçip, "Millî Mücadele"ye katılır. Bu zaman zarfında Bert, çocuğuyla beraber tekrar Fransa'ya döner. Meliha ise, Kâmil'den intikam alma hissine kapılarak çeşitli erkeklerle düşüp kalkar. Neticede Kâmil şehit düşer. Meliha da daha önce kendi isteğiyle dayısının yanından İstanbul'a çağırdığı annesiyle birlikte tekrar İzmit'e döner.

SOSYAL MESELELER

Yukarıda kısaca özetini verdiğimiz "Bir Akşamdı" romanında meselelerin düğüm noktası, ailedir. Savaş zamanlarında en büyük sarsıntıyı bu müessesese görür. Savaşların tesiriyle çözülme aileden başlar; fert sarsıntı geçirir, değişikliğin peşinde koşar, yaşama arzusuyla kavrulur. Sarsılan yalnız kişi değildir; toplum da sarsılmıştır. Sarsıntı geçiren Türk toplumunda –bilhassa İstanbul'da- içinde bulunan devrin mahsûlü diyebileceğimiz yeni bir buhran doğar: İnanmak buhranı... Bu buhran, toplumdaki bütün müesseseleri –fert de dahil- tesiri altına alır. Bu durumdan en fazla muzdarip olan ferttir. Fert, sarsıntılı bir devrede, her gün inkılâb anları geçiren bir toplumda değişikliğin peşinde koşar: Kimi her gün bir değişiklik yaşama isteğiyle kıvrandır; kimi gün değişen yaşayışını daha da değiştirmek için yeni sergüzeştler arar kendine kimi de gün içinde monoton bir hayatın verdiği sıkıntıyla kendini kaybeder.

Romanda sosyal meseleleri şu şekilde tespit edebiliriz:

1. Devir Sorunu
2. Ailevî Sorunlar
 - a) Kadın-Erkek Anlayışı
 - b) Evlilik Anlayışı
3. Kültür Sorunu

1- Devir Sorunu :

Romana konu olan devir, “Harb-i Umumî” yıllarıdır. Roman, Kâmil’in savaş hatıralarıyla başlar; Birinci İnönü Muharebesi’yle biter. Kâmil’in hatıraları olan ve Meliha’nın muhayyilesini işgal eden sözler, hem savaşın genel mahiyetini de ortaya koyar:

“...Harp meydanı. Orada, yüz elli kişinin bir anda berhava olması. Orada, ufka bakan bir çift güzel gözün bir anda kararması, delinmesi, kan püskürmesi. Orada, dimdik dururken yere çöküşler. Orada, haykırıışların en samimîleri. Orada, bin anayı hıçkırtacak bir gülle.

Orada, dibi kurumuş bir matara ağzına yapışan çatlak dudakların karı ve sevgili dudaklarını özleyişi. Orada, ölüm, her saniye kulak dibinde vızıldar.¹¹⁹

Üstteki harbin genel mahiyetinin yanı sıra, Kâmil’in aşağıya alacağımız sözleri de cephenin halini ortaya koymaktadır:

“...Cephe...Cephe...Bu kâh bir çadır içindir; kâh sık ağaçlıklar içinde ıssız bir yoldur ki insan, orada kendini harpte değil, bir akşam üstü Sarıyer’deki bentlerde gezintiye çıkmış sanır; kâh geceleyn bir tepedir, uzakta düşmanın attığı tenvir fişekleri görünür ve infilâk sesleri gelir. Asıl harp, taarruz bittikten sonra gözle görülür: Yaralılarla dolu meydanlarda yüründüğü zaman.”¹²⁰

Devrin çeşitli hadiseleriyle karşı karşıya kalan Türk toplumu, sarsıntılar geçirir: Aileler dağılır, fertler yok olur, müesseseler yıkılır. Maddî ve manevî sahalarda çöküş başlar. Bütün bu durumlara meydan veren hadisenin ne olduğunu, aşağıdaki parçadan çıkarmak mümkündür:

¹¹⁹ Bir Akşamı, s. 9.

¹²⁰ Bir Akşamı, s. 64.

“Kâmil Birinci İnönü’de harbe gidiyor. Düşününüz, ne basit bir şeydir ki bir Yunan neferi, silahının fişeklerini sürer, namlusunu ufukta mübhem bir noktaya diker, tetiği çeker, kurşun tabii seyrini yapar, canlı veya câmit bir noktaya saplanır; bu nokta câmit ise ne mutlu; canlı ise bir Türk askerinin kafatası, gözleri, çenesi, göğsü veya kalbidir. Bu Türk askeri bir zabıt de olabilir ya? Bu zabıt Kâmil de olabilir ya? Şüphesiz. Halbuki o Yunan neferi, silahının namlusunu yarım milimetre sağa veya sola çevirmekle Meliha’nın hayatını büsbütün başka bir vadiye sevk edebileceğinden haberdar değildir. Çünkü hareketlerimizin neticelerini bilmekten, hatta, tahmin etmekten aciziz.”¹²¹

2-Ailevî Sorunlar :

Romanda istikrarlı bir aile yoktur. İzmit’teki Şükrü Bey ailesi, fertleri arasında hürmet ve sevgi bağları kopmuş bir ailedir. Bu aile, İstanbul’dan İzmit’e geldiği için henüz çevreyle de uyuşamamıştır. Fertleri, ailenin temelini sarsacak derecede farklı amaçların peşinde koşarlar.

Aile reisi Şükrü Bey hastadır; karısı ve kızına karşı da dirayetsizdir. Karısından bir şey rica edemez, kızına söz dinletemez; daha doğrusu sözünü dinletecek kudretin kendisinde var olup olmadığını idrak edemez. Kendisinin öksürükleri karşısında şarkı söyleyen karısının mesuliyetsizliğiyle kahrolur ve bir şey yapamamanın acizliğiyle ölümü özler. Neticede ölür.

Meliha ve annesi... Aynı çatı altında yaşayan mesuliyetsiz, ahlâksız ve haz düşkününü iki şahıstır. Zaman zaman müşterek amacın peşinde koşarlar: Her ikisi de değişmenin yolunu daha doğrusu değişerek yaşamayı arzular. Eve misafir gelen Kâmil’e karşı ikisi de aynı hissi duyar. Anne de Kâmil’e yönelik arzularını gerçekleştirir, Meliha da. Her ikisi de birbirine düşmandır. Anne, babanın öksürükleri karşısında şarkı söyleyerek ondan nefret eder. Meliha da annesinden nefret ettiği için, babasına merhamet duyar. Anne İstanbul’dan İzmit’e geldiği ve yaşlandığı halde, öksüren kocanın karşısında yine geçmişteki hoppaca davranışlarını devam ettirmeye çalışır. Meliha, annesinin bu davranışlarından nefret ettiği için, onun ıstırapları karşısında sevinç duyar. Annenin ıstırapı, kızı için sevinç kaynağıdır.

¹²¹ Mehmet Tekin, Peyami Safa’nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 277.

“...Annesinin ıstırabı onun en büyük sevinciydi. Onu büyük bir felâkete lâyık görüyordu, hatta bunu yapmak istiyordu. Annesinin de babası gibi öksürmesini istiyordu.”

Baba, anne ve Meliha: Bir çatı altında yaşayan; fakat müstakil hayat süren üç varlık... Baba hasta haliyle -annede nefreti, Meliha'da acıma hissini uyandırır. Annenin ferdi hayatı ve her şeye sahip olma arzusu, Meliha ile babayı tek noktada birleştirir. Bu ortak nokta ise ikisinin de mutsuz olacağı bir noktadır. Bunun yanında farklı noktalar daha ağır basmaktadır. Baba felâkete alışkındır ve yaşamak istememektedir; Meliha ise, bunun aksine yaşamak istemektedir.

a) Kadın-Erkek Anlayışı :

Evinde çeşitli kadınlarla yaşamaya alışkın olan Kâmil, kadın psikolojisini iyi bilir ve değerlendirir: Onun anlayışına göre “kadınlar için zevk aldatmaktır ve aldatılmaktan şikâyet etmek de zevktir. Kadının insiyakî hilesi, erkeğe aldanmak suretiyle onu aldatmaktır. Hoş, felsefî olarak aldanmak aldatmaktır. Safsata? Hayır, bu bir hakikattir.”¹²² Ve yine Kâmil için “Ahlâk, fazilet, izdivaç, aşk... Erkek ve kadın garizeleri arasındaki bu mücadelenin muhtelif safhalarına verilen mücerret isimler”dir.

Kâmil'in nazarında dünyanın bütün kadınları bir tek kadını vücuda getirir. Yine ona göre bir erkeğin kadından tatmin olması demek, her tipten bir kadınla düşüp-kalkması demektir. Onun için yaşamamanın sırrıdır bu.

b) Evlilik Anlayışı :

Kâmil, Meliha'ya, evliliğin insanı bekârlık ve yalnızlıktan kurtarmayacağını tam tersine daha da yalnızlığa sürükleyeceğini söyler:

“-Yalnız kalmamak için evlenirler, Meliha Hanım ve evlendikten sonra bekârlıktan ziyade yalnız kalırlar, bütün evliler, Meliha Hanım.

¹²² Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 48.

-Yani?

-Çünkü evlenmek, insanın kendi kendisiyle ikileşmesini meneder, büsbütün yalnız bırakır.”

Romanın diğer kahramanlarından Cevat Bey ise, araya aşk ve toplum gibi kavramları da katarak meseleye daha geniş bir açıdan bakar:

“-Bir izdivacın mukadderatı zevç ve zevce kuvvetlerinin seyrine tâbidir. Her izdivaç bir teraziye benzetilebilir: Kefelerine kadın ve erkek otururlar; aradaki tevazün, iki taraf kuvvet ve sıklıklarının tezyidine çalıştıkları için bu zut temayüllerden iki cins arasındaki maruf mücadele doğar. Bu mücadele aşkta en şiddetli olur, fasılasız devam eder; çünkü ihtirasın beklemeye tahammülü yoktur ve gayesine çabuk vasıl olmak istemesi tabiidir; dostlukta ihtiras, vasatî temayüller derecesinde olduğu için gayeye vusulde acelesi yoktur, teenni, betaet, müsamaha onun seciyeleridir, beklemesini bilir, hatta zayıf zamanlarda karşı tarafa yardım eder. İzdivaç da dostluğun aynısıdır, iki taraf arasındaki mücadelenin teftişini kısmen cemiyet taahüt etmiştir ve zevç ile zevce müşterek olarak, cemiyete karşı da bazı taahütler altına girmişlerdir. Bu itibarla izdivaç, kadınla erkeğin arasındaki harpte cemiyetin hakemliğini kabul etmektir.”¹²³

2- Kültür ve Terbiye Sorunu :

Bir Akşamdı romanında kültür meselesi, bir zihniyet veyahut Doğu-Batı çatışmasından ziyade, bir ferdî yabancılaşma meselesi olarak ortaya çıkmaktadır. Tarihe, topluma ve inanca karşı yabancılaşma. Fert kendi tarihi yerine, eski Roma tarihini okur; kendi toplumunun örf ve âdetlerine saygı duymaz, inanmak buhranı ile kıvrır. Bu meseleye açıklık kazandırmak için, roman kahramanlarının yetişme tarzlarına ve kültürlerine eğilmek gerekir.

¹²³ Bir Akşamdı, s. 117.

Kâmil, Harbiye Mektebi mezunu bir subaydır. Askerdir; fakat gözlerinden hülyalar taşır; daha doğrusu donjuandır. En önemli özelliği, en büyüklük peşinde koşmasıdır. Bu en büyüklüğe merakı, yalnız askerî sahada değil, sosyal hayatında da vardır. Askerî sahada tarihin büyük isimlerine hayrandır: Napolyon, Sezar, Ogüst gibi... Sosyal sahada büyük donjuan olma özlemini duyar: Dünyanın her tipten kadını ile yaşayacak kadar. Aşağıda bahsedeceğimiz parçada Kâmil'i tam manasıyla anlamak mümkündür: Kültürüyle, idealiyle, inancıyla....

“...Bu, kafasını harislerin maceralarıyla doldurmuş bir hâyâlperesttir. Harisler: Napolyon, Sezar, Ogüst. Maceraları: Fetihler. Dehaları: Strateji. İster bir kale, ister bir kadın için olsun, stratejiyle fetih. Küçüklüğünden beri harislerin maceralarını okudu. Roma tarihini “Rüştiye-i Askeriye”den beri çok severdi. Orada çok harisler var. Büyük olmalı der, büyük, büyük, büyük... Bu onun her şeye verdiği kıymet hükmüdür: Büyük. Büyük insan. Büyük vak'a. Büyük koltuk. Bu adam büyüklük delisidir; az iradeli ve çok hâyâlperest. Çok tahayyül ettiği için az iş görür, cehdini muhayyilesinde eritir; fakat bu hâyâlî zaferlerin azameti içinde kendini de büyük görür. Bir hayli megalomaniye mahkûm. Büyük işi sever.”¹²⁴

Kâmil romanda müspet değerlerden çok menfî vasıflar taşıyan hatta, ahlâkî bir sukûtu temsil eden bir tiptir. Amacı iki noktada toplanır: Tarihin büyük şahsiyetlerine tutkunluk ve donjuanlık... Roma tarihini okur ve “Roma tarihi necabetlerle doludur.” diyerek bu tarihi yüceltir. Kâmil en büyük olmayı, sosyal hayatında da uygulamaya çalışmıştır. Aşkta, Jülyos Kayser'in stratejisine, Napolyon'un “Kadına karşı en iyi hücum, firardır.” Sözüne inanmaktadır. Aşkı da tarihî bir açıdan tarif etmektedir.

Bu konu doğrultusunda hareket edersek romanın bir diğer ana karakteri olan Meliha ise kültürlü bir kadın değildir. Onun terbiye ve davranışlarında daha çok “irsiyet”in rol oynadığı söylenebilir. Annesinin bazı hususiyetlerini kendisi de benimsemiştir. Anne ahlâksız ve hoppadır. Meliha da neticede böyle olur. Meliha her şeyden önce ailevî terbiyesinde kusur edilmiş bir kızdır. Annesine saygı ve sevgisi yoktur. Babasına sadece merhamet duymaktadır.

¹²⁴ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 45.

Meliha romanda yaşanan olaylar neticesinde Kâmil'in ikinci karısı derecesine düşer ve zaman zaman bir Fransız kadınıyla aynı çatı altında yaşamayı düşünecek kadar da haysiyet duygusunu kaybeder. Bert ise bir Fransız'dır. Kâmil ile evlenince ailesini terk eder. Fakat milliyetini terk etmez; hatta bir Türk ismi taşıyan oğlu Selçuk'a Türkçeyi değil, Fransızca'yı öğretir. Oğlunu Fransız kültürü ve terbiyesiyle yetiştirir: İstanbul'u, oğluna Konstantinopolis olarak tanıtır.

Cevat ise, romanın kültürlü bir kahramanıdır. Fakat inanç yönüyle zayıftır. Ona göre inanmak, insan zekâsı için felsefî bir azaptır. Cevat'ın gayrî asrî bir hastalığı vardır: Düşünmek. On dokuzuncu asrın sonlarında dünyaya geldiği için olacak, her şeyin nedenini araştırmak illetinden kendini kurtaramaz. Yani bu kahramanımız bir mütefekkindir, sakalsız bir mütefekkindir.

Cevat'a göre bu asrın en büyük problemi, inanmak buhranıdır ve yine "En yeniler için bu buhran da yoktur. Çünkü inanmaya muhtaç değiller." dedikten sonra, bu asrı şöyle değerlendirir:

*"-Bu asrın büyük seciyelerinden biri. 'fevkalitiyat' a mecbûliyetidir. Eskiler itiyatta zevk bulurlardı. İtiyada karşı harp açan ilk asır budur. Hatta bu savlet, Rönesans'takini de geçer."*¹²⁵ Aslında Cevat da yukarıda bahsi geçen inanmaya muhtaç olmayanlar zümresine dâhildir. Şüpheci ve nihilisttir.

CANAN ROMANI

ÖZET

Bir Çerkez kızı olan Canan, güzel fakat bencil ve ihtiraslıdır. Küçük yaşta esirciler tarafından alınarak saraya satılır. Burada güzelliğiyle dikkatleri üzerine çeker. Biraz büyüyünce onun güzelliğinden çekinen kadın efendi, Canan'ı Şâkir Bey'lere satar. Canan burada farklı muamele görmeden evin çocukları Perihan ve Faik'le beraber büyür. Gelinlik devresinde Kâzım Bey isminde bir binbaşıyla evlenerek Edirne'ye gider. Fakat bir süre sonra Kâzım Bey'den ayrılarak, İstanbul'a döner.

¹²⁵ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 112.

Lami ile tanışır. Kısa zamanda Lami'yi kendisine aşık eder. Daha sonra Lami, karısı Bedia'dan ayrılarak, Canan'la evlenir. Fakat Canan, evlendikten sonra da erkeklerle gayri meşru münasebetini devam ettirir. Lami onun hakkında bazı dedikodular duyarsa da önceleri bunlara önem vermez; ancak bir gün Canan'ı, arkadaşı Selim'le gizlice konuşurken yakalayınca, ondan şüphelenir.

Bu arada, Canan'ın annesi olduğunu iddia eden Adapazarlı bir kadın çıkagelir. Fakat Canan onu tanımaz; evden kovmak ister. Lami ise kadına acıdığı için onu evde alıkoyar.

Canan hakkındaki şüpheleri gitgide kuvvetlenen, üstelik arkadaşı Selim'den onun aleyhine kötü şeyler duyan Lami, karısını öldürmeye karar verir. Evde yalnız oldukları bir gün aralarında boğuşma çıkar; Canan'a annelik iddia eden kadın bunu önlemeye çalışırken, biraz da Lami'yi kurtarmak için Canan'ı öldürür ve evden kaçar. Neticede eski karısı tarafından affedilen Lami, tekrar yuvasına döner.

SOSYAL MESELELER

Canan romanında sosyal meselelerden ziyade, olay ve macera ön plânda gelmektedir. Olay, Lami'in Bedia'dan ayrılıp Canan'la evlenmesiyle başlar; Canan'ın annesinin ortaya çıkışıyla düğümlenir. Canan'ın annesi tarafından öldürülmesiyle çözülür; Lami'in tekrar Bedia'ya dönmesiyle biter.

Romanda esas bu macera olmakla birlikte, özellikle şahısların temsil ettikleri fikir ve zihniyetler bakımından geniş bir sosyal meseleyi tespit etmek mümkündür:

Kültür ve Aile Sorunu :

Eserde yaşayış tarzı, inançları, hayat görüşü ve kültürüyle birbirine zıt iki aile vardır. Bedia ve Şakir Bey aileleri. Canan bu ikincisine mensuptur. Bedia'nınki muhafazakâr, Müslüman-Türk ailesidir. Buna karşılık Şakir Bey ailesi ve onun etrafında toplanan çevre dejenere bir muhiti teşkil etmektedir. Bu ailelerin zihniyet ve kültür farkları, onları temsil ve ifade eden şahıslarda görülmektedir.

Bedia'nın babası Abdullah Efendi, "dini bütün, Müslüman bir adam" dır. Devlet-i Osmaniye'nin her yeni gemilerinde ve harp bölgelerinde süvarilik etmiş, kaza ve kadere inanan, mütevekkil bir kişidir. Ona göre felaketin otuz bin türlü vardır, bu otuz bin türlü felaket de Allah'tandır, saadet ve felaket Allah'tandır, hayat ve memat Allah'tandır, hayır ve şer Allah'tandır.

Abdullah Efendi'nin kültürü şark kaynaklarına bağlıdır. O, Kısas-ı Enbiya'yı okur, Allah'ın kitabını tarihî ve bahrî bütün eserlere tercih eder. Kur'an-ı Kerim'i tefsirlere bakarak, her konuşmasında daima ayet ve tefsirler zikretmektedir.

Bedia üzerinde, babasının itikat ve kader anlayışının büyük tesiri vardır. O da, Lami'in kendisini terk etmesini bir kadere rıza ve tevekkül şeklinde karşılar. Bu duygusunda hanımnesinin telkinlerinin de rolü vardır. Bundan dolayıdır ki, Bedia, roman boyunca, hiç değişmeyen, ahlâk ve fazilet sahibi bir kadır hüviyetinde görünür.

İkinci aile, Canan'ın da içinde bulunduğu Şakir Bey ailesidir. Bu ailenin fertleri, başta Şakir Bey, hiçbir ahlâk ve cemiyet kaydı gözetmeden yaşayan varlıklardır. Kimsenin kimseye verilecek hesabı ve birbirleri karşısında mesuliyeti yoktur. Şakir Bey, mezhebi geniş, ahlâksız, suistimalci bir şirket müdürüdür. Ailenin diğer fertleri gibi evine gidip gelenlerin hepsi de ne oldukları meçhul, dejenere kimselerdir. Canan, gururlu, hırslı, cinsî arzularına tâbi bir kadındır. Şakir tarafından küçük bir kızken saraydan alınarak manevî evlat edinilmiştir. Büyüyünce bütün erkekleri peşinde sürüklemekten zevk duyar. İhtirası uğruna yapamayacağı ahlâksızlık yoktur.

Şakir Bey ailesine gelip giden erkekler arasında her yönü ile kendini gösteren, şahıs, Selim'dir. O, kültürlü, tahlil kabiliyetine sahip bir genç olmakla beraber, içinde bulunduğu çevreye uymuş hatta arkadaşının karısına alâka duyacak kadar ileri gitmiştir. Çünkü aile mefhumu tanımaz ve kendine mahsus tahlil tarzı ile aileyi şu şekilde değerlendirir:

“Aileye gelince, bu mefhum, yüksek ve münevver sınıfın âdetleri arasından çekiliyor. Orta sınıf da, bugün yarın o vaziyete gelecek. Vasatî Avrupa’da, şimdi, cinsi kıskançlık, tarihten bir sayfa olmuştur. Hukuk, daima adetlerin peşinden gider, önüne geçmez. Avrupa’da aileye ait “Moeurs”ler kat’i istihalesini geçiriyor. Bu istihale bitince, bazı kamunlarda aile hukuku telâkkilerini değiştireceklerdir. Altı bin senedir zevceler kocalarına, kocalar, zevcelerine ihanet ediyorlar.

Hâlâ Roma hukuk telâkkilerini muhafaza edemez. Âdetin istihalesi aileyi kendiliğinden mahvettikten sonra meslek hukukileşecektir. Burada namusa ve izzet-i nefse taaluk eden ne vardır ki, çok afif adamlar, zevceleri tarafından aldatılmışlardır. Bütün aldatan kadınları ateşte yaksak, Hazret-i Havva’nın zürriyetinden pek mahdut bakiye kalır.”¹²⁶

Selim, kadın ve kadının aile içindeki yeri hakkında da şunları söyler:

“- Üç türlü kadın vardır: Avam kadını, orta halli kadın, asrî(batılılaşmış) kadın. Avam kadını aç kalmazsa kocasını sever, aldatılmazsa aldatmaz. Bunlar mazinin kadınlarıdır. Orta halli kadın, sadıktır. Aç kalsa da kocasını sever. Aldatılrsa da aldatmaz, çok sabırlıdır, aşkı uzun sürer; fakat bir kere de kızarsa en fena şeyi derhal yapar, derhal sükût eder ve hünersiz, abdal bir kadın olur. Bunlar hâlin kadınlarıdır. Asrî kadın, zekidir. Kendi zevkini her şeye ve herkese tercih eder. Mutlaka aldatmak ister; çünkü aile sistemini gülünç bulur ve bu sistemin günün birinde iflâs edeceğini bilir. Bunlar istikbalin(geleceğin) kadınlarıdır.”¹²⁷

Selim’in kıskançlık konusunda da kendine mahsus fikirleri vardır. Kıskançlık, ifrata varmamak şartıyla faydalıdır ona göre. Zira, bu duygu, hem yaşamaya hevesimizi çoğaltır, hem de dost seçmede işe yarar. Nihayet Selim, züppeliği, kadınlara has bir özellik olarak düşünür. Onun nazarında kadınların hepsi aynıdır ve aynı derecede önemlidirler. Birbirlerinden ancak vücut farklılıklarıyla ayrılırlar.

¹²⁶ Canan, s. 251-252.

¹²⁷ Canan, s. 180.

ATTİLÂ ROMANI

Romanın ana fikri, Attilâ'nın imparatorluk yıllarına rastlayan M.S. 5 inci asırda Hun hayatı ve Hun-Roma ilişkileridir.

ÖZET

Doğu Roma imparatoru Teodos, Attilâ'ya suikast için bir elçi heyeti gönderir. Bu heyette Attilâ'nın adamlarından olan ve Kostantiniyye'de oturan Odekon da bulunur. Roma, Odekon'un Attilâ'ya yakınlığı perdesi altında suikast şüphesini bertaraf etmek isterse de bu hal, Attilâ'nın maiyeti tarafından kısa zamanda ortaya çıkarılır. Attilâ bu meseleye dayanarak Roma'ya karşı bazı şartlar ileri sürer:

Suikastı düzenleyen Krizafyüs'ün başını ve vatan haini Hunların gönderilmesini talep eder. Attilâ Roma ile olan müzakerelerin cevabını bekler, Gol seferi hazırlıklarını sürdürürken, Onorya adında Romalı bir kıza aşık olur; onunla gizlice bir kulübede buluşur. Onorya, Attilâ'yı güzelliği ve zekâsıyla kendine bağlar. Fakat araya kraliçe Kerka'nın kıskançlığı ve tertibi girince, Attilâ, bu Romalı kıza sınır dışı ettirir. Onorya, sınırda yanındaki Hun askerinden birini kendini âşık ederek, tekrar gizlice Hun ülkesine girer. İlk günlerini bir köylü kadının yanında geçirir; yine de bu kadının vasıtasıyla saraya girer; kraliçenin en gözde nedimesi olur. Bu arada Attilâ Gol seferinden muzaffer olarak döner. Nedimeler arasında gördüğü Onorya'yı tanır. Onunla tekrar buluşmaya başlar. Onorya, Attilâ'ya kraliçe ve cüce Zerkon'un daha önce kendisinin Hun topraklarından atılmasıyla ilgili oyunları anlatır. Attilâ bunların doğru olduğunu cüce Zerkon'a itiraf ettirir. Kraliçeye yardımcı olan Zerkon'u onun haberi olmadan Afrika'ya sürer.

Attilâ bu defa yeni bir toprağı Hun ülkesine katmak için, İtalya seferine çıkar. Kaleleri bir bir fetheder. Akile kuşatmasını da tamamlayıp, Roma'ya yönelince, kendisini bir heyet karşılar. Papa ona Roma'yı kuşatmaması için yalvarır; çeşitli tavizler vereceğini vaat eder. Roma kuşatmasından vazgeçilir. Bu arada kraliçe Kerka'nın öldüğü ve kendisi savaştayken Hun ülkesinden ayrılan Onorya'dan mektup geldiği kendisine bildirilir. Attilâ ordularını toplayarak, Alp yoluyla ülkesine yönelir. Yolda rastladığı İldiko adındaki bir kıza da yanına alarak, sarayına getirir. Bir müddet sonra onunla evlenir. Fakat evlendiği gecenin sabahında yatağında ölü bulunur. Ve hayatı boyunca erkeklere galebe eden insan, kadınlara mağlup olur.

SOSYAL MESELELER

Attilâ romanı tarihi bir romandır ve beşinci yüzyıl Hun ve Roma dünyasının meselelerine ışık tutmaktadır. Roman yazarı, yer yer bazı yabancı efsaneler ve tarihî kaynakları da zikrederek, meseleler karşısında objektif davranmaya çalışmıştır. M̄eselâ: Attilâ'yı bir barbar olarak vasıflandıran Romalı tarihçilerin karşısına romancı, Cermen ve Macar efsane ve tarih kaynaklarını çıkarır. Lâtin efsaneleri Attilâ'dan, "kaza ve kaderin yarattığı bir ebedî azap ve harâbe Mesihî'dir. İnsanlığı kahretmek ve bu aralık bütün günahkâr Romalıların fenalıklarını cezalandırmak için yeryüzüne gelmiştir." diye bahsederken, efsaneleri onun barışçı ve misafirperver, Macar gelenekleri ise "Hunların ruhu" olduğunu söyler. Romancı efsane ve geleneklerin yanı sıra bazı tarihçilerden iktibaslar da yapar: Herodot, Pirüsküs ve Jurdanes gibi...

Romanda geniş mânada ve çağın sosyal meseleleri olarak şunları tespit edebiliriz:

1. Medeniyet Sorunu

a) Hun Medeniyeti

b) Roma Medeniyeti

2. Hun Medeniyeti'nin Yarattığı Cihangir Tipi: Attilâ

3. Dönemin Genel Sosyal ve Politik Görünüşü

1- Medeniyet Sorunu :

a) Hun Medeniyeti :

Romanda Hun medeniyeti çeşitli unsurlarıyla ortaya konulmuştur. Bu unsurların başında askerlik gelmektedir. Avrupalı kavimlerin "kundurasız" bir kavim olarak vasıflandırdığı Hunlar, gerçi göçebe, basit giyimli, sade yaşayışlıdır; fakat aynı zaman da atından biran inmeyen, kelimenin tam anlamıyla cihângir bir "ordumillet"tir. Ona bu vasfı kazandıran başlıca âmil, terbiye tarzıdır. Bu ise, daha çocukluktan alıştırdıkları şu iki faktöre dayanır: Gelenek ve tabiat...

“...Hunlar, yenidoğan çocuklarının yüzlerini kızgın demirle dağlarlarmış ve sakal köklerini öldürürlermiş. Bunun için Hunlar, kadınlar gibi tüysüzlermiş. Yemeklerinin mevsimle ilişkisi yokmuş, vahşi nebat kökleri yahut da kalçalarıyla atın sırtı arasına yerleştirilerek ezdikleri etleri yerlermiş. Ne evleri ne kulübeleri varmış.”¹²⁸

Hun toplumu, her bakımdan atlı-göçebe bir toplumdur: “...Hunlar bir çatı altında kendilerini emin bulamazlarmış. Esasen bu kavmin dağdan dağa, ormandan ormana gittiği, mütemadiyen mesken değiştirdiği, çocukluktan beri bütün ıstıraplara, susuzluğa, açlığa, soğuğa mukavemete alıştığı mâlumdu. Onlar muhaceret ederlerken sürüleri yanlarındadır. İçinde aileleri bulunan arabalarında kadınları erkeklerinin esvaplarını örer ve dikerler, erkekleri tarafından orada kucaklanırlar. Çocuklarını orada dünyaya getirir ve buluş çağına kadar orada terbiye ederlerdi. Hunlara nereden geldiklerini, nerede yaşadıklarını sorunuz, cevap alamazsınız. Zira kendileri de bilmezler.”

Hun medeniyetinde gelenek ve âdetler çok önemli bir yer tutmaktadır. Evlilik ve kadın telakkileri de geleneklere oldukça uygundur. Onlar bu yönleriyle Moğol âdetlerine yaklaşmışlardır. Zira Moğollarda olduğu gibi Hunlarda da siyaset ekseriya memleket âdetine karışmaktadır. Hun cihângirleri kurban ettikleri adamın dul karısını veya kızını kendi karıları olarak almaktadırlar. Asya fatihlerinin sık sık evlenmelerinin sebebi bundandır. Hunluların, kısacası evlilikte geleneklerine son derece bağlı oldukları söylenmektedir.

Hun sosyal hayatında önemli yer tutan örf ve geleneklerden biri de ölü görme merasimidir. Ölü, kendine ait bir kıymet ifade eden eşyalarıyla beraber gömülür. Bu eşyaların her biri, ölenin hayatta yaptıklarını veya ideallerini temsil etmektedir. Meselâ, Attilâ şöyle gömülmüştür: “Cenazesi birbiri ardı sıra üç tabuta konmuştu: Altından, gümüşten, demirden tabutlar...”

¹²⁸ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 69.

Demir tabuttan maksat: Attilâ'nın bu maden vasıtasıyla dünyayı kendine ramettiğini anlatmaktı; gümüş ve altından maksat da: Hun hâkanının milletine servet, refah ve saadet verdiğini ifade etmekte."

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki bir Hunlunun hayatındaki belki de en önemli şey sahip olduğu atıdır. At, Hun hayatının ve medeniyetinin vazgeçilmez bir unsurudur. Kuş için kanat ne ise, Hunlu için de at odur. Atsız bir Hunlu düşünülemez. Hunlular yayan yürümekten hoşlanmazlar, hele piyade olarak hiç harp etmezler, bütün hayatları at üstünde geçer, hayvana mihlanmış gibidirler ve şimşek gibi giderler. At üstünde yer, içer, uyurlar. Yeryüzünde ne kadar Hunlu varsa, hepsinin muhakkak bir atı vardır. Hun erkeği ölmedikçe atından inmez ve hayvanın dörtlalını düşman kanıyla boyamadan geri gelmez.

b) Roma Medeniyeti :

Roma medeniyeti, hukukî yönüyle ele alınır. Hunlar, devletlerarası hukuku tanımayan; tek liderin emirlerine ve idaresine tâbi bir millettir. Buna karşılık Romalılar, devletlerarası hukuku tanıyan demokrat bir millettir. Hunlar görüşmelerde elçi heyetini kabul etmez, yer vermezken, Romalılara göre *"bir elçi ancak hükümdarlarla temas eder ve bunu, devletlerarası hukukun bir gereği olarak kabul ederler. Elçilere yer vermeyen Hun sarayı, hükümdarlar arasında teati edilmesi herhangi bir sakınca görmezken, Romalılar, devletlerarası esrarın halka ifşa edilmesini, hukukî kaidelere aykırı sayarlar. Hukukî ve siyasî taraflarıyla birbirleriyle uyuşmayan Hun ve Roma medeniyetleri, bazı yönleriyle de birbirinden farklıdır: Tefrişât, kıyafet, merasim gibi..."*

Pirüsküs, Hun kadınlarının sade kıyafetine kıyasla Romalı kadınların altınlarla bezeli kıyafetlerini tenkit etmektedir. Bu tenkit, bir yandan iki medeniyetin kıyafet ve süs telakkisini ortaya koyarken, bir yandan da, iki medeniyetteki hayat tarzı ve idealin hangi yönde tekâmül ettiğine de işaret eder:

"...Biz kadınlarımızın ipek maşlahlarını ve üstlerindeki altın pullarını temin etmek için ne kadar çalışıyor, didiniyor, yoruluyoruz; böyle asabî, yorgun ve yirmi sene eksik yaşamaktansa, Hunlar gibi hem uzun zaman muammer, hem de her zaman muzaffer olmak daha iyi değil mi?"¹²⁹

¹²⁹ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 72.

2- Hun Medeniyetinin Yarattığı Cihangir Tipi: Attilâ

Her çağın ve medeniyetin kendine göre yarattığı ideal tipleri vardır. Hun medeniyetinin yarattığı ideal tip, Attilâ'dır. Roman bütünüyle bu ideal tipin etrafında dönmektedir. Bu konunun bizi sosyal mesele olarak alakadar etmesi, tipin bir medeniyetin mahsulü olmasından, o medeniyetin özelliklerini taşımasından dolaydır. Burada, üstte çeşitli unsurlarını belirttiğimiz Hun medeniyetinin yarattığı cihangir Attilâ üzerinde duracağız.

Roman yazarı, romanın başlangıç kısımlarında "Attilâ kimdir?" diye sorar. Bu sorusuna cevap olarak bazı tarihî ve efsanevî kaynakları gösterir. Attilâ'yı en güzel şekilde anlatan kaynak, Macar hikâyeleridir. Bu hikâyeye göre Attilâ, Hunların ruhudur. Attilâ'yı olduğundan bayağı gösterenler, hem onun, hem de sade fakat güçlü Hun medeniyetinin önünde diz çökenlerdir. Bunların başında, Lâtin milletleri ve efsaneleri gelir. İnsanın insana karşı "şer ve fesadına mâni olan büyük Türk başbuğu" Attilâ, bu efsanelere göre azap ve harabe mesihidir. İnsanlığı kahretmek için gelmiştir.

Attilâ büyük bir fatihtir; hatta, *"Her geçen saat muhayyalesinde, Avrupa haritasını yeni bir tahavvüle kalbedecek kadar büyük bir fatih"* O, *"Allah bu dünyayı niçin bu kadar küçük yarattı?" diyecek kadar büyük bir mefkûrenin sahibidir. Bu idealist cihangirin "zapt ve teshir hedefleri dâimâ ikiydi: düşman toprağı ve kadın kalbi. Bütün hayatında bu iki emel daima tev'em olmuştu ve bir kere ve o hedeflere vâsıl olup da saltanatını tesis ettikten sonra, yine yeni topraklar ve yeni kalpler aramıştı."*¹³⁰

"Bir dakikada verdiği kararlar bütün Hunları istilâlara sevk eden" bu büyük cihangirin amacı, *"küre-i arzın çürümüş insan köklerini sökerek, yerine yeni nesiller ve yeni medeniyetlerin tohumlarını atmaya müsait bir zemin vücuda getirebilmektir."* Bu amacın peşinde koşan Attilâ'nın *"Yaşamaları mukadder olanlara hiçbir ok tesadüf etmez, ölüme mahkûm olanlarsa istirahat ederken bile ölürlər."* Sözü, Hun medeniyetinin hayat anlayışını ortaya koymaktadır.

¹³⁰ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 73.

Attilâ'yı muzaffer kılan yegâne güç, şüphedir. Şüphe, onun zekâsının gizli ve büyük silâhıdır. Şüpheci olduğu için "Seciyesi her türlü ifşaata gayri müsaitti. Attilâ gayet iyi hisseder ki, söz haline geçen bir tasavvur, irade kuvvetlerinden bir kısmını dışarıya atar ve boş yere sarf eder; ikincisi de etraf üzerindeki saltanatı zaafa uğratar." Attilâ bu hususiyetleriyle, serap arkasında koşmayan hakiki bir cihangirdir. Hatta "bizim vatanımız dünyadır ve her tarafı zapt edeceğimiz imânımız var." diyecek kadar büyük bir ideale sahiptir.

Attilâ'nın bir özelliği de rüyaya inanmasıdır. Savaşa gitmeden önce çevresindekilere nasıl bir rüya gördüklerini sorması âdetidir. Rüyalar içinden seçtiği ateş, dağ, kartal gibi unsurlar, Hun medeniyetinde büyüklük ve kudretin sembolüdür.

*"...Anâsır- ı erbaadan 'ateş', Attilâ'nın en beğendiği ve kudretin timsâli addettiği şeydi. Arazî nevileri içinde 'dağ' ve hayvanlar arasında 'kartal' ona daima ulviyetin ve satvetin en yüksek numuneleri gibî gelirdi."*¹³¹

3- Dönemin Genel Sosyal ve Politik Görünüşü :

Attilâ isimli bu roman, beşinci asır Hun-Roma kavimlerinin meselelerini ortaya koyan bir romandır. 451 senesi, başlarında Attilâ'nın bulunduğu Hunlar için genişleme ve yayılma, Roma ve bazı kavimler için çöküş devridir. Zira Hun kavmi, var olmasını toprak kazanmakta ve muzafferiyette görürken, Roma ve diğer kavimler hile, hurafe ve rivayetten medet ummaktadırlar:

"Hurafelere inanan beşinci asır halkı için 451 senesi, meş'um tabii hadiselerle başlamıştı: Büyük bir zelzele Gol arazisini ve İspanya'nın bir kısmını yıkmıştı, tuzla buz etmişti; bir gece, ay doğarken tutulmuştu ve bir kısım Avrupa halkı, bunu işaretlerin en büyüğü sayarak titremişlerdi..." Ve daha birçok doğa olayları, Hıristiyan halkını paniğe uğratmıştı. Halk yerlere kapanmış, azizler kiliseye koşmuş, bir aziz, romandaki Sen Pol ile Sen Piyer'in mezarı karşısında şöyle konuşmuş:

¹³¹ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 74.

“Ey aziz Piyer! Bu ne hengâmedir? Bunlar neye işaretir?... Akıbetimiz nicedir?... Afetlere tevekkül mü edelim? Semadan gelen bu âfetler, arz tarafından zuhûr edecek nasûtî bir takım siyasî belalara işaret midir?”¹³² Aziz Piyer bu tabii hadiselerle ilgili olarak sözde şöyle cevap verir:

“- Bu semavî alâmetler, bir takım siyasî belâlara işaretir. Aziz daha sonra Hunların Gol’u istila edeceğini de duyurur: Bu hurafelerin verdiği büyük afetleri, beşinci asrın siyaset adamları da hissediyorlardı. Ufk-u siyasîde de birçok kara bulutlar vardır: Attilâ, Afrikalara kadar elçiler gönderiyor, birçok siyasî ittifaklar yapıyordu.

Bu semavî afetlerden başka mühim tarihî hâdiseler de vukua gelmişti: 28 Temmuz 450 tarihinde Şarkî Roma imparatoru Teados, attan düşerek öldü. Garbî Roma’da da, otuz bir yaşında bulunan ve saltanat için henüz pek genç addedilen üçüncü Valantinyen’in yerine, memleketi vekâleten babası Plâsidi idare ediyordu, bu tarihte Plâsidi de vefat etmişti.

O sırada Kartaca ve Afrika, Attilâ’nın dehasıyla kıyas edilecek bir adam, yani Vandalların Kralı Jenserik tarafından idare ediliyordu.”¹³³

Bu devrin tarihi olaylarından yola çıkarak bir neticeye varmak gerekirse, “...bütün siyasî vakalar, Attilâ’nın Gol ve İspanya’ya karşı harp etmesini icap ettiriyordu.” Daha sonra devrin esas meselesi olan, Gol ve İspanya savaşları ortaya çıkmıştır.

Beşinci asrın genel görünüşü hakkında şunlar söylenebilir:

“Beşinci asır, ister şövalyeleriyle, ister kadınları ve genç kızlarıyla, tam manasıyla bir macera ve efsane asrıydı. O devirde bütün insanlar henüz muhayyilelerine esirdiler ve birçok vehimleri hakikat zannetmekte en maddî adamlar bile hayallerine tabiydiler. İnsanlık ancak müstakbel medeniyetlerin rüyaları

¹³² Attilâ, s. 124.

¹³³ Mehmet Tekin, Peyami Safa’nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 74,75.

içindeydi ve ancak efsanevi emelleri tahakkuk ettiren, harikalı sergüzeşlerin peşinde koşuyordu. Erkekler, sevdikleri kadınlar için iki dakikada canlarını veriyorlar, memleketleri için harp meydanlarında, destanî kahramanlıklarla ölüme atılıyorlardı. Kadınlar, büyük ihtiraslara zebûn, hedeflerine varmak için karışık entrikalar tertip ediyorlar yahût erkekleri bile hayrete düşüren maceraların kahramanı oluyorlardı. Âdeta harika, fevkalâdeliği hissedilmeyecek derecede tekerrür ediyor, bütün insanlarda itiyat haline geçiyor; basit yaşamak hayreti celp edecek bir şey haline geliyordu.”¹³⁴

BİZ İNSANLAR ROMANI

Romanda mütareke devri İstanbul’un çevre ve insanları işgal karşısındaki tutumlarıyla ele almış, istilacı, materyalist Avrupa’ya karşı maneviyatçı Türk milliyetçiliğinin ve İstiklâl Savaşı’nın müdafaası yapılmıştır.

ÖZET

Bir Türk okulunda öğretmenlik yapan Orhan, fakir bir aile çocuğu olan Tahsin’in attığı taşla yaralanan Cemil’i ailesine götürür. Orhan ailenin büyüğü Samiye Hanım’a, Cemil’in Tahsin’e “eşek Türk!” dediği için kavga ettiklerini söyler. Ancak Samiye Hanım, hem Orhan’ı suçlar, hem de Cemil’in “eşek Türk!” demesini haklı bulur.

Orhan, bu olay vesilesiyle yalıda Vedia ile tanışır. Aralarında kısa zamanda bir sevgi doğar; fakat yaralanma hadisesi üzerine Orhan’ın öğretmenliğine son verilince, yalıdan da uzaklaşmak zorunda kalır. Bir gün Orhan’la Necati Beyoğlu’nda dolaşırken Vedia ile karşılaşır. Burada meydana gelen bir zabıta vakası, Orhan’la Vedia arasında yakınlaşmayı sağlar. Samiye Hanımın da Orhan’a karşı davranışı değişir. Orhan sık sık gittiği yalıda oradaki çevreyle de tanışır.

¹³⁴ Attilâ, s. 260.

Bir müddet sonra, yengesinden amcasının öldüğüne dair bir mektup alan Orhan, amcasının mirasına sahip olmak için Elazığ'a gitmeyi tasarlar. Fakat Vedia'nın menenjit-tüberküloz teşhisiyle hastaneye yatırılması üzerine vazgeçer. Neticede Vedia iyileşir. Fakat Orhan, bunu öğrenmeden âni bir kalp kriziyle ölür.

SOSYAL MESELELER

Biz İnsanlar romanında, işgal altındaki İstanbul'un hayatı çeşitli sahneleriyle ortaya konulur. İşgal kuvvetlerinin sözde halkı korumak ve düzeni sağlamak bahanesiyle onlara karşı aşağılayıcı davranışlarda bulunması... Karakollardaki Türk polislerinin de onlarla işbirliği yapması... Avrupa medeniyeti hayranı bazı köksüz Türk ailelerinin ecnebî subaylarına kucak açması... umumî bir ahlâk çöküntüsünün gittikçe yaygın bir hale gelmesi... Bütün bunların karşısında Türklüğün savunulması... Materyalizme karşı milliyetçilik ve maneviyatçılığın müdafaası...

Bütün bu sahnelerin arkasında Biz İnsanlar romanına kuvvetli bir fikir anlayışı kazandıran bazı sosyal meseleler vardır:

1. Batı Hayranlığı ve Köksüzlük
2. Millî Mücadele Karşısında İstanbul ve Anadolu
3. Kültür Sorunu
4. Avrupa Emperyalizmi
5. İşgal İstanbul'u ve Sosyal Ahlâk Buhranı

1- Batı Hayranlığı ve Köksüzlük:

Romanda batı hayranlığını en köksüz bir şekilde temsil eden bir aile çevresi vardır. Halim Bey ailesi. Bu aile fertlerinin davranışlarına, evlerinin dekarasyonuna, eğlencelerine, kültür ve medeniyet anlayışlarına Avrupalılık özentisi hâkimdir. Türk'ü hor görmek onların yegâne davranışlarıdır. Yalıda oturan bu ailenin evi, ecnebîleri için eğlence yeridir. Aile reisi olan Halim Bey, tam bir kozmopolittir. Eski bir şehbender (konsolos/f.b.i.) olan Halim Bey, savaş yıllarında da evinde ecnebîlere ziyafetler vermiş, onların eğlencelerine katılmıştır.

Bir Osmanlı subayı olan Bahri Bey, Halim Bey ailesi hakkındaki düşüncelerini şöyle açıklar:

“...Harbi umumiden beri köy halkı bu yalıya düşman. Ecnebîlerle içli dışlı oluyorlar diye. Asıl kabahat Halim Bey’de idi. Hayatı Avrupa’da geçmiş. Türklere fazla kıymet vermezdi. Varsa yoksa ecnebîler kanısını onlarda açık saçık bir şekilde görmek mümkündür. Yalının rıhtımında kadın erkek otururlar. Tabii bir çok sandallar geçer. Halk gözleriyle görüyor ve sinirleniyordu. Sade taassup meselesi değil, biz henüz o devre-i terakkiye gelmedik. Samiye ablamlarla çok münakaşa ederiz. O, Desenchantée’yi elinden düşürmez. Hele bir bahsini açın da görünüz. Harb-i umumî ne işe; Almanlar müttefikimizdi. Buraya gelirler, giderlerdi. İki defa da bizimkileri ziyafete çağırdılar. Halk ona da kızılıyordu; ama nihayet serbest aile diyip çıkıyordu. Fakat mütarekeden sonra çok fena oldu. Bu Madam Soji ki girip çıkmadığı yer yoktur. Buraya kolonellerin, generallerine varıncaya kadar itilaf zabitlerini doldurdu.”¹³⁵

Halim Bey ailesinde konuşulan dil Türkçe değil, İngilizce, Fransızca, Almancadır. Bu ailenin fertlerinin nazarında yabancı dil bilmeyen insanlar budaladır. Halim Bey’in ölümünden sonra idareyi eline alan Samiye Hanım, davranışlarında daha da ileri gider: Evine Fransız bayrağı asar ve bir Türk’e “eşek Türk!” diyecek kadar köksüzlüğünü ortaya koyar. Samiye Hanım, bu davranışını kendine mahsus bir medeniyet görüşü haline getirmiştir. Bizzat ortaya attığı “Biz neden battık?” sorusuna verdiği cevap şudur: “Avrupa sivilizasyonuna uysaydık bu zırhlılar buraya gelir miydi?” O, evine gelip giden ecnebîlerin köyde dedikoduya yol açmasını yadırgar; bunu, hem tabii karşılar, hem de ecnebîleri yüceltir:

“...Medenî insanlar... Bir kere gaf yaptıklarını görmedim. Onbaşılıları bile ‘savoir vivre’ bilirler, en fakirine, en küçüğüne kadar hep “comme il faut” adamlar... Loti kitabının başında söylüyor, yüksek kültür bizim damarlarımızdan içeriye girdikçe kederimiz artıyor. Çünkü eski kadınlar gibi değiliz, biraz okuyoruz, anlıyoruz.”¹³⁶

¹³⁵ Biz İnsanlar, s. 180-181.

¹³⁶ Biz İnsanlar, s. 205-206.

Bu ailenin zihniyet ve yaşayış tarzı ile Anadolu'yu mukayese ettiğimizde, arada büyük bir tezdin var olduğuna şahit oluyoruz:

*"Anadolu'da kadınlara varıncaya kadar ahali düşmanla boğuşurken burada bir Türk evi yabancıların bayrağını asıyor, hem de vatandaşlara hakaret ediyor."*¹³⁷

2- Millî Mücadele Karşısında İstanbul ve Anadolu:

Romanda İstanbul ve Anadolu'nun millî mücadele karşısında gösterdiği tepki, mühim bir mesele teşkil etmektedir. İstanbul pasif, kozmopolit, köksüz, Avrupa hayranı; çökmüş bir zihniyetin ve teslimiyetin temsilcisi olarak görülmektedir. Anadolu ise millî mücadele ruhunun ve milliyetçiliğin aktif, dinamik temsilcisidir. Bu iki ayrımı, zihniyet ve tavrın müdafaasını yapan şahısların fikirlerini karşılaştırmak suretiyle söz konusu mesele ortaya konulmaktadır.

İlk çatışma millî benliğe sahip fakir Türk halkı ile Avrupalılaştırmış, sahte ve müreffeh aileler arasında görülmektedir. Taş hadisesi bu çatışmayı ortaya koymaktadır. "Eşek Türk!" sözünü kullanan Cemil, aydın ve müreffeh bir ailenin çocuğudur ve o devirde yüksek ailelerde yaygın bir anlayış olan kozmopolitliği temsil eder. Buna karşılık kendisini yaralayan Tahsin, geniş halk kitlesinde hâkim bir anlayış olan "Anadolucu" zihniyetinin ve millî mücadele ruhunun temsilcisidir. Onların dışında bazı şahıslar bu vesileyle münakaşa ederlerken hangi safta olduklarını ve hangi hâkim anlayışı temsil ettiklerini göstermektedirler.

Orhan'ın arkadaşı Necati'ye göre Tahsin'in "... attığı taş bugün, bu saatte Anadolu'da harp eden bütün Türklerin tek bir madde içine sıkıştırılarak teksif edilmiş ruhudur: Elinden her şeyi alınmış bir halkın son silâhidir, gözleri dönmüş bir ümitsizin yere eğilir eğilmez kaptığı ilk tabiat kuvvetidir."¹³⁸

¹³⁷ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 120.

¹³⁸ Biz İnsanlar, s. 66.

Orhan'a göre bu tahta "... kozmopolit bir aileye karşı millî vicdanın, hem de refahlı bir sınıfa karşı halkın öfkesi vardı."

Bu, bir memleket ve tarih olayıdır. Siz, belki Celâl'in bana koyduğu bir teşhisi tekrarlayarak, benim gene bir nazariyesi olduğumu söyleyecek veya düşüneceksiniz. Fakat ben dünyanın en âmeli hakikatlerinden birini haber verir gibi tekrar ediyorum: Bu bir memleket ve tarih olayıdır. Anadolu'nun İstanbul'la mücadelesinin bir küçük örneği, bir minyatürüdür. Aynı dâva: İstanbul bu memleketin battığına inanmış ve inkıraz vesikasını Sevr'de imzalamıştır. İstanbul için karşısında durulmaz bir Avrupa özentiliği, bir Avrupa medeniyeti vardır. Ona hücum edilmez, iltihak edilir. Babıâli şimdi böyle düşünmektedir. Babıâli yetiştirmesi ve Avrupa dostu birçok Avrupalılaştırmış Türkler, rical, Hariciye memurları ve bu meyanda bir başkonsolos da böyle düşünmüştür.

Yine Orhan'ın kanaatine bu hadise çok daha çetrefilli bir vakayı ortaya koymuştur:

"... Bu vaka münferit değildir. İstanbul'da başkonsolos karısı gibi düşünenler bir iki kişiden ibaret olmadıkları gibi halis Türk'e eşlik edip kafasına taşıyanlar da yalnız Cemiller değildir. Cemilleri çoğaltınız, bir İstanbul olur, tahsillerini çoğaltacağız, bir Anadolu olur."¹³⁹

"- Eşek Türk sözü yalnız bir çocuğa değil, etrafındaki bütün çocuklara, bütün bir idare ve tedris bünyesine, bütün bir cemiyete, Müdür Bey, size ve çocuğunuza, büyük babanızın mezarına ve bütün tarihimize tevcih edilmiş bir hakarettir."

Ve nihayet Orhan, bu hadisenin müstakil bir âmili olmadığına, Halim Bey'in karısıyla Mustafa arasındaki ihtilâfa, onun bir ucu da milliyet ve medeniyet fikirleri arasındaki ihtilâfa, diğer bir ucu da halka müneffeh sınıf arasındaki ihtilâfa kadar giden zaruretler serisi içinde kalan hadiselerin vuku bulması, bu olayın ne kadar uzandığı hükmüne vardırırdı insanı.

¹³⁹ Biz İnsanlar, s. 73.

Romanın bir diğerkarakterı Sabri Bey'e göre "Avrupa'ya başını teslim etmeyen Türk eşektir!" kanaatini taşıyan Samiye Hanım'ın zihniyet ve davranışları en masum cinsinden bir garpperestliktir ve Sabri Bey, Orhan'a "Senin neyine gerek dâva-yı millîye" derken, Kurtuluş Savaşı gibi millî bir ölüm kalım dâvasında tamamen sorumsuz, kayıtsız, bir ucu manevî ihanete kadar varan kötü ve köksüz bir garpperest olduğunu-örtaya koymaktadır.

3- Kültür Sorunu:

Romanda davranışları kadar fikirleriyle de dikkati çeken ve aşağı yukarı aynı kültür kaynaklarından beslenmiş olan şahıslar Orhan, Necati ve Süleyman'dır. Bunların millî meselelere bakış tarzını müspet ve menfi yönden etkilemiş olan sebepler de aynı kaynaklardan doğmaktadır. Onların ideolojik tavrını da beslenmiş oldukları kültür unsurları tayin etmektedir. Bu, Batı kültürüdür.

Orhan, her çeşit yeniliğe düşman, öğretmen ve askerleri sevmeyen, mutaassıp bir babanın oğludur. Babasının bu taassubudur ki, onu bir taraftan Nietzsche'nin "Kuvvetli adam ideali" ne yaklaştırmış, öte yandan tam bir isyan duygusu içinde, hayatının bir devresine kadar Materyalizmi tek iman olarak bilmiştir.

Babasını bir "kızıl softa" olarak vasıflandıran Orhan, yetişme tarzını, isyanlarını, niçin Materyalist olduğunu şöyle anlatır: Ben babamın evinde ilim namına hadisten ve tefsirden başka söz duymadım. Tecessüs ve izah yasaktı. Körü körüne imana mecburdum. Mantık bile, Müslümanlığa ait prensibi kabul ettikten sonra onu tekrar eden ve onun şerefine tahkim eden bir esirden başka bir şey değildir. Bu düşünce şekli o dönem toplumunun hem kültürel anlamda hem de inanış anlamında ne kadar köreldiğini göstermektedir.

Orhan'a göre Türk insanının Avrupa karşısındaki durum ve tutumu henüz istikrar kazanmamıştı. Bilhassa aydın tabakada yaygın olan "Avrupalı gibi" tabiri her ne kadar bir "medeniyet ve mükemmeliyet ölçüsü" ifade ediyorsa da bu bir düşünce medeniliği ve mükemmelliği değil, şekilde ve yüzeyde kalan, Türk insanında ikilik yaratan bir istikrarsızlıktır. Avrupalı gibi giyinenlerin kim gibi düşündükleri belli değildir yahut Avrupalı gibi düşünenler "Üsküdarlı gibi" giyinerek yine içindeki ikiliği ortadan kaldıramamışlardır.

4- Avrupa Emperyalizmi :

Romanda gerek Türkiye'nin, gerekse öteki şark milletlerinin içerisinde Avrupa Emperyalizmi'nin mevcut olduğu meselesi vardır. Avrupa, şark milletlerini bir yandan kültürel, bir yandan da ekonomik yönden sömürerek onları güçsüz bırakır: Ziraî ekonomiyi mahveder, yeraltı kaynaklarını kendi tekeline alır, idareci kademelerine kendi zihniyetinde personeli yerleştirir, yerli aydın tabakaya fırsat vermez, ya sürer yahut mahkûm eder. Bu fikir, romanda Materyalist ve Milliyetçi bütün şahısların ortak görüşüdür.

Orhan, Türklerin hatta Türk kadınlarının İstanbul'daki işgal kuvvetleri ve onların çevreleriyle içli dışlı olmalarında bir mahsur görmeyen Samiye Hanım'a itiraz ederken, Avrupa'nın Türkiye'ye hangi açıdan baktığını ve onun üzerinde hangi emelleri olduğunu şöyle belirtir:

*"Hanımefendi! Türk kadınına taallük eden bahiste haklısınız. Fakat zannediyorum ki, bu bahis, tamamıyla ayrı bir siyasî meseleyle karıştırıyorsunuz. Avrupalılar buraya medeniyet getirmeye gelmediler, hanımefendi! Bilâkis, bizim ilerlememize mâni olmak, bizi esir etmek için geldiler. Bakınız işte, polisimiz onların idaresinde iken kadınlarımıza daha çok istibdat yapılıyor. Burada softalarla el ele verecekler. Avrupa'nın müstemleke idareleri, her gittikleri memlekette ileri fikirli adamları iş başından uzaklaştırır ve yerine cahilleri, gerileri koyarlar. Bütün amaçları terakkiye mâni olmaktır."*¹⁴⁰

Avrupa Emperyalizminin temelinde Kapitalizm vardır. Yakın tarih, bu kapitalizmi şark milletleri üzerinde hakim kılmak için yapılan mücadelelerin tarihidir. Bir nevi sınıf fikriyle büyük milletlerin küçük milletleri yok etme dramıdır.

¹⁴⁰ Mehmet Tekin, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976, s. 131.

5- İşgal İstanbul'u ve Sosyal Ahlâk Buhranı :

Biz İnsanlar, romanında işgal altındaki İstanbul çeşitli cepheleri ve manzaralarıyla gözler önüne serilirken, hepsinin arkasında bir sosyal ahlâk buhranının yattığı ve bu buhranın o yıllar Türkiye'sinin yahut Türk aydınının ana davalarından biri olduğu anlaşılır. Gerçi memleket işgal altındadır; fakat asıl mesele toprağın değil, Türk milletinin ahlâk ve terbiyesinin, seciye ve gururunun işgal edilmesidir. Bunun sonucu olarak İstanbul bütün Türkiye olmamakla beraber toplumda, özellikle bazı sosyal çevre ve tabakalarda bir ahlâkî muvazenesizlik meydana gelmiş, Türk insanı istikbâl endişesinin daha da arttırdığı "inanç buhranı" geçirmeye başlamıştır.

"...Bizde umumî bir ahlâk bozgunu var. Bu anarşiyi zapt edecek olan ideal yıkılmaya başlamıştır. Türkiye'nin yaşayacağına inanmayan bir Türk'ün kaç türlü ahlâkî olabilir. Ya her şeyden geçer, bedbin ve abus olur: Sefil ikiyüzlü politikalarla yalnız nefsinin selâmetini arar. Celâl gibi, bu merkez memuru gibi; yahut da millet camiaları dışında beşerî ideallere sarılır: Süleyman gibi Rusya'daki hareket de Çarlıkla beraber yıkılan bir idealin sarsıntısından doğmuştur. Osmanlı saltanatı da bir inkıraz buhranı geçiriyor... Para diyorsun. O Fransız bayrağı çeken yalıdaki kadın aç mı? Aç kalmak korkusu var mı? Fakat onun geçirdiği buhran nedir? Neden uşağına "vahşi Türk!" diye saldırmıştır? Onun zebunküslüğü ve küstahlığı açlık korkusundan mı? Hayır! O da büyük bir inanma buhranı geçiriyor."

Bu mesele karşısında en fazla muzdarip olan, Bahri Bey'dir. Onun içindir ki, memleketin hâl ve istikbali onu tedirgin eder: *"Etrafında her şey: "İnkıraz!" diye haykırıyor. Ben askerim. Tarihe çok meraklıyım; fakat tarih bunları yazmıyor. İnkırazın bir de içerisinden görülüşü var. Ruhların, kalplerin, seciyelerin inkırazı... Ben belki iyi anlatamıyorum. Düşman şehre girmiş ne çıkar? Davranır, kovarız; fakat bir de fenalığın bin çeşidi ruhlarımızı işgal etmiş. Ahlâkımız, faziletimiz işgal altında... Şu aşağıdaki ecnebiler bizim yalıya zorla girmediler ya... Biz çağırdık da geldiler. Çünkü ruhumuz esir. Bu da bir şey değil. Seciye yok bizde, Orhan Bey. Bana her taraf bataklık gibi görünüyor. Elimi sık sık boynuna götürüyorum ya. Billâhi, inanmazsın, yakam bana gırtlığıma kadar çıkmış bir bataklık hissini veriyor"*.

SONUÇ

Peyami Safa'nın ele aldığı romanlarındaki sosyal meseleler toplu bir bakışla gözden geçirilince şu neticelere varmak mümkündür:

Romanlarda aslı bir yer işgal eden "kültür ve medeniyet meselesi"nin esası, Doğu ile Batı'nın değerleri arasındaki çatışma veya uzlaşmadır. İlk romanlarda sadece Doğu yahut Türk kültürüne has değerler üzerinde durulurken, sonraki romanlarda mesele daha geniş bir plânda ele alınmış ve her iki âlemi temsil eden şahıslar karşı karşıya getirilmiştir. Batı'yı yüzeysel olarak tahlil eden, onun sadece günlük modalarını benimsemiş olan şahıslar genellikle dejenere, kozmopolit, köksüz kimselerdir ve halis Türk hayatı içinde ecnebî varlıklar gibi yaşamaktadırlar. Çoğu şahsi hayatlarında bedbahttırlar, fikir ve duygu buhranları içinde kıvranırlar. Onlara sadece bir eğlence tarzı ve kıyafetten konuşma üslubuna kadar bir özentî gibi görünen Batı, hakikatte kültür, sanat, felsefe, ilim gelenekleri, yaratıcı zekâsı, anlama-öğrenme merakı ile büyük ve derin bir medeniyet âlemidir. Türk aydını bu âlemin hakiki değerlerini bulup kendine mal ettiği takdirde hem kendisi, hem de toplum için değerli ve müspet bir fonksiyon sahibi olabilmektedirler. Hurafeden, tembellikten, çoktan eskimiş hayat şekillerinden sıyrılmış Doğu veya Türk kültürü, Batı'nın bu yönleriyle aşılandığı takdirde, yeni bir Türk insanı ve Türk hayatı doğacaktır. Sonraki romanlarda bu sentezin nasıl kurulacağı üzerinde durularak Türk toplumundaki ikiliği, her iki medeniyetin halis değerleri arasında münasebet kurmak suretiyle kaldırmaya muvaffak olan şahıslar yaratılmıştır. Bu sentezde, musikiden aile yapısına kadar Türk unsuru, tarihten gelen süzölmüş değerleriyle daima hâkim bulunacaktır.

Peyami Safa'nın romanlarında açık bir ideoloji fikri bulunmamakla beraber, bazı şahısların temsil ettikleri belirli izler vardır. Ancak romancı, insan zekâsının yaratıcı gücünü cendere içine alan sistemlerin ve ideolojilerin kesinlikle karşısındadır. Onun hayalindeki Türk toplumunun ideolojisi kendi şartlarından doğacak, çağdaş akımların hiçbirine hâkimiyet hakkı tanımayacaktır. Sosyal plânda Marksizm, komünizm, sosyalizm, insan ve dünya görüşü olarak Materyalizm reddedilirken, birincinin karşısında toplumların vardığı son aşama olarak

milliyetçiliğin savunması yapılmaktadır ve çağdaş insanlığın selameti, mistik düşünce ve tecrübede görülür. Yüzyıllardır mistik tecrübelerin en derin köklerine sahip olan Doğu, bu bakımdan maddeci Batı'ya da kaynak olabilir.

Nesil anlaşmazlığı ve zihniyet çatışması, genellikle gençler ile yaşlılar yahut aynı ailenin farklı nesilden fertleri arasındadır. Ancak bu, bir neslin farklı meselelerinden ziyade, gençlerin yanlış anladıkları bir batılılığa karşı heveslerinden, serbest ve çağdaş bir hayat yaşama arzularından, yaşlıların ise muhafazakâr zihniyetli, eski değerlere bağlı olmalarından doğmaktadır. Bu ayrılık ve aykırılık, bazen şahıslardan taşarak muayyen semtlerin insanlarını toptan içine alan sosyal bir tezat haline gelmektedir. Örneğin İstanbul, kozmopolitlerle, halis Türk ve Müslümanların yan yana, fakat ayrı dünyalardanmış gibi yaşadıkları bir şehirdir. Bazı kahramanlar, başlangıçta reddettikleri eski değerlere, uzun krizlerden sonra yeniden dönerek, buhrandan kurtularak kendi içlerinde huzura kavuşurlar.

Kadın, evlilik, aile problemi hemen hemen yukarıdaki meselelere bağlı bir şekilde ele alınmıştır. Gençlerin serbest aşk, hattâ evlilikte de serbest yaşama anlayışları, Türk ailesinin en önemli problemlerindendir. Her şeyin çağdaşı olabilse de bir müessese halinde aile çağdaş olamaz. Eski kapalı toplumun içinde kadın cehalet ve mahkûmiyeti, onu ne kadar hayatın ve toplumun dışında tutuyorsa yeni hayatın moda ve modernliği de kadını o derecede müspet fonksiyonlarından uzaklaştırmıştır. Kadın her şeyden önce anne olmak için yaratılmıştır. Kadının hürriyetini cinsî hususiyetlerinden başlatan fikirler, basit bir zina anlayışından çok ciddi bir toplum meselesidir.

Romanlarda, çeşitli tahsil kurumlarında yetişen veya farklı sosyal tabakalara mensup olan şahıslar genellikle Şark tasavvufu, hikmet ve irfanıyla konuşurlar. Eski musikiyi bilirler. Bazen batıl da olsa tabiatüstü olayları Hadis ve Tefsirlerle izah ederler. Bunların karşısında Batı'nın ilim, kültür ve felsefesini bilen, ya Materyalist yahut Spiritüalist şahıslar vardır. Olgun bir şahsiyeti olanlar, genellikle her iki kültürü kaynaklarından öğrenerek bir terkibe ulaşmış bulunanlardır.

Ayrıca romancının mevcut eğitim sistemlerini tenkit ederken ileri sürdüğü bir teklif vardır: Eğitim ve öğretim hayatla iç içe olmalı, tecrübe ve tatbikatla ders değil, hayat öğretilmeli ve gençlere kabiliyetlerini keşfettirecek ve onları geliştirecek bir tahsil ve terbiye verilmelidir.

Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de bir ahlâk buhranı ortaya çıkmıştır. Savaş içinde veya gerisinde yaşayan Türk insanı, buhrandan kuvvetle etkilenmiştir. Bütün manevî değerlerinin sarsıldığı, nihilist(hiççi) bir dünya görüşünün hâkim olduğu toplumlarda, ahlâkî buhran, hakikatte bir millî benlik buhranıdır. Bir nevi inanç buhranı demek olan bu durum, ancak kişinin, bütün bağlarıyla kendini mensup olduğu toplumun bir parçası bilmesiyle, Türk insanı olarak da Türk milletine ve onun değerlerine inanmasıyla halledilebilir.

Hürriyet, ferdî, sosyal ve politik sahalarda, insanın veya topyekün cemiyetin önce kendi içinde hür olmasıdır. Bu, insan için değersiz ihtiraslarından, benlik davasından kurtulması demektir. İnsan hür doğmaz. Hürriyeti de şahsiyetiyle beraber geliştirir. Şahsiyetten mahrum bir insanda hürriyet, "ben" hastalığını azdırmaktan başka bir işe yaramaz. Aynı şey sosyal ve politik hürriyet için de söz konusudur.

Ekonomik sistemler, sosyal adaleti kurmak ve iktisadî refahı sağlamak içindir. Ancak çoğunda ne Kapitalizm, ne Sosyalizm ve Komünizm, bunu tam hakkıyla gerçekleştirememişlerdir. Birincisi emeği sermayeye esir ederken, ikinciler sermayeyi emeğe köle yapmışlardır. Yeni bir ekonomik düzen, işte, emek de ferdî kabiliyet esasına dayanmalı ve kazanç prensibi, "adil paylaşma" olmalıdır.

Peyami Safa'nın romanlarına sadece bu meseleler açısından bakıldığı zaman, onun neden yeni bir dünya, yeni bir insan ve yeni bir toplum düzeni düşündüğünde ve "Yalnızız" romanında kurduğu "Simeranya"nın Türk toplumu kadar, bütün dünya toplumları için de nasıl bir gelecek rüyası olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

KAYNAKLAR

Kitaplar:

Açıkgöz, Halil, Peyami Safa: Hikâyeler, Ötüken Neşriyat, İst. 1980, s.414

Aktaş, Şerif; Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Birlik Yay., Ankara 1984, s. 144

A Lee, Nan, Peyami Safa'nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi, Ötüken Neşriyat, İst.1997

Ayvazoğlu, Beşir, Peyami, Ötüken Neşriyat, İst. 1998

Bakırcıoğlu, Ziya, Bir Akşamdı, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. I, İst. 1997, s. 442, 451

Berk, Mesut, Peyami Safa'nın Matmazel Noraliya'nın Koltuğu Adlı Romanında Eşya ve İnsan Münasebeti, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1972

Bürün, Vecdi, Peyami Safa ile 25 Yıl, Yağmur Yay., İst. 1978, s. 335

Büyükyazıcıoğlu, Sevil, Peyami Safa'nın Sosyal Fikirleri, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Sosyoloji Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1972

Göze, Ergun, Peyami Safa'nın Türk Düşüncesindeki Yeri, Boğaziçi Yay., İst. 1997

Göze, Ergun, Peyami Safa-Nazım Hikmet Kavgası, Boğaziçi Yay., İst. 1997

Kudret, Cevdet, Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman (2), Varlık Yay., İst. 1981, s. 459

Moran, Berna, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu ve Anlatım Tekniği, Yeni Dergi, nr. 49, Ekim 1968.

Moran, Berna, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, İletişim Yay., İst. 1983, s.286

Necatigil, Behçet, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Varlık Yay., 3.b. İst. Eylül 2006

Safa, Peyami, 9. Hariciye Koğuşu, Ötüken Neşriyat, 3.b. İst. 1996

Safa, Peyami, Bir Tereddüdün Romanı, Ötüken Neşriyat, 3.b. İst. 1998

Safa, Peyami, Mahşer, Ötüken Neşriyat, 3.b. İst. 1996

Safa, Peyami, Fatih-Harbiye, Ötüken Neşriyat., 6.b. İst. 1995

Safa, Peyami, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, Ötüken Neşriyat, 3.b. İst. 1995

Safa, Peyami, Yalnızız, Ötüken Neşriyat, İst. 3.b. İst. 1996

Tarancı, C. S., Peyami Safa: Hayatı ve Eserleri, Semih Lutfi Ktb. İst. 1940, s. 72

Tekin, Dr. Arslan, Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, Ötüken Neşriyat, 1.basım 1995,s. 560

Tekin, Prof. Dr. Mehmet, Romancı Yönüyle Peyami Safa, Ötüken Neşriyat, İst. 1999

Tarancı, Cahit Sıtkı, Peyami Safa, Hayatı ve Eserleri,

Okay, Orhan, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Milli Kültür, nr. 51, Aralık 1985.

Olcayto, Neler Yazdılar, Neler Söylediler?, (Peyami Safa), Yelpaze Yay., 5.III. 1958.

Ortaç, Y. Ziya, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, Ulus Yay., İst. 1949

Yılmaz, Prof. Dr. Durali, Roman Sanatı ve Toplum, Ötüken Neşriyat, İst. 1997

Yılmaz, Prof. Dr. Durali, Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu, Ozan Yay., İst., Ağustos 2002.

Tezler:

Bali, Muhan, Peyami Safa'nın Romanlarında Hasta, Sakat ve Dejenere Tipler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1961-1962

Önal, Mehmet, Peyami Safa İmzalı Romanlarda Fiktif Yapı, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1989.

Tekin, Mehmet, Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler, İstanbul Ün. Edb. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İst. 1976

Tekin, Mehmet, Peyami Safa'nın Romanlarının Yapı ve Anlatım Teknikleri Bakımından İncelenmesi, Doktora Tezi, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1986, s. 352

Tekin, Mehmet, Peyami Safa'nın Romanları Üzerinde Bir Araştırma, S.Ü. Eğitim Fakültesi Yay., Konya 1990

Makaleler:

Doğan, M.H., Peyami Safa'nın İlk Romanı, Türk Dili, nr. 298, 1. VII. 1976.

Erdem Galip, Galip Erdem Peyami Safa'yı Anlatıyor, Divân, nr. 8, Haziran 1979.

Genç, Ayten, Peyami Safa'nın Eserlerinde Hastalık ve Ölüm, Millî Kültür, S. 77, Ekim 1990, s. 43-45.

Görkem, İsmail, Peyami Safa ve Romanları Üzerine, Hisar, S.167, Kasım 1997, s. 20-22

Gözler, Hamidoğlu Fethi, Türk Romanına Bütün Meseleleri ile İnani Sokan Adam Peyami Safa, Millî Kültür, S. 47, Aralık 1984, s. 10-15.

Kaptan, Mehmet Saim, Batılılaşma ve Türk Edebiyatına Yansıması, Töre, S. 168, s. 40-46.

Okay, Orhan, Edebiyatımızda Batılılaşma, İlim ve Sanat, S. 10, Kasım ve Aralık 1986, s. 18-23.

Tekin, Mehmet, Yalnız Romanın Şekil ve Teknik Özellikleri, Türk Yurdu, S. 19, Ağustos 1988, s. 49-54.

Toker, Şevket, Batılılaşma ve Alafrangalık, Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi, S. 4, 1985, s. 79-109.

Sazyek, Hakan, Canan'da Batılılaşma Açısından Aile, Türk Dili, S. 433, Ocak 1988, s. 37-41.

İnternet Adresleri:

www.edebik.com

www.kitaplık.org

www.ilesam.org.tr

www.otuken.com

www.turktarih.net

www.ansiklopedi.turkcebilgi.com

www.arsiv.zaman.com.tr

www.idefixe.com